

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**İDEAL KENT KAVRAMINDA ENGELSİZ TASARIM
YAKLAŞIMLARININ ANKARA ÜZERİNDEN
DEĞELENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusef CHEBIB

**Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Programı**

MART, 2023

**T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**İDEAL KENT KAVRAMINDA ENGELSİZ TASARIM
YAKLAŞIMLARININ ANKARA ÜZERİNDEN
DEĞELENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Yusef CHEBIB
(Y2013.050028)**

**Mimarlık Anabilim Dalı
Mimarlık Programı**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ufuk Fatih KÜÇÜKALİ

MART, 2023

ONAY FORMU

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İdeal Kent Kavramında Engelsiz Tasarım Yaklaşımları” adlı çalışmanın, tez safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (22/02/2023)

Yusef CHEBIB

ÖNSÖZ

Tez çalışmamı gerçekleştirdiğim süre içerisinde bilgi birikimini ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Ufuk FATİH KÜÇÜKALİ'e sonsuz teşekkür, eder saygılarımı sunarım.

MART, 2023

Yusef CHEBIB

İDEAL KENT KAVRAMINDA ENGELSİZ TASARIM YAKLAŞIMLARININ ANKARA ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZET

Bu araştırmada, Ankara Çankaya’da ikamet eden engelli bireylerin erişilebilirlik konusunda bir sorun yaşayıp yaşamadıkları bilimsel yöntem ve teknikler kullanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleşen bu araştırmada görüşme tekniği ile veriler elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunda 18 engelli birey yer almıştır. Katılımcılardan 6 kişi ortopedik, 6 kişi işitme, 6 kişi görme engelli bireydir. Katılımcılar ile yapılan görüşme sonucunda elde edilen ham data lar fiziksel çevre, kamu binaları, sosyal yardım, karar alma merkezleri, istihdam, eğitim, sağlık konularındaki erişilebilirliği anlamaya çalışan yedi farklı kategori altında değerlendirilmiş ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma bulguları, “fiziksel çevre”nin erişilebilirliği, “kamu binaları”nın erişilebilirliği, “sosyal yardımlar”a erişim, “karar alma merkezleri”nin erişilebilirliği, “sağlık”, “istihdam” ve “eğitim” alanındaki erişilebilirlik kategorilerinde 2005 yılında yürürlüğe konulan 5378 sayılı kanundan sonra iyileşmeler olduğunu açık şekilde ortaya koysa da kimi sorunların sürdüğünü de göstermiştir. Ankara Çankaya’da yaşayan engelli bireylerin hatalı ve eksik fiziksel çevre tasarımından ötürü engellerle karşılaştıkları, kamu binalarının dış ve iç alanlarında sorun yaşadıkları, karar alma merkezlerine erişemedikleri gibi kendilerinin görüş ve bilgisine de yeterince başvurulmadığı, önyargılar nedeniyle istihdam dışına itildikleri, eğitim ve sağlık konularında da erişilebilirlik engeline takıldıkları tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle erişilebilirlik sorunu engellilerin engeli haline gelmiş, yaşam standartlarının daralmasına yol açmıştır.

Sonuç olarak engelli popülasyonu için erişilebilirlik sorunu çözüme kavuşturulmadan onların toplumsal yaşama katılmaları, eğitim, sağlık ve istihdam gibi pek çok alanda doyum sağlamaları, temel hizmetlerden yeterli fayda

görmelerinin pek de mümkün görünmediği anlaşılmıştır. Çünkü söze konu hizmetlere engellenmeden ulaşmak ve bunlardan yararlanmak mümkün olmadığı sürece, yapılan reform ve düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalmaktan öteye geçmesi pek de mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla günümüzde engelliler için çözüm bekleyen başat konu erişilebilirlik ve bunun yol açtığı kısıtlılıklardır.

Anahtar Kelimeler: İdeal kent, Engelli, Tasarım, Ankara, Çankaya.

OBSTACLE-FREE DESIGN APPROACHES IN THE IDEAL CITY CONCEPT

ABSTRACT

In this research, it has been tried to understand whether disabled individuals residing in Ankara Çankaya have a problem with accessibility by using scientific methods and techniques.

In this study, which was carried out with the qualitative research method, data were obtained by interview technique. There were 18 disabled individuals in the study group of the research. 6 of the participants are orthopedic, 6 of them are hearing impaired and 6 of them are visually impaired. The raw data obtained as a result of the interviews with the participants were evaluated and analyzed under seven different categories trying to understand the accessibility of physical environment, public buildings, social assistance, decision-making centers, employment, education and health.

The research findings are based on the accessibility of "physical environment", accessibility of "public buildings", access to "social assistance", accessibility of "decision-making centers", accessibility categories in the fields of "health", "employment" and "education". Although it clearly revealed that there were improvements after the Law No. 5378, it also showed that some problems persist. Disabled individuals living in Ankara Çankaya face obstacles due to faulty and incomplete physical environment design, they have problems in the exterior and interior of public buildings, they cannot access decision-making centers, they are not consulted enough for their opinions and knowledge, they are excluded from employment due to prejudices, and they are excluded from education and health issues. It has been determined that they are caught in the accessibility barrier. In other words, the problem of accessibility has become an obstacle for the disabled, leading to a narrowing of their living standards.

As a result, it has been understood that it is not possible for the disabled population to participate in social life, to provide satisfaction in many areas such

as education, health and employment, and to benefit from basic services without solving the accessibility problem. Because as long as it is not possible to access and benefit from these services without being hindered, it is not possible for the reforms and regulations to go beyond being on paper. Therefore, the main issue waiting for a solution for the disabled today is accessibility and the limitations it causes.

Keywords: Ideal city, Disabled, Design, Ankara, Çankaya.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvii
I. GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Problemi.....	3
B. Çalışmanın Amacı	4
C. Araştırmanın Soruları	4
D. Araştırmanın Önemi	5
E. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
II. KONUYLA İLGİLİ KAVRAMLAR	7
A. İdeal Kent Kavramı.....	7
B. Engelli Kavramı.....	10
1. Engellilik Türleri.....	14
a. Ortopedik Engelli	14
b. Görme Engelli	15
c. İşitme Engelli.....	16

d. Konuşma-Dil Engelli	18
e. Kronik- Süreğen Engelli	18
f. Zihinsel Engelli.....	19
g. Ruhsal Bozukluğa Sahip Engelli	20
2. Engelliliğe Bakışla İlgili Çeşitli Modeller	22
a. Ahlaki Model	22
b. Tıbbi Model	23
c. Sosyal Model	24
3. İnsan Hakları Kapsamında Engelli Hakları	26
a. Bakım Hakkı.....	27
b. Rehabilitasyon Hakkı.....	29
c. Eğitim Hakkı.....	30
d. İstihdam Hakkı.....	33
e. Erişilebilirlik Hakkı	36
4. Engelli Farkındalığı Kavramı.....	39
5. Engelli Bireylerin Toplumsal Hayatta Karşılaştıkları Sorunlar	43
a. Sağlık	43
b. Eğitim	44
c. İstihdam	45
d. Rehabilitasyon	45
e. Erişilebilirlik	46
III. EVRENSEL TASARIMLAR VE ENGELSİZ TASARIMI	49
A. Evrensel Tasarım ve Tarihi.....	49
1. Evrensel Tasarımın İlkeleri	52
a. Kullanımda Eşdeğerlik	53
b. Kullanımda Esneklik	55

c. Basit ve Anlaşılır Kullanım	57
d. Algılanabilir Bilgilendirme.....	59
e. Hata İçin Tolerans	59
f. Düşük Fiziksel Güç	61
g. Yaklaşım ve Kullanım İçin Uygun Mekan ve Boyut	62
B. Evrensel Tasarım Kullanıcı Mekan İlişkisi	65
C. Engelsiz Tasarım ve Tarihi.....	68
D. Dünyada ve Türkiye’de Engelliler ve Hakları ile İlgili Mevzuat	71
1. Birleşmiş Milletler ’de Yer Alan Yasa ve Standartlar	71
2. Avrupa ‘da Yer Alan Yasa ve Standartlar	74
3. Amerika Birleşik Devletleri’nde Yer Alan Yasa ve Standartlar.....	76
4. Türkiye’de Yer Alan Yasa ve Standartlar.....	77
5. Evrensel Tasarım Sertifikasyon Sistemi	81
E. Türkiye’de Evrensel Tasarıma Örnekler	97
1. Adıyaman Aktif Yaşam Merkezi	97
2. Beşiktaş Belediyesi Dilek Sabancı Parkı	102
3. Moor.....	105
IV. YÖNTEM.....	107
A. Araştırmanın Metodu.....	107
B. Araştırma Evreni ve Örnekleme.....	107
C. Verilerin Toplanması.....	108
D. Verilerin Analizi	108
V. BULGULAR.....	111
A. Fiziksel Çevrenin Erişilebilirliği ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	111
1. Ulaşım ve Trafik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	111
2. Cadde ve Kaldırımlara İlişkin Bulgular ve Yorumlar.....	115

3. Sarı İz Yollarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar	117
B. Kamu Binalarına Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	119
C. Sosyal Yardımlara Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar.....	121
D. Engellilerin Karar Alma Merkezlerine Erişimi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	124
E. Temel Politikalara Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	126
1. Sağlığa Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	127
2. İstihdama Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	130
3. Eğitime Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar	133
VI. SONUÇ.....	139
VII.KAYNAKLAR.....	145
EKLER.....	157
ÖZGEÇMİŞ.....	159

KISALTMALAR LİSTESİ

ADA	: The Americans With Disabilities Act
DDA	:Disability Discrimination Act
ICF	:International Classification of Functioning
İŞKUR	:İş ve İşçi Bulma Kurumu
ÖSYM	:Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi
ÖZİDA	:Özürlüler İdaresi Başkanlığı
SHÇEK	: Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliğ
TİHEKK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Koruma Kanunu
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	:Dünya Sağlık Örgütü

ÇİZELGELER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 1. Evrensel tasarım sertifika sistemi değerlendirme ölçütleri ve puan ağırlıkları (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz)	82
Çizelge 2. Rampa değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	84
Çizelge 3. Merdiven değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	84
Çizelge 4. Asansör değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	85
Çizelge 5. Kapılar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	85
Çizelge 6. Islak hacim; Banyo ve Tuvaletler değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	86
Çizelge 7. Koridor ve Holler değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	87
Çizelge 8. Mutfak değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	87
Çizelge 9. Oda değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	88
Çizelge 10. Pencere değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	88
Çizelge 11. Balkon ve Teraslar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	89
Çizelge 12. Binalarda İşaretleme ve Alarm değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	89

Çizelge 13.	Paspas değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	90
Çizelge 14.	Posta Kutusu değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	91
Çizelge 15.	Taşıt park yerleri değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	91
Çizelge 16.	Açık ve yeşil alanlar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	92
Çizelge 17.	Temel ulaşılabilirlik konuları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	93
Çizelge 18.	Merdiven değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	93
Çizelge 19.	Rampa değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	94
Çizelge 20.	Özellikli yapılar için düzenleme kuralları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	94
Çizelge 21.	Mevcut Yapılar için düzenleme kuralları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	95
Çizelge 22.	Sistem düzeylerinde dikkate alınan değerlendirme ölçütlerinin puanlaması (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).	95

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.	Kullanıcı Çeşitliliği (www.fabrica360.eu, 2022).....	50
Şekil 2.	Evrensel Tasarım Piramidi (Goldsmith, 2000, s.3).....	52
Şekil 3.	Yatay ve Düşey Sirkülasyon Elemanları (mimdap.org, 2022)	53
Şekil 4.	Lavabo Tasarımları (tr.pinterest.com, www.pmmag.com, 2022)	54
Şekil 5.	Kamusal Alanda Yer Alan Aile Tuvaleti (teamprj.com, 2022)	54
Şekil 6.	Toplumdaki Tüm Kullanıcılar İçin Tasarlanmış Tahterevalli (www.universaldesignstyle.com, 2022).....	55
Şekil 7.	Yükseltilmiş Küvet Tasarımı (www.yankodesign.com, 2022).....	56
Şekil 8.	Stabilo - Easy Ergo Serisi Kalemleri (www.stabilo.com, 2022).....	56
Şekil 9.	Erişilebilir Yaya Geçidi (www.dezeen.com, 2022)	57
Şekil 10.	Merdiven Küpeşte Tasarımı (www.yankodesign.com, 2022).....	58
Şekil 11.	Metro İç Mekan Bilgilendirme Sistemleri (www.sistemdizaynreklam.com, 2022).....	58
Şekil 12.	Şantiye İş Güvenliği Levhası (www.uysisguvenligi.com.tr, 2022)	58
Şekil 13.	Yer, Yön Tabelaları (www.jcgt.se, 2022)	59
Şekil 14.	Yürüyen Merdiven Basamakları (www.yankodesign.com, 2022).....	60
Şekil 15.	Metro Sinyalizasyon Sistemi (www.muhendisbeyinler.net, 2022).....	60
Şekil 16.	Asansör (isgtedbir.com, 2022)	61
Şekil 17.	Peter Opsvik Tasarımı Balance Sandalye (varierchairs.com, 2022).....	62
Şekil 18.	Danışma Bankosu (www.udheit2018.com, 2022)	64
Şekil 19.	Studio Irvine Mutfak Tasarımı (www.dezeen.com, 2022).....	64

Şekil 20.	Rampa Tutunma Barı (mimdap.org, 2022)	65
Şekil 21.	Engelsiz Yürüyen Merdiven (tr.pinterest.com, 2022).....	65
Şekil 22.	Evrensel Tasarım Sertifika Sistem Düzeyleri (Kaynak: Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü erişilebilirlik logosundan faydalanılarak yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur)	83
Şekil 23.	Adıyaman Aktif Yaşam Merkezi tesisi (www.arkitera.com, 2022).....	97
Şekil 24.	Erişilebilirlik için ağ sistemi (www.arkitera.com, 2022).	98
Şekil 25.	Proje alanı vaziyet planı (www.arkitera.com, 2022).....	98
Şekil 26.	Evrensel olarak tasarlanmış çok amaçlı avlu (www.arkitera.com, 2022). 100	
Şekil 27.	İklimsel analizler ve çok amaçlı avlu tasarımı (www.arkitera.com, 2022). 101	
Şekil 28.	Dokunsal ve duyuşsal analizler sonucu hazırlanmış uyarıcı hissedilebilir yüzeyler (www.arkitera.com, 2022).....	101
Şekil 29.	Evrensel olarak tasarlanmış çok amaçlı avlu, rampa ve uyarıcı hissedilebilir yüzeyler (www.arkitera.com, 2022).	102
Şekil 30.	Erişilebilir park girişi (www.sabancivakfi.org, 2022).....	103
Şekil 31.	Braille park krokisi (www.sabancivakfi.org, 2022).	103
Şekil 32.	Erişilebilir korkuluk ve tutamaç (www.sabancivakfi.org, 2022).	104
Şekil 33.	27 Erişilebilir çocuk oyun alanı (www.sabancivakfi.org, 2022).....	104
Şekil 34.	Erişilebilir çocuk oyun alanı (www.sabancivakfi.org, 2022).....	105
Şekil 35.	Moor; hareketli oturma elemanı (ertunc-design.com, 2022).....	105
Şekil 36.	Ankara Çankaya Meydanında Yerinden Sökülmüş İz Yolu (www.aa.com.tr, 2022).....	119

I. GİRİŞ

Tarih boyunca her toplumda engelliler var olmuş ve benzer rol ve statüler üstlenmesi gerekmiştir. Engelli bireylerin, toplum tarafından kendilerine biçilen bu rol ve statüler içerisinde hareket etmeleri beklenmiştir. Bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin yanında insan haklarının da gelişim göstermesiyle birlikte engelli bireylere yönelik algı, tutum ve bakış açısı da değişim göstermek zorunda kalmıştır.

Herkes için yaşam hakkı temel kişisel haklardan biridir ve sağlıklı olmak bunun ön koşuludur ancak doğuştan ya da sonradan bazı sebeplerden ötürü bireyler engelli olabilmektedir (Arslan, Şahin, Gülnar, Şahbudak, 2014: 2). Kimi toplumlarda engelli bireyler sosyal, eğitim, sağlık ve iş hayatında toplumun diğer üyeleri kadar eşit hak ve fırsatlara sahip iken, kimi toplumlarda engelli bireyler bu haklardan daha az yararlanabilmişlerdir. Engellilerin maruz bırakıldığı olumsuzlukların giderilmesi için günümüzde daha bilinçli plan ve politikalar üretilmeye çalışılmaktadır.

Literatür incelendiğinde engelli sözcüğü ile ilgili geniş bir malumat olduğu görülmektedir. Türk Dil Kurumu engelli kişileri “vücudunda eksik veya kusuru olan” birey olarak tanımlanmaktadır. 5378 sayılı kanuna göre fiziksel, duyuşal, ruhsal ve zihinsel yetilerinde farklı düzeylerde yaşanan kayıplar nedeniyle toplumun diğer üyelerine nazaran sosyal hayata katılımı kısıtlı olan bireyler “engelli” olarak nitelendirilmektedir (Kanun:5378, m:3/e).

Birleşmiş Milletlerin (Aslan ve Şeker, 2013: 451) engelli engelli birey tanımı ise; özel ve sosyal yaşamında bireysel olarak yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki, kalıtsal ya da sonradan olma herhangi bir eksiklik sonucu yapamayanlara engelli denmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise engelliliği “vücut fonksiyonlarından kaynaklı, bir aktiviteyi gerçekleştirme becerisinde kısıtlılık veya yetersizlik olarak tanımlamakta ve küresel ölçekte dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin bir

veya daha fazla engel ile yaşamına devam ettiğini belirtmiştir. Buna göre dünya çapında herhangi bir engel ile yaşayan 1 milyardan fazla insan bulunmaktadır. Tanımlardan yola çıkarak engelli bireyler hareket kabiliyeti kısıtlı ve sınırlı bireyler olarak değerlendirilmektedir.

“Ulusal Engelli Veri Sistemi” kayıtlarına göre Türkiye’de 1.422.159’u erkek, 1.107.542’si kadın olmak üzere 2.529.701 engelli bulunmaktadır. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 778.528’dir. Engelli bireyler engeli türlerine göre, zihinsel engelli, işitme ve konuşma engelli, görme engelli, ortopedik engelli ve süregen hastalığa sahip engelliler olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır.

İnsanoğlunun toplumsal olarak yaşadığı ilk çağlardan beri engellilerin var olduğu ve engelleri yüzünden zorluklar yaşadıklarına kuşku yoktur. “A History of Disability” adlı eserinde Stiker (2019: vii) bireylerin tarih sahnesinde varoluşundan itibaren Antik Yunan’dan Rönesans’a kadar tüm kültürlerde engelliler ve yaşadıkları problemlerin yaygınlığına vurgu yapmaktadır.

Ancak engellilerin karşılaştığı bazı sorunların başlangıcının sanayi devrimi öncesine kadar izini sürmek mümkündür. Sanayi Devrimi ile birlikte sanayileşme ve sanayileşme ile birlikte kentleşme olgusu kamusal yaşamda ön plana çıkmış ve dönüştürücü sonuçlara yol açmıştır. Sonuç olarak, insanlar kırsaldan şehirlere göç etti. Kentlere olan bu yoğun ve hızlı göç pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir. İşsizlik, yoksulluk, hava kirliliği gecekondular denilince akla gelen ilk sorunlardır. Ayrıca engelliler ve yaşam standartlarının kalitesi de açıkça bir sorun alanı olarak tanımlanmaktadır. Şehirleşmenin bir sonucu olarak hızla büyüyen şehirlerde, şehir planlarında engelli varlığının yeterince dikkate alınmaması nedeniyle şehirde yaşayan bir engellinin hayatı giderek zorlaşmaktadır. İşsizlik, yoksulluk ve düşük ücretlerin yanı sıra erişilebilirlik sorunları da engelli nüfusun karşılaştığı önemli bir sorundur.

Kent planlamasında “Engelli Kentler”in oluşturulamadığı olumsuz bir yaşam standardı söz konusudur, bu da engelli nüfusun sosyal, kültürel ve ekonomik kısıtlamalarla örülmüş bir yaşam sürmesine, yani engellilerin engelli hale gelmesine yol açmaktadır. . Türkiye genelinde yapılan bir araştırma, “engellilerin çalışma hayatında karşılaştıkları en önemli sorunun, işe ulaşmak için

uygun fiziki koşullara veya çalışma ortamına sahip olmamalarıdır” (Burcu, 2007: 192).

“Göç ve kentleşme ile birlikte engelli popölasyonun karşı karşıya kaldığı bu gibi sorunlar ve çözüm yolları konusunda tüm dünyada olduğu gibi ölkemizde de gerek merkezi gerekse yerel yönetimler sosyal politika ve hizmet faaliyetlerini artırma ihtiyacı duymuştur. 1997 yılında yayımlanan 572 sayılı KHK bu yönde atılan ilk adım olmuştur. 1999 yılında ıkarılan 3194 Sayılı İmar Kanunu, 2004 yılında ıkarılan Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği, 2005 yılında yayımlanan 5378 sayılı Kanun, 2010-2011 yılı Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Ulusal Eylem Planı, 2012 yılında çıkarılan 6353 sayılı Kanun, 2013 yılında yayımlanan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği'nin yanında “2022 Aylık Hakkı, Gelir Vergisi İndirimi, Emlak Vergisi İndirimi, Özel Tüketim Vergisi İndirimi (ÖTV), Tıbbi, Medikal Ve Eğitim Araç Gereçleri İçin KDV İndirimi, Gümrük Vergisi İndirimi, SHÇEK Evde Bakım Aylığı, EKPSS/Kura ile Atama Hakkı, Engelli İş Kurma Projeleri, Korunmalı İş yeri Projeleri, Engelli Kimlik Kartı Hakkı, Engelli Park Yeri Kullanım Kartı, Ulaşım İndirimleri Hakkı, Muhtaç Aylığı (Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından), Elektrik, Su, Doğalgaz ve GSM tarife indirimleri (Kurum İnisyatifi Dahilinde), Harç İndirimi Hakkı, Engelliler için AÖF, Müze ve Ören Yerleri İndirim Hakkı, Rehabilitasyon Merkezlerinden Yararlanma Hakkı'da” bu yönde atılmış diğer önemli adımlar olmuştur. Bu yöndeki çaba ve girişimler giderek daha da olumlu yönde bir seyir almıştır ancak kimi noksanlıkların sürdüğü de bir gerçektir.”

A. Araştırmanın Problemi

Dünyada olduğu gibi ölkemizde de kamu yönetimi, yasal düzenleme ve mevzuat ile engelli popölasyonu için eşit hak ve özgürlüklere ulaşma noktasında koruma ve çeşitli düzeylerde destek sağlamayı amaçlamakta, bu yönde politikalar geliştirme çabasındadır. Bu çaba ve destekler ile engelli popölasyonun koşullarında somut ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu yöndeki çaba ve hizmetler devam ettikçe ilerleyen zamanlarda engelli popölasyonu için yaşam standartlarının daha da yükseleceği öngörülebilir. Ancak günümüz koşulları göz önüne alındığında engelli popölasyonu için eskiye göre şartlar iyileşmiş olsa da yine de kimi aksaklıklar olduğu da bir gerçektir. İşsizlik, yoksulluk, düşük

maaşlılık, engelliler düşünülmeden yapılan kent tasarımları, dışlanma dışında erişilebilirlik gibi mühim meseleler engelli popülasyonu için önemli sorun alanları olarak varlığını sürdürmektedir (Arslan vd., 2014). Çok sayıda engelli birey sıralanan sebeplerden ötürü çeşitli düzeylerde mağduriyet yaşamaktadır. Türkiye'nin ikinci en kalabalık şehri olan Ankara Çankaya'da da bu mağduriyetleri yaşayan engelliler bulunmaktadır. Buna göre araştırmanın problem cümlesi, "Ankara Çankaya örneğinde engellilerin erişilebilirlik ile ilgili sorunları nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir.

B. Çalışmanın Amacı

Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımının istenen seviyelerde olmamasının temel nedeni kendi engellerinden ziyade önlerine çıkan olumsuz çevresel koşullar ve onlara yönelik olumsuz bakış açısı ile ilgili bir konu gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra engelli popülasyonu için erişilebilirlik ile ilgili şikayetler yaygınlık gösteren bir sorun alanıdır. Engelli bireylerin sosyal, iktisadi hayata katılımı, kişisel ve mesleki anlamda gelişimi, kentin sunduğu imkânlardan daha fazla yararlanmaları ve hayattan daha fazla doyum alabilmeleri ile erişilebilirliğin niteliği arasındaki bağlantı doğrudandır. Bu çalışmanın amacı Ankara Çankaya'da yaşamakta olan engelli popülasyonun erişilebilirlik ile ilgili sorunlarının tespiti ve çözüme katkısı olabilecek muhtemel öneriler geliştirebilmektir.

C. Araştırmanın Soruları

Bu araştırmanın soruları aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Ankara Çankaya'da ikamet eden engelliler;

- fiziksel çevrenin erişilebilirliği ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?
- kamu binalarının erişilebilirliği ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?
- sosyal yardımlara erişim ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?
- karar alma merkezlerine erişim ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?
- sağlık hizmetlerine erişim ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?

- istihdama erişim ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?
- eğitime erişim ile ilgili sorunlar yaşamakta mıdır?

D. Araştırmanın Önemi

Erişilebilirlik sorunu çözüme kavuşturulmadan engelli popülasyonun eğitim, sağlık, sosyalleşme ve istihdam gibi temel hizmetlerden yeterli fayda sağlamaları pek mümkün görünmemektedir. Çünkü söze konu hizmetlere ulaşmak ve bunlardan yararlanmak mümkün olmadığı sürece, yapılan reform ve düzenlemelerin kağıt üzerinde kalmaktan öteye geçmesi pek de mümkün olmamaktadır. “Engelsiz Kentler”in, “Engelsiz Toplumsal Yaşam”ın somut biçimde var edilemediği kent politikaları ve planlamalarında olumsuz yaşam standartları doğmakta, bu durum engelli bireylerin oluşturduğu popülasyonun sosyal, kültürel ve iktisadi kısıtlılıklarla örülü bir hayat sürmelerine sebep olmakta, başka bir deyişle engellilerin engeli haline gelmektedir. Türkiye genelinde yapılmış olan bir çalışmada “engellilerin karşılaştığı en önemli sorunun erişilebilirlik olduğu anlaşılmıştır (Burcu, 2007: 192). Türkiye Engelliler Konfederasyonu’nun güncel verilerine göre de erişilebilirliğin hâlâ engelli bireylerin oluşturduğu popülasyonun en önemli sorunu olduğu açık şekilde anlaşılmaktadır. Bu veriler göz önüne alındığında engelli popülasyonu için erişilebilirlik meselesinin önemli bir sorun alanı olduğu görülmekte ve anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ankara Çankaya’da engelli popülasyonu için erişilebilirlik düzeyinin nasıl olduğu, neden yetersiz ve sınırlı kaldığının tespiti ve olası çözüm önerileri geliştirmek önemli bir toplumsal konu alanıdır.

E. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma verileri Ankara Çankaya’da ikamet eden ve örnekleme yer alan ortopedik, işitme ve görme engelliler ile sınırlıdır.

II. KONUYLA İLGİLİ KAVRAMLAR

A. İdeal Kent Kavramı

İdeal mekan konseptinde kent, “*gerçek hayata ütopya katan*” temel bir alandır. Ütopyaların en önemli alanı ideal bir şehir ya da ideal bir toplum hikayesidir. İdeal olarak tasarlanmış kent ve kentsel mekan, arzu edilen ütopyik bir toplumsal boyutta gerçekleşir. İdeal kentsel tasarım hayali bir istek olabilir; ancak belirli tasarım ve uygulamaları göz ardı etmez. Kentsel mekanın ideal organizasyonu, gerçek bir kentin tasarımı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Alver, 2009: 142-144). Dolayısıyla ütopyanın temel özelliği, ideal kentsel çevreden miras aldığı fikir ve plandır.

Geçmişten günümüze iyi bir yaşam ve ideal bir yönetim arayışı kentte inşa edilmektedir. Mumford'un dediği gibi, “*insanların hayalini kurduğu şehirler ve yerler, sonunda yaşadıkları yerlerdir.*” Başka bir deyişle, şehirler, insanların kendi kendini iyileştirme sürecinde hayal kurduğu ve maddeselliği şekillendirdiği kolektif olarak yaratılmış yerlerdir. Bu nedenle Mumford, şehrin kendisinin ilk ütopya olduğunu savundu. Ona göre Helenlerin ideal sosyal alanı fikri, “*ilk antik kent*” örneğine gerçekten yansımıştı. Daha sonra Roma şehri, pratik bir temelde Helenistik şehirden estetik mekansal modeli aldı. Bundan önce “*gerçek şehir idealize edildi, ardından ideal şehir gerçekleştirilmeye çalışıldı.*” Bu nedenle kentin kendisi bir ütopya olarak bir sanat eseri olarak tasarım ve yeniden yapılanmaya konu olmuştur. Hippodamos'tan Haussmann'a kadar kentsel mekânı düzenleyenler, yalnızca “*kent planlamasının acil pratik hedeflerini*” değil, aynı zamanda “*daha geniş boyutların idealini*” de aradılar (Mumford, 2007: 217). Kentsel mekan bir sanat mekânı olarak görülürken, herkesin görebileceği ideal bir düzen kurmanın biçimsel bir yolu olarak görülmektedir.

İdeal bir şehir fikri, filozofların sosyal alanın ütopyik tasarımına önemli bir katkısıdır. İdeal şehri ilk olarak filozoflar evrensel düzenin yeryüzündeki somutlaşmış hali olarak ortaya koymuşlardır. Onlar için ideal şehir, ilahi olarak

düzenlenmiş makro kozmik sistemin mikro kozmik bir yansımasıydı. Bu kozmik yansıma, kentsel yapıları, kanunları ve kurumlarıyla birlikte yeryüzünde ilahi uyum yaratmaya çalıştı. Mumford'a göre bu durum, insan yaşamının kutsal bir şekilde anlaşılmasıyla başlamıştır. Böyle bir kozmik coşku olmadan, insanlar kırsal kesimde iyi yaşayabilirler. Yeryüzünde ilahi bir uyum yaratma çabası içinde insanlar, şehri gökyüzünün bir modeli olarak tasarladılar. Bu sayede insanlar yaşadıkları yerleri (şehirleri) sanat ve tasarıma dönüştürmüşlerdir. İnsanların ölümsüzlük arzusu, gelecek nesillerin zihinlerinde var olma idealine aracılık eden ibadethaneler, tapınaklar, saraylar, heykeller, tablolar, yazıtlar gibi eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İdealleştirilmiş kentsel mekanlarda gururun ve hırsın somut örneği olan bu tür çalışmalar, geçmişle gelecek arasında bağlantı kuruyor ve unutulan ya da reddedilen düşünceleri geleceğe dair koruyordu.

Mumford için şehir, ilahi ve dünyevi gücün büyümesinin mekansal bir ifadesi olarak ortaya çıktı, aynı zamanda kozmosun bir temsili, yeryüzündeki cennetin bir temsili, mümkün olabilecek bir sembol haline geldi. Diğer bir deyişle şehir, evrenin küçük bir temsili sayılan doğal bir oluşumdur. Doğal bir olgudur ve insanların mutlu bir hayat yaşayabilecekleri tek alandır. Yapay bir mekan olarak şehir, aklın bir ürünüdür. İnsanın her aklına geleni yapma içgüdü, zihnindeki özgüvenle toplumsal alanı şekillendirmiştir. Bazı filozoflara göre şehir, ilahi düzene ait olarak kendi kurallarına göre tasarlanmalıdır. Tasarımında akılcı bir yol kullanılmıştır. Çünkü sağlıklı bir planlama, sağlıklı bir düzenleme ve sağlıklı bir yönetim, ideal bir şehrin temel bileşenleridir. Bu bağlamda, ideal bir kentin yaratılmasında ve sürdürülmesinde felsefi düşünce çok önemlidir.

İdeal şehir vizyonu, akılcı planlama ve tasarıma sahip sistematik bir organizasyona sahiptir. Weber'e göre “*ideal şehir, gerçek bir topluluk şeklinde cisimleşir*” (Weber, 2015: 93) rasyonel bir üründür. Rönesans düşünürleri için ideal şehir, rasyonel bir bakış açısıyla tasarlanmıştır. Çünkü “*sanatta, ticaretle, bilgide ve maddeyle yakınlaşmada dünyevi olan*” (Bumin, 2010: 11) olarak tanımlanan Rönesans'ta, Bacon ve Descartes gibi düşünürler insanın doğa üzerindeki egemenliğini vurgulamışlar ve mekanik bir evren anlayışını benimsemişlerdir.

Zihnin dini unsurlardan özgürleşmesi ideal bir mekan fikrini etkilemiş ve kentsel mekanlar yeni bir mimari ütopya ile tasarlanmıştır. Kumar, modern dönemde ideal kentin ana taşıyıcısının mimarlık olduğunu savunuyor. Örneğin, modern çağda, *“Alberti ve Leonardo'nun mimari ütopyalarından Le Corbusier'nin kentsel vizyonlarına kadar, şehir planlamacıları ve mimarlar, kentsel binalarda, meydanlarda, caddelerde ve bulvarlarda ideal sosyal alanı gerçekleştirmeye çalıştılar.”* *“Mekanları şekillendirerek, onlara estetik ve sembolik anlamlar kazandırmanın yanı sıra sosyal olarak işlevsel hale getirdiler.”* Başka bir deyişle, mimarlar *“bireylerin ve toplumun özlem ve özelemlerine somut bir şekil vermeye”* çalıştılar.

Mimarların kentsel mekanları ve yapıları kusursuz inşa etme çabalarının bazı sorunları da beraberinde getirdiği tartışılmaktadır. Ütopyanın mimarlara kaçınılmaz olarak mükemmelliği sunması ve bunu başarılabilceği inancına dahil etmesi sorunlu görünüyor. Bu durum siyasi ve mekânsal aşırılıkları ortaya koymaktadır. Anthony Vidler için kentsel mekanın ütöpik bir şekilde tasarlanıp planlanabileceği fikri, mimaride bir krize neden oldu. Örneğin, Le Corbusier'nin büyük şehir planları modernist ütöpik planlamanın zaman içinde başarısızlığını göstermiştir. Ancak Lois'teki konut projesinin yıkılması, ütöpik modernist mimarinin başarısızlığının bir örneğiydi (Coleman, 2014: 10-16). Gerçekten de, kentsel ütopyanın mutlu vaatlerini yerine getirmedeki başarısızlığı ve başarısızlığı, çabalarında daha fazla gücü ve fanteziyi teşvik etmesindendi. Ancak Robert Fishham için ideal şehirler bir seferde çökebilir ve asla inşa edilemez. Ama en azından dikkate alınması için çalışan bir model olarak denenebilir. Bu çalışma modeli, mimari ilkelerin üstünlüğünü gösteren bir toplumsal değişimin simgesi olabilir (Fishman, 2016: 26).

Farklı toplumlarda ve süreçlerde kentsel mekanın değişimi tarihsel olarak değerlendirildiğinde, ideal bir mekan fikrinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı açıktır. Ütopyalardaki ideal şehir fikrini anlatmaktaki temel amaç, toplumun ideal yapısına belirli bir imaj vermek ve ona mekânsal bir kentsel form kazandırmaktır. Bu nedenle ütopyalarda toplumun ideal projesi, ideal bir mekanla bir bütün olarak ele alınır.

Bunun bir örneğini Descartes'ın rasyonel yaklaşımında görmek mümkündür (Baş, 2017: 77-78). Descartes ve çağdaşlarının yaklaşımı ile modern çağın yüzü,

dış mekan kavramını terk ederek, rasyonel planlamaya dayalı bir mekan anlayışına yönelmiştir.

“Bir zamanlar sadece bir şehir olan ve sonunda büyük şehirlere dönüşen yerleşimler, normal yeni şehirlere göre o kadar asimetrik kalıyor ki, mühendis genellikle binaları ayrı ayrı ele aldığımızda; Her ne kadar her biri diğer şehirler kadar hatta daha fazla sanat içeriyor olsa da, şehirlerin ve kasabaların gelişigüzel dizilişi ve yol inşa etme biçimleri göz önüne alındığında, bu antik şehirlerin ortak iradeden çok tesadüfen düzenlendiği söylenebilir (Descartes, 2004: 17).”

Descartes, döneminin kentsel mekanını rasyonellik ilkelerine göre değerlendirir. Descartes ve çağdaşları, ideal şehrin Rönesans perspektifinde yaratılan rasyonel planlama ve geometrik tasarımı benimseyerek, ideal şehirlerin mekansal mükemmelliğini ve aklın üstünlüğünü vurguladılar. Böylece, geçmişin düzensiz ve dağınık kentsel yapısıyla belirgin bir tezat oluşturan Rönesans şehirlerinin mekansal tasarımı, rasyonel felsefe için ilham verici bir rol oynadı. Descartes ve çağdaşlarının rasyonel felsefesi, Yeni Çağ boyunca şehir planlama yaklaşımlarının temelini oluşturdu. Bu bağlamda, Rönesans şehir planlaması ile rasyonellik arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Kent gibi bir toplumsal mekânı rasyonel bir bakış açısıyla bir tasarım nesnesi olarak ele almak, ideal bir mekân arzusunu gösterir. Kentsel mekanın ideal planlanması ve düzenlenmesi bu özlemin vücut bulmuş halidir.

B. Engelli Kavramı

“Engelli, doğuştan veya sonradan oluşmuş herhangi bir hastalık veya kaza sonucu duygusal, zihinsel, ruhsal, sosyal ve bedensel yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi veya kısıtlı hale gelmesi nedeniyle normal yaşamın gereklerine uymama durumunda olup; korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyacı olan bireyi” ifade etmektedir (2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 1997: Md.5).

5378 Sayılı Engelliler Hakkında 2005 yılında düzenlenen kanunda *“Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal becerilerinde çeşitli düzeyde eksikliklerden dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını*

kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen kişiyi” ifade ederken, 6462 sayılı Kanun ile “Engellilik: Doğuştan veya sonradan meydana gelmiş herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” olarak tanımlanmaktadır.

Engellilik kavramı 1993 yılında çıkarılan Engelli Hizmetleri yasasında; psikiyatrik, bilişsel, nörolojik, duyuşsal veya fiziksel bozulma ve ya bu bozulmaların bir araya gelmesi ile meydana gelen, kalıcı veya kalıcı olmaması muhtemel olan, kronik ve epidozik bir yapıya sahip olup veya olmayan, bireyin sosyal etkileşim, iletişim, hareket becerileri veya öğrenme durumunun büyük oranda azalma göstermesi ne ve devamlı olarak destek hizmetlerine gereksinim duyulmasına sebep olan bir durumdur (Kumaş, 2020: 19).

Doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşsal ve sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişilerdir (TÜİK, 2020).

Engellilik birçok nedene bağılı olarak ortaya çıkabilmekte, yeti yetersizliğine bağılı olarak kısıtlanan yaşam şekli; doğum öncesi, doğum sırasında ve doğum sonrasında, kısa süreli veya uzun süreli olarak ortaya çıkabilmektedir. Engellilik durumu bazen tedavi edilebildiğı gibi bazen de tamamen ortadan kalkmaktadır. Toplumdaki her birey dünyada yaşayan her canlı bir engelli adaydır (Küçükali, 2015: 101).

Engellilik kavramı kendisine benzer birçok kelimenin yerine kullanılabildiğı gibi başka kavramlarla da ifade edilebilmektedir. Günümüzde henüz netleşmiş ve herkes tarafından kullanılan tek bir engellilik tanımı görmek mümkün değildir.

Dünya Sağlık Örgütü, engellilik tanımını standartlaştırmak bununla birlikte bu kavramla ilgilenen bütün disiplinlerin standartlaşmış bir dil kullanması amacıyla ICF’ yi (International Classification of Functioning: Fonksiyonlara Göre Uluslararası Sınıflama Sistemi) geliştirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün bu sistemi kurmasındaki amacı, sağlıkla ilgilenen profesyonel meslek elemanları ve engelli bireyler arasında doğru ve kolay bir iletişim kurulması, sağlık

hizmetlerinde kullanılacak bilgi erişim platformların da sistematik bir kodlama biçimi oluşturmaktır (Güngör ve Güneş, 2012: 27).

Türkiye’de “*Ulusal Veri Tabanı*” Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (eski adıyla) tarafından Engelli Sağlık Kurulu Raporları esas alınarak oluşturulmaktadır. Ulusal Veri Sistemine kayıtlı yaşayan engelli ve hayatta olan erkek nüfus; 1.414.643’ü, kadın nüfus; 1.097.307’i, toplam nüfus ise 2.511.950’ dir. Ağır engelli birey nüfusu ise 775.012 olarak tespit edilmiştir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2020).

Tanımı itibariyle birçok farklılığı kapsayan engellilik kavramı, üzerine oldukça fazla karşılaştığımız bir kavram karmaşası söz konusudur.

Türkiye’de 25.04.2013 tarihinde “özürlü” kavramı “engelli” olarak değiştirilmiştir (6462 sayılı Kanun, 2013: Md.1).

Mevzuattan ve idari dilden kaldırılmış olsa da özürlü kelimesi hala pek çok resmi ve güncel kaynakta karşımıza çıkmaktadır. Özürlü ve engelli kelimesi esasen birbirinden farklı anlamlar taşımaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), sağlık ölçütlerine göre yaptığı sınıflandırma da:

Bozukluk (impairment), kişilerin sağlık sistemlerinde fizyolojik, psikolojik ve anatomik anlamda meydana gelen yeti yitimi veya işlevsel yetersizlikleri ifade etmektedir.

Sakatlık / Özürlülük (disability), sağlıklı olarak gerçekleştirilmesi gereken aktivite veya yaşamsal koşulların normal olarak algılanan şekilde yerine getirilmesinde meydana gelen yetersizlik veya kısıtlılık halidir.

Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’nde ve insan hakları belgelerinde ise “*özürlü kişi/birey ifadesinin yerine engelli kişi/birey ifadesinin tercih edildiği, engelli kişi/birey ifadesinin uluslararası kurumlar ve sivil toplum örgütleri tarafından yerleşik hale getirilmeye çalışıldığı, aynı zamanda alana ilişkin olarak tıbbî bir perspektiften sosyal bir perspektife doğru bir geçişin yaşandığı*” ifade edilmektedir. 6462 sayılı Kanun’un 1’inci maddesi yer alan “özürlü” ibareleri “engelli” ibareleri ile değiştirilmiştir.

Engellilikle ilgili kullanılacak kelimelerin netleşmemesinden kaynaklanan belirsizlikler ve zorluklar oluşmaktadır. Kelimeler netleşmediği sürece yasalar, politikalar, hizmetler ve daha birçok unsur da kesinleşmemektedir. Oysaki standart oluşturulmuş bir kavramlar bütünü, kavramların doğru kullanılması ve dil birliği bu konuda yapılacak çalışmaları daha kolay ve yerinde bir hale getirebilecektir (Şişman, 2012: 83).

Engellilik, kavram olarak uzun yıllardır tartışılan bir konu olsa da engellilik grupları konusunda görüş birliğine varılmıştır. Çok sayıda engel türü vardır. Bir kişi bir engele sahip olabildiği gibi birden çok engele de sahip olabilmektedir.

Engelli bireylere sunulacak hizmetler de diğer sosyal hizmetler gibi bütüncül ele alınmalı, engelli ve yakınlarının bir bütün olarak düşünülmesi gerekmektedir.

Toplumun engellilik konusunda eğitmek, farkındalık oluşturmak, engelli hakları hakkında bilgilendirmek ve toplumdaki diğer bireylerden farklı olarak ayrıcalıkları olduğunu bildirmek hem engelli kişilerin hem de yakınlarının kendilerini toplumdan soyutlamama herkesle eşit hissetmesi için önemli bir unsurdur (Seydel, Yıkılkan ve Görpelioglu, 2016: 50).

Türkiye’de yaşayan engelli bireylerin yasal düzlemde pozitif ayrımcılık adına elde ettiği haklardan bir kısmı; belediyeler, Türk Hava Yolları ve Devlet Demir Yolları’na ait ulaşım hizmetlerinden indirimli ya da ücretsiz olarak faydalanabilmeleridir. Özel tiyatrolar ve devlet tiyatrolarına ücretsiz katılım gösterebilmektedirler. İl ve ilçelerde ise engelli kişilere yardımcı araç ve gereç yardımları sosyal yardım vakıfları tarafından sunulmaktadır. Türkiye’de de son yıllarda sosyal yardımların içeriği ve çeşitleri büyük ölçüde değişmeye başlamış ayrıca miktarda da geçmiş yıllara göre artış göstermiştir (Küçükali, 2015: 106).

2017 yılına ait bir araştırmada, çalışmanın faktör analizinden çıkan sonuca göre belediyeden sosyal yardım alan kişilerin memnuniyetini etkileyen başlıca unsurun “nakdi yardım” olduğu saptanmıştır. Yardımların süresi, miktarı ve hangi aralıklarla verildiği durumları memnuniyet oluşması üzerinde belirleyici olmuştur (Koçak, Arslan ve Eti, 2017: 141).

Türkiye’de engelli hizmetleri daha çok tedavi edici amaçla yapılmaktadır. Özellikle koruyucu ruh sağlığı alanında hizmetler oldukça kısıtlıdır. Bireylerin bu

tür sosyal sonuçları olan hastalıklarla baş edebilmesi için eğitim ve psikososyal anlamda desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012: 109).

Tıp bilimi alanında yapılan bir çalışmada bir yıllık periyotta engelli çocukların sağlık imkânlarından yararlanma oranları incelendiğinde bu çocukların normal gelişim gösteren çocuklara oranla 3 katı daha fazla kontrol sürecindeki sağlık imkânlarından yararlandığı, muayene ve sağlık giderlerinin 3 katı kadar fazla olduğu, sağlık hizmetlerinden yararlandıklarında ise 3 katı kadar fazla güçlük ve hizmetlere erişimde zorluk yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu çocukların diğer çocuklara göre tam aşılama oranının oldukça düşük olduğu, bunun da ailenin ilgisizliği, aşıya götürmemesi, çocuğu taşıyamama ve babanın kabullenmemesi gibi durumlardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bu bulguların çıkarımları olarak da engelli bireylerin birincil sağlık hizmetlerinde öncelikli ve rutin hizmet alabilecekleri bir konuma getirilmeleri gerektiği görülmektedir (Durduran ve Bodur, 2009: 76).

Anne babaların kişisel gelişimlerinin yanı sıra toplumsal becerilerinin ve aile fonksiyonlarının sağlıklı olması, engelli bireylerin doğru yetiştirilmesini büyük oranda etkilemektedir. Ailenin engellilik konusuna nasıl baktığı ve karşılaştığı bu durumu nasıl değerlendirdiği çocuğun eğitimi açısından önemlidir (Özşenol, vd., 2003: 157).

1. Engellilik Türleri

Engellilik rahatsızlığın hangi organ ve durumdan kaynaklandığına ve vücutta meydana gelen rahatsızlığın süresine göre çeşitli başlıklar altında gruplandırılmaktadır.

a. Ortopedik Engelli

Ortopedik engelli bireyler bedensel işlevlerindeki yetersizliğin derecesi ve engelin nereden kaynaklandığına göre sınıflandırılmaktadırlar. Hafif derecede ortopedik engelli kişiler gündelik yaşamlarını sürdürebilmek için herhangi bir yardıma ya da yardımcı bir alet kullanmaya ihtiyaç duymazlar. Orta derece ortopedik engelliler çevrelerindeki diğer kişilerden biraz destek almaya ihtiyaç duyar ve çoğunlukla baston, koltuk değneği, wolker gibi farklı yardımcı araç gereçlere ihtiyaç duyarlar. Ağır derecede ortopedik engelliler ise tekerlekli

sandalye gibi araçlar kullanmakta ve çevrelerindeki diğer kişilerin desteğine bağımlı olarak yaşamaktadırlar (Arslan ve Altıntaş, 2014: 168-169).

Ortopedik engelliler farklı nedenlerden dolayı, bedensel olarak farklı olan kişilerdir. Genellikle el, ayak, kol, bacak gibi organlarında, bazen de bütünüyle dış organlarında işlev eksikliği, hiç görevini yerine getirememesi, yokluk veya fazlalık gibi durumlardan kaynaklı farklılıklar bedensel engellilik durumunu oluşturmaktadır. Bu kişiler bazı ihtiyaçlarını ya da ihtiyaçlarının hepsini yerine getirirken başka kişilerin yardımına veya bakımına gereksinim hissedebilirler. Fakat bu farklılıklara sahip kişilerin yardımcı araç gereç kullanması ile örneğin; tekerlekli sandalye, ortopedik ayakkabı, çeşitli protezler gibi birçok destekleyici araç gereç ile tümüyle bağımsız hareket imkânına sahip olabilmektedirler (Seyyar, 2015: 32).

Hasta memnuniyeti merkezli anlayış giderek önem kazandığı için engelli bireylerin kullandığı medikal malzemelerle ilgili memnuniyet ölçümleri yapılmaktadır. Bu malzemelerin yeterince hafif olmayışı, takılıp çıkarırken yaşanan zorluk, takılan organa tam uyumlu olmayışı gibi çeşitli sebeplerden bu malzemelerin kabulünde zorlanma ve memnuniyetsizlik oluşmaktadır. Bu da engel durumunu arttırmaktadır (Çankaya, vd., 2020: 36).

b. Görme Engelli

Görme duyusundaki netliğin gerekli ölçüde olmaması ya da bütün tedavi ve iyileştirmelere rağmen bir ya da iki gözün hiç görmemesi durumudur. Görme engelli bireyler için de diğer engel türlerine sahip olan kişiler gibi gündelik ihtiyaçlarına uyum sağlayabilmeleri adına bazı özel düzenlemeler gerekmektedir (Kaygısız, Keskin ve Oğuz, 2011: 586).

Görme engelli bireyler psikomotor becerileri ve dil becerileri konusunda toplumdaki diğer bireylerden farklı bir gelişim göstermezler. Bununla beraber görme işlevinin dışında herhangi bir hareket etme, motor becerisi daha da güçlenebilmektedir. Görme yetisindeki durumdan dolayı iletişim için en etkin kanal işitme olduğundan kendilerini sözel olarak ifade etme konusunda oldukça gelişmişlerdir (Arslan ve Altıntaş, 2014: 169).

Görme engelli bireylerin eğitimi Türkiye’de ilk olarak 1889 yılında İstanbul’da Ticaret Mektebi’nin bir bölümünde başlamıştır. Özel bir derneğin

çabalarıyla İzmir’de 1921 yılında bir Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu açılmış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bu kurumun eğitim görevi ile yetkilendirilmiştir. Ardından 1950 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Ankara Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu açılmış, 1951 senesinde eğitimleri Milli Eğitim Bakanlığı’na bırakılmıştır (Emet, 2013: 15).

Görme engelli kişiler doğdukları günden itibaren bilgiye erişimde büyük zorluklar yaşamaktadırlar. Genellikle kendilerinden başka birinin desteğine ihtiyaç duyarak yaşamaya çalışmak ise kısıtlılık durumlarını arttırmak. Ancak teknolojik imkânlar ve geliştirilen mobil aygıtlar sayesinde yaşamları kolaylaşmaktadır. Kullanılan aygıtların gün geçtikçe boyutlarının küçülmesi ve ekonomik olarak daha ucuz temin edilebilmesi de ayrıca yaşamlarına bağımsızlık sağlamaktadır (Eken, 2020: 376).

Görme engelli çocukların ailelerinde bu kişilerin yaşam boyunca karşılaşacakları zorlukları düşüncülerinden kaynaklanan ileri düzeyde kaygı ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kaygı düzeyinin ailelerin eğitim düzeyi ve bilinçlilik seviyesi ile negatif yönlü ilişkisi bulunmaktadır. Görme engellilerin yaşamları boyunca kullandıkları çeşitli materyaller ise karşılaşacakları sorunları azaltma ya da tamamen yok etmek adına önem taşımaktadır. Braille alfabesi de bu materyallerden biridir. Braille alfabesi öğrenen çocuklar eğitimin bir parçası olduğunu düşünmeye başlayarak eğitim hayatlarında büyük kolaylıklar oluşturmaktadırlar (Avşaroğlu ve Çavdar, 2018: 117).

Görme engelli bireyler web sitelerinin dizaynı konusunda kendileri için düzenlenen uygulamaların doğru olmadığı ve eşitlik oluşturmadığı, bir süre sonra da geçerliliğini yitirdiğini görmektedirler. Ancak genele hitap eden tasarımların daha uzun süre kullanıldığı ve bu uygulamalardan herkes gibi bağımsız faydalanılması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu bağlamda ekran okuyucu sistemler genellikle Türkçe kullanıma uygun çalışmamaktadır. Yalnızca engelli bireylerin kullanımına uygun oluşturulan web siteleri ise bir süre sonra ticari kaygılardan dolayı sonlandırılmaktadır (Eken, 2020: 376).

c. İşitme Engelli

İşitme engelliliği, doğumdan önce, doğum sırasında ya da doğumdan sonra oluşabilecek birçok etkiye bağlı olarak işitme duyusunun kaybı ya da

kısıtlanmasıyla meydana gelebilmektedir. İşitme kaybının 21-35 dB derece arasında bir değere sahip olması hafif düzeyde işitme engellilik, 36-70 dB arasında bir düzeyde işitme durumu orta düzeyde, 71-90 dB’de bir işitme kaybı olan kişiler ileri seviyede işitme engelli olarak sınıflandırılmaktadırlar. 90 dB üzerindeki işitme kaybı olan kişilere ise çok ileri derecede işitme engelli kişi olarak ifade edilmektedir. Sağır olarak tanımlanan bireylerin ise işitme cihazı kullanarak duyma işlevini desteklemesi mümkün olmamaktadır. Bu grupta sayılan kişiler ise diğer insanlarla ilişkilerini işaret dili kullanarak sağlayabilmektedirler (Seyyar, 2015: 32-33).

“İşitme engellilerin eğitim ve eğitimde iletişimlerinin sağlanabilmesi amacıyla Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulmasına, geliştirilmesine ve uygulanmasına yönelik çalışmaların esas ve usulleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının koordinatörlüğünde, Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Dil Kurumu Başkanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir.” (5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, 2014: Md.15).

Normal eğitim gören işitme engelli bireyler Türkiye’de iki grup şeklinde eğitim görmektedirler. Bu gruplardan birincisi; işitme cihazı kullanan ve dudak okumayı öğrenmiş olanlar ve ikinci olarak öğretmenlerin yardımına ihtiyacı olarak eğitimine devam edenlerdir (Kargın, 2019: 541).

İşitme engelli bireylerin de toplumda yaşayan diğer bireyler gibi yeterli miktarda sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi için sağlık hizmeti sunan doktor ve personel tarafından anlaşılabilmesi ayrıca verilecek hizmetin organize edilmesi önem arz etmektedir (Küçük ve Arıkan, 2006: 23).

Türk İşaret Dili Türkiye’de ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde kullanılan bir dildir. TÜİK’ in 2019 yılında yaptığı araştırmaya göre Türkiye’de nüfusun yüzde 31,5 inin işitme ve konuşma engelli bireyler olduğu görülmüştür (TÜİK, 2019).

İşitme engelli bireylerin buldukları yerlerde işaret dili icat edilmiştir fakat işaret dili beden dili ile karıştırılmamalıdır. İşaret dili yalnızca işitme engelli kişiler tarafından değil fiziksel olarak, konuşma dili ile ilgili sorun yaşayan özel bir durum dolayısıyla konuşamayan kişiler tarafından da kullanılmaktadır. Konuşma, kişiler arası duygu ve düşünce paylaşmaya yarayan bir aktivite olduğu

için konuşarak iletişim kuramayan işitme engelli bireylerin en büyük problemi bu iletişime katılamamaktır. Bundan dolayı da yaşamlarında pek çok zorluk oluşmaktadır (Oktekin ve Çavuş, 2019: 594).

İşitme engeli bireyler de diğer bireyler gibi ergenlik döneminin sonuna kadar meslek seçimine karar vermekte zorlanmaktadırlar. Bu kişilerin seçimlerinin kolaylaşması için uygun meslek edindirmeye hazırlayıcı programlar bulunmamaktadır. İşitme engelli sözel olarak iletişim kurmakta zorlandıkları için meslek sahibi olma konusunda zorluk yaşamaktadırlar (Kargın, 2019: 539).

d. Konuşma-Dil Engelli

Çeşitli sebeplerden dolayı konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifade edilişinde bozukluk olan ve ses sorunları olan bireyler konuşma-dil engelli olarak tanımlanmaktadır. Duyduğu halde konuşamayan, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullanmak zorunda kalanlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar da bu gruba girmektedir (TÜİK, 2020).

Konuşma dili ses dalgalarının işlevlerini yerine getirmesiyle kulağa hitap etmekte, yazı dili ise ışık dalgalarının etkinliği ile görme duyusuna hitap etmektedir (Barın, 2018: 1910).

Konuşmaya etki eden bazı etkenler bulunmaktadır İlk olarak fizyolojik etkenler; ağız, diş, ses tellerindeki bozukluklar vb. birçok bozukluklar; ikinci olarak ise; kaygı, tutum ve motivasyon gibi unsurlardır. Bireylerin konuşma sürecinde yaşadıkları kaygı, korku ve öz yeterlilik algısı gibi hisler konuşma becerilerini etkilemektedir. Kaygı ile konuşma başarısı arasında ise negatif yönlü bir ilişki vardır (Gölpınar, Hamzadayı, ve Bayat, 2018: 76).

e. Kronik- Süreğen Engelli

Kronik hastalığa sahip bireyler genellikle tıbbi tedavi ve rehabilitasyon imkanlarından faydalanmasına rağmen hastalığı devam eden fakat sağlığına kavuşamayan, sağlıklı bir hayata ulaşamayan, hatta hastalığın derecesine göre bazı durumlarda yardıma muhtaç duruma gelebilen devamlı hasta kişilerdir (Seyyar, 2015: 33).

Küçük bir çocuk için aile bireyleri tarafından verilen bakım normal bir çocukluk dönemi ve gelişimin parçasıdır. Ancak bakım verilen çocuk gelişimsel olarak bazı farklılıklar taşıyor ya da uzun süreli bağımlılık yaşayabileceği bir hastalık geçiriyorsa burada ailelerin rolleri değişebilmektedir. Bu yeni edinilmiş roller için ise enerjinin yeniden toparlanması ve hayatın yeniden planlanması gerekmektedir. Bu bakımı veren kişilerin üçte ikisi kadınlardan oluşmaktadır. Kronik rahatsızlığa sahip çocukların bakım veren aile bireylerinde zaman içerisinde fiziksel yorgunluk, stres, depresyon gibi hastalıklara eğilim olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bakım veren kişilerin yalnız bırakılmaması, gerekli durumlarda psikiyatrik destek sağlanması faydalı olmaktadır (Atagün, vd., 2011: 535-536).

Kronik hastalara bakım veren kişilerin fiziksel, duygusal, psikolojik olarak orta derecede bir yük altında bulunması, bu kişilere kurumlar ve kurum personelleri tarafından bilgilendirici, destekleyici, baş etmelerine yönelik eğitici hizmetlerin verilmesi yüklerinin azalması adına önemli görülmektedir (Alahan, Aylaz ve Yetiş, 2015: 1-4).

f. Zihinsel Engelli

Zihinsel engellilik, birçok farklı nedene bağlı olarak genel zihinsel görevlerde normalden büyük oranda gerilik ve ayrıca uyumsal davranışlarda yetersizlik oluşması durumudur. Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında gerçekleşen pek çok etken zihinsel engelli olmaya sebep olmaktadır (Murat, 2009: 26).

Zihinsel engelli bireylerin, zihinsel gelişimlerinde meydana gelen hasar veya eksiklikler davranışlarına yansımaktadır. Bu yansıma sonucu zihinsel engelli bireylerin topluma uyum süreci zorlaşmaktadır. Toplumsal açıdan bu kişilerin topluma uyum sürecinde ciddi düzenlemelere ve sosyal rehabilitasyona ihtiyaçları olmaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu'na eklenen madde kapsamında iş gücü olarak çalışma yaşamında aktif bir görev alma süreci zor olan zihinsel engelli bireylerin çalıştıkları iş yerlerine devlet tarafından çok sayıda ayrıcalık tanınmıştır. Bunlardan biri; işverenin zihinsel engelli personeline ödediği ücret bir kısmının Hazine tarafından işverene tekrar iade edilmesidir. Ayrıca 2014 yılında çıkan

6518 sayılı kanun ile bazı mali destek ve teşvikler eklenmiştir. Korumalı işyeri statüsündeki işyerlerine çevre ve temizlik vergisini ödememesi, zihinsel engelli personeller için ödenen yıllık brüt tutarın devlet tarafından yüzde yüz oranında işyerine geri ödenmesi gibi maddeler eklenmiştir (Çolak ve Hergüner, 2016: 2443).

Zihinsel engelli kişilerin haklarını nasıl kullanacaklarına dair düzenlemeler karşılaştırmalı hukuk kapsamında oldukça tartışmalı bir konudur. Belirgin olarak iki anlayış karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak zihinsel engelli bireylerin kendileri ile alakalı kararları almaya yeterli olmadıkları ve bu kararları almak için onların yüksek yararını gözeterek ikame karar alıcıların belirlenmesi gerektiği, ikinci olarak ise özellikle yetişkin olan zihinsel engelli bireyler için kısıtlama kararının alınması halinde bile kendi kaderlerini kendileri belirleyecek şekilde söz hakkına sahip olması gereken durumlarda ise yasal temsilcilerinin (vasi vb. gibi) kişileri daha çok destekleyici konumda görev alması görülmektedir (Şirin, 2019: 30).

Zihinsel engelli bireylerin tedavi ve sağlık hizmetlerinden yararlanma sürecinin planlanması için engelli bireyin ailesi üzerinde hangi etkiler oluşturduğunun araştırılması faydalı olmaktadır. Normal gelişim gösteren bir çocuğun aile ekonomisindeki yükü oldukça fazladır. Zihinsel engelli bir çocuğun ise farklı birçok araç gereç ve eğitime ihtiyacı olduğundan daha fazla ekonomik bir güç gerektirir. Bu yükün de ailenin stres seviyesini büyük ölçüde arttırdığı tespit edilmiştir (Sarı, 2007: 1-4).

Zihinsel engelli bireylerin hafif, orta, ağır engel düzeylerinin annelerin depresyon düzeyi ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Annelerin ruhsal olarak kendilerini iyi hissetmemesi bir süre sonra çeşitli hastalıklara yol açmakta ve bakım verdikleri kişinin bakımını da güçleştirdiğinden ailelerin desteklenmesi önemli görülmektedir (Şengül ve Baykan, 2013: 37).

g. Ruhsal Bozukluğa Sahip Engelli

Birçok farklı neden, kişilerin ruhi ve akli işleyişinde meydana gelen sorunlardan kaynaklı yaşamsal görevlerde uyum problemi olan sürekli olarak beceri ve fonksiyon yitimi yaşayan kişiye ruhsal bozukluğa sahip engelli, başka bir ifade ile akıl ya da ruh hastası olarak adlandırılmaktadır (Murat, 2009: 26).

Türkiye’de 2007 yılında Sağlık Bakanlığı’nın teşvikiyle üniversite ve eğitim hastanelerinde ruh sağlığı alanında ihtisas yapmış profesyonel meslek elemanları ve ruh sağlığına dair çalışmalar yapmakta olan derneklerin iş birliğiyle Ruh Sağlığı Yürütme Kurulu kurulmuştur. Bu kuruluş ruh sağlığı alanında acil yapılmasını öngördüğü hizmetleri 28 maddelik bir eylem planı olarak yayınlamıştır. Öncelikle ele alınması gereken konular olarak koruyucu önlemlerin artırılması, yatak kapasitesinin artırılması, hizmet kalitesinin artırılması gibi pek çok başlık yer almaktadır (Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, 2011-2023: 4).

Son yıllarda Türkiye’de ruh sağlığı adına yapılan yenilikler ve gelişmeler söz konusudur. Buna bağlı olarak kurum temelli ruh sağlığı politikalarından toplum temelli politikalara geçiş gerçekleştirmiştir. Sağlık Bakanlığı 2006 yılında “*Ulusal Ruh Sağlığı Politikası*” metnini, 2011 yılında ise “*Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planını*” yayınlamıştır. Böylece ruhsal hastalıkları tedavi sürecinde hastane temelli yaklaşımdan toplum temelli yaklaşıma dönüşüm desteklenmiştir (Alataş, Kahiloğulları ve Yanık, 2011: 2).

Sosyal hizmet müdahaleleri ruh sağlığı bozulmuş kişilerin topluma kazandırılmalarını, ayrımcılık ya da ötekileştirmelere karşı savunuculuk görevlerini üstlenmektedir. Sosyal içerme anlamında bu kişilerin toplumdaki ayrılmalarına engel olunmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet kuruluşlarının ruhsal hastalığı olan örneğin şizofreni gibi hastalıklara sahip bireylerle ilgili toplumu bilinçlendirme, toplumdaki farklı tutum ve dışlayıcı davranışları yok etme amacıyla diğer kamu kurumları ve sivil toplum örgütleriyle eşgüdümlü programları bulunmaktadır (Büber, vd., 2015: 37).

Sosyal çalışmacılar, toplumdaki kişilerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da almaktadır. Kişilerin korku ve kaygı düzeylerini kontrol edebilmek, yaşadıkları kayıpları, yaşamsal krizleri daha kolay atlatabilmeleri için sosyal hizmet çalışanları destek olabilmektedirler. Gerekten ihtiyaç durumlarında ise sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırabilmektedirler (Kara, 2020: 31).

Ruhsal bozukluk çeşitli sosyal problemlerin oluşmasına neden olmaktadır. Ruhsal problemlerine bağlı olarak kişiler toplumun dışına kendileri çıkmayı isteyebildikleri gibi ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kalarak toplumun dışına zorunlu olarak da itilebilmektedirler. Yalnızca soruna odaklı müdahale etkili

olmadığı gibi ruhsal bozukluğa sahip kişilerin tedavisinde ve rehabilitasyon süreçlerinde bütüncül, profesyonel bir müdahale ve çabaya gereksinim duyulmaktadır (Oral ve Tuncay, 2012: 98).

2011 yılı Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, Ruh Sağlığı Atlasındaki ifadelerde dünyanın yarı nüfusuna denk gelecek şekilde 200.000 kişiye 1 psikiyatrist hizmet verebilmektedir (WHO, 2011).

Bireysel olarak; işsizlik, yoksulluk, şiddet gibi olgular; toplumsal olarak göç, toplumsal baskılar, sosyo-kültürel öğelerin bazı yaptırımları kişiler üzerinde ruhsal hastalıklara sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle diğer pek çok hastalık gibi ruhsal hastalıklarında birincil düzeyde risk faktörü oluşturmadan önceki aşamada sosyal hizmet sunan kurum ve kişilerce engellenmesi gerekmektedir (Özden, 2015: 200).

2. Engelliliğe Bakışla İlgili Çeşitli Modeller

Toplumsal hayatta var olan birçok sosyal problemin, insanlık tarihi boyunca şekil değiştirerek ve farklı çözüm ve gelişmelere muhatap olduğu görülmektedir. Engellilik de bu sosyal problemlerden yalnızca biridir. Toplum tarafından nasıl algılandığı, toplumun bakış açısı, devletin engelliliğe bakış açısı, engelli bireylerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çalışma hayatına ve sonrasında toplumsal hayata katılmasıyla birlikte gerçekleşen birçok süreç günümüzdeki engellilik algısının oluşmasına temel hazırlamıştır. Bu bölümde engellilik algısının tarihsel süreçte geçirmiş olduğu bakış açılarına yer verilecektir.

a. Ahlaki Model

Neolitik insan toplulukları engelliliğin moral kaynaklar dolayısıyla ortaya çıktığını ruhlar tarafından ele geçirilerek ruhun kötüleştirildiği ve bundan da kötü sonuçlar doğduğuna inanılmaktaydı. Eski Yahudi toplumlarında ise engellilik günahkârlıkla eşit görülmekte, zihinsel engelli kişilerin şeytan tarafından ele geçirildiği, görme, işitme gibi engel gruplarında olan kişilerin ise ya kendi ya da anne ve babalarının günahlarından dolayı cezalandırıldıklarına inanılmaktaydılar (Erkan, 2004: 31-32).

Ahlaki Model, engelliliğe dair bilinen en eski modeldir. Bu model kişilerin ahlaki çöküntülerinin engelliliği beslediği, insanların içindeki

şeytanın/ahlaksızlığın dış görünümüne ve davranışlarına yansımış olmasıyla engellilik durumunun ortaya çıktığını savunur. Engelli kişilerin aileleri ve sosyal çevreleri de bu durumdan büyük utanç hissetmektedirler. Toplum tarafından dışlanan ve kötü isimlerle yaftalanan bu kişiler yaşamları boyunca ötekileştirilip toplum dışına itilmektedirler. Bu gibi durumlar birçok farklı kültürde ve toplumda etkisini aynı ölçüde olmasa da 21. yüzyılda da devam ettirmektedir (Arıkan, 2002: s. 2).

Engellilik her toplumda, her ülkede farklı etkenlere bağlı olarak görülen toplumsal bir olgudur. İnsanlık tarihinin en eski sosyal problemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü insan var olduğundan beri engellilik de var olmuştur. Devletlerin gelişmişlik düzeyine, toplumların sosyo-kültürel seviyesine bağlı olarak engelliğe bakış açısı büyük ölçüde değişmektedir.

b. Tıbbi Model

Ahlaki model güncel gelişmelerle beraber yerini Tıbbi Modele bırakmıştır. Arıkan'a göre tıbbi model engelli kişilerin engel durumlarına patolojik bir durum olarak bakılması anlayışını getirmiştir. Bu bakış kişilerin hayatlarına bir takım kolaylıklar sağlasa da bu sefer de patoloji odaklı bir anlayış "aciz-muhtaç" olarak adlandırılmalarına sebep olmuştur (Arıkan, 2002: 2).

Engelli bireyleri ihtiyaç sahibi, hastalıklı gören "*patolojik vaka*" yaklaşıma dayanan medikal model yerini 1970'lerden sonra sosyal modele bırakmıştır. Engellilik konusuna dair hak temelli ve sosyal yurttaşlık anlayışı gelişerek yasal düzenlemelere yansımış ve toplumsal algılar sosyal yaklaşıma doğru evrilmeye başlamıştır (Küçükali, 2015: 113).

Engellilik kavramına bir bakış olan tıbbi model insanı bir mekanizma olarak gördüğünden insan bedenini normal veya anormal kavramlarıyla açıklamaya çalışmaktadır. Tıbbi modele göre kişilerin sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlar kendi bedenlerinde bulunan yeti yitiminden kaynaklanmaktadır (Önver, 2014: 45).

Tıbbi modelin avantajlarından biri insan bedenine dair çok detaylı ve açıklayıcı bir tutuma sahip olmasıdır. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunları bedenlerindeki hastalıktan kaynaklandığını ileri sürer. Tıbbi modelin dezavantajı ise toplumsal hayatta sosyal sorumlulukları ve

toplumsal düzenlemeleri göz ardı etmesidir. Bu durumda matematik dersinde tahtayı göremeyen bir öğrencinin sorumluluk sadece kendi görme duyusuna bırakıldığından topluma ve toplumsal düzenlemelere sorumluluk atfedilmemektedir (Küresel Araştırmacılar Ağı, 2018).

Başlangıçta toplumsal alanda bir “sağlık sorunu” olarak algılanan engellilik, engelli bireylerin eğitim, konut, istihdam, ulaşılabilirlik ve erişilebilirlik gibi sosyal gereksinimlerini fark etmeyi geciktirmiş, bu alanlarda kişilerin sahip oldukları hakların bile göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Bu dönemlerde Tıbbi Model yaklaşımın hâkim olması sosyal alanın normal insanlara göre dizayn edilmesine sebep olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren engelliliğin yalnızca bir hastalık veya sağlık sorunu olduğu algısı değişmeye başlamış ve toplumsal çözümleyici bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır. Tıbbi modeldeki dışlayışı ve ayrımcılığa sebep olan baskı ve marjinalleştirme gibi keskin ve soğuk ifadeler yerini yetkilendirme ve sosyal yaşamın bir parçası olma gibi kavramlara bırakmıştır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 50).

c. Sosyal Model

Sosyal Model Tıbbi Model’deki eksikliklerden dolayı ortaya çıkmıştır. Bu modelde engelli birey uzman kişi, meslek elemanı ise danışman rolünde yer almaktadır. Sosyal modele göre kişiler kendi gerçekliklerini kendileri keşfedebilirler. Bu modele göre danışmanın algısı engelli bireyin algısından üstün tutulmaz ve asıl önemli olan öge çevredir. Kişilerin sosyal katılımlarına engel çevre düzenlemesi ve sosyal faktörlerdir kişilerin sahip oldukları bedensel ya da ruhsal sakatlıklar değildir düşüncesini savunmaktadır. Bu modelin eksik yönleri ise ağrı ve rahatsızlıkların varlığını yoka saymaktır (Erkan, 2004: 34-35).

Engelliliğe bakış iç içe ilerleyen düşünce yapılarından oluşmaktadır. Genetik açıdan engelliliğe bakış bütünü yeterli bir şekilde temsil etmediğinden yeni bakış açıları geliştirilmiştir. Bunlardan biri de Sosyal Modeldir (Demirbilek, 2013: 60).

Engellilik durumunun bireye atfedilmesi ve bireyin kendisinden kaynaklı bir durum olarak ifade edilmesi değil, toplumun yerine getirmesi gereken görevleri yerine getirmemesi, engelli bireylerin yaşama tam katılımları için

gerekli temel prensipleri göz önünde bulundurmaması anlayışına dayanır (Özgökçeler ve Alper, 2010: 37).

Engellilik kavramı, Sosyal Modele göre toplumun engelli bireylere oluşturduğu engeller olarak ifade edilirken, özürlülük terimi bireyin kendisine ait bir bozukluk olarak düşünülmektedir (Çolak ve Hergüner, 2016: 2438).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile sosyal harcamalar ve sosyal amaçlı faaliyetleri arasında doğru bir orantı bulunmaktadır.

Türkiye’de engelli hareketlerinin istenildiği gibi karşılık bulması hem geç hem de biraz güç olmuştur. Buna sebep olan etkenler şunlardır: Yerel yönetimler, ideolojik ve ekonomik yönlerden merkezi yönetime büyük ölçüde bağımlı durumdadır. Yereldeki halkla da oy kaybetme kaygısı sebebiyle gerçekçi ve doğru bir ilişki kuramamaktadır. Türkiye’de sosyal politikaların engellilere yaklaşımı daha çok tıbbi model çerçevesinde olmaktadır. Engellilik adına faaliyet gösteren birçok örgüt yer almaktadır. Bu örgütler dayanışma içinde olmak yerine birbirleri ile rekabetçi tutumda, içyapıları itibari ile de hiyerarşik bir yapılanmaya sahiptirler. Kaynaklara ulaşmaları ve maddi desteğe sahip olmaları ise daha çok iktidara yakın olmalarıyla mümkün olabilmektedir (Yardımcı, 2015: 24-25).

Sosyal Model yaklaşımının temel aldığı nokta; toplumsal hayatın hem tutumlar hem de fiziksel çevre olarak erişilebilir tasarlanmasıdır. Kişilerin bedenlerinde meydana gelen herhangi fizyolojik ve psikolojik unsurun yaşamlarına toplumsal katılımlarına engel olmasının önüne geçilmesidir. Yani buradan hareketle bir kişi eğer bir hizmete ulaşamıyor ve yeterince faydalanamıyorsa bu toplumsal düzenleme eksikliğinden kaynaklanmaktadır (Küresel Araştırmacılar Ağı, 2018).

1990’ların ikinci yarısından sonra o dönemde sakatlık veya özürlülük kavramlarıyla ifade edilen engellilik konusu yavaş yavaş siyasi hayatın gündemine girmeye başlamıştır. Bu dönüşüm iki başlıkta anlatılabilir; Birincisi Recep Tayyip Erdoğan’ın İstanbul Belediye Başkanı olmasından sonra engelli hizmetlerinin sosyal yardımlar kapsamına alınması, 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın (ÖZİDA) Başbakanlığa bağlı olarak kurulması ve 2005 yılında Özürlüler Kanunu adıyla yalnızca engelli bireyleri odağına alan bir yasal düzenleme getirilmiş olmasıdır. İkinci olarak ise: Türkiye’nin Avrupa Birliği

uyum şartlarına uyum süreci kapsamında yaptığı yenilikler ve Birleşmiş Milletlerin Engelli Hakları Sözleşmesini kabul etmesi bu dönemde atılan önemli adımlardır (Yardımcı, 2015: 26).

3. İnsan Hakları Kapsamında Engelli Hakları

Toplumda her birey kendi varlığının gereklerini yerine getirmek için çaba göstermekte ve yaşamına dâhil olan zorluk ve kolaylıklarla, olanakları ölçüsünde baş etmeye çalışmaktadır. İnsanlar doğdukları andan itibaren çevresinde olup bitenlere, çevresindeki her uyarana duyarlı olarak yaşamını sürdürmektedir. Engellilik olgusu insanoğlunun var olduğu günden bu yana var olan ve her zaman özel olarak ilgilenilmesi gereken bir konumda bulunmaktadır. Engelli bireylerin yaşam mücadelesinin diğer insanlara göre her çağda daha zor olduğu görülmektedir.

ABD’de 1911-1930 yılları arasında engelli hakları öjenik ilkelere uygun olarak tasarlanmış, insan hakları ve bu doğrultuda engelli haklarına yönelik birçok kanun bu ilkeler doğrultusunda kabul edilmiştir. Örneğin; bu ilkelere göre toplumun marjinal toplulukları olarak adlandırılan engelli, hasta, suçlu kişilerin kısırlaştırılması, farklı ırklara sahip bireylerin evliliklerinin yasaklanması gibi düzenlemelerle birçok insan hakkı ihlali sayılabilecek düzenleme getirilmiştir. Nazi Almanya’sında da benzer olarak Yahudilerle birlikte engelli bireylerinde yaşam hakkı dâhil olmak üzere birçok hakkı elinden alınmış, toplama kamplarında doktorlar tarafından kobay olarak kullanılmalarına devlet tarafından izin verildiği görülmüştür (Seyyar, 2015: 89).

Batı’da İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “refah devleti” kavramı ile birlikte yerel yönetimlerin sosyal politika fonksiyonlarındaki rolü ve etkinliği artmıştır. 1945-1975 yılları arasında gelişmiş, refah devletlerine benzer olarak birçok ülke yerel yönetim yapılarında “altın çağ” diye adlandırılan bir dönem geçirmişlerdir (Ersöz, 2010: 1).

Engellilik hareketlerinin başlaması, engellilerin hak arama çabaları;1948 tarihinde BM İnsan Hakları Bildirgesi, 1955 yılında Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu Hakkında 99 Sayılı ILO Tavsiye Kararları, 1975 BM Engelli Hakları Bildirgesi ve 2008 yılında yürürlüğe giren BM “*Engelli Kişilerin Hakları*

Sözleşmesi” ile yasal zeminde var olması yetmiş yıldan fazla bir zamanı doldurmuştur (Küçükali, 2015: 103).

Tarihi sürece bakıldığında engelli bireylerin Kurtuluş Savaşı mücadelesine aktif olarak katıldıkları, bir devleti kurtarma ve yeniden bir devlet kurma sürecinde toplumdaki her birey gibi mücadelenin içinde olduklarını; fakat sonraki siyasal süreçlere geçildiğinde engellilerin egemenliğin kullanımına dair bir görev aldıklarına hiç şahit olunmamıştır (Oran, 2015: 70).

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Koruma Kanunu (TİHEKK)’ nda yer alan ayrımcılık türlerinden biri de mali yeterlilikler ölçüsünde, engelli bireylerin haklarını toplumdaki diğer kişiler gibi tam ve eşit kullanmaları için gerekli önlemler almamak ve yeterli düzenleme yapmamak olarak belirlemiştir (Ünal, 2019: 89).

a. Bakım Hakkı

Bakım bir insanın en temel yaşam haklarından biridir. Pozitif statü haklarından sayabileceğimiz bakım hakkı devletin vatandaşlarına sağlaması zorunlu haklar durumundadır. Hakkın varlığı ancak kullanılabilmesiyle hissedildiğinden sosyal devletin bu noktadaki görevi bakıma ihtiyacı olan kişilere bu hakkın kullanılmasını sağlamaktır (Betül ve Reyhan, 2016: 19).

Bakım, yaşamsal önem taşıyan faaliyetlerin fiziksel, psikolojik, sosyal fonksiyonların yerine getirilmesinde, yardıma ihtiyacı olan kişiye yardımcı olma işlevidir. Kişilerin temel ihtiyaçları, hayat kaliteleri ve günlük yaşamlarını sorunsuz bir şekilde sürdürebilmeleri için yakınlarındaki aile, akraba veya profesyonel kişilerin desteğine ihtiyaç duymasıdır (Genç ve Barış, 2015: 39).

Türkiye’de evde bakım hizmetleri Sağlık Bakanlığı, Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yerel Yönetimler ve Özel Kuruluşlar eliyle sunulmaktadır. Evde ve kurumda sağlık hizmetlerini Sağlık Bakanlığı verirken, Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı özel olarak dezavantajlı gruplar kapsamında bulunan çocuk, genç, kadın, engelli ve yaşlı kişilere yönelik koruyucu-önleyici, iyileştirici- geliştirici, tedavi-rehabilite edici hizmetler sağlamaktadır. 2005 yılında “*Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik*” 2571 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak Sağlık Bakanlığı’nın görev ve yetkileri belirlenmiştir. 2006 tarihinde yayımlanan “*Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti*

Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” ise aynı tarihli “*Bakıma İhtiyacı Olan Engellilere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği*” ve 2010 tarihinde yayımlanan “*Sağlık Bakanlığınca Sunulan Evde Sağlık Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Yönerge*” engelli ve yaşlılara bireylere evde bakım hizmetinin hukuki alt yapısını belirlemektedir. Bu yönetmelikler her iki bakanlığında ortak amaca yönelik yetki ve sınırlarını ortaya koymuştur. Fakat iki kurumunda eşgüdümlü olarak hizmet verdiği söylenememektedir. Özellikle evde bakım hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı tarafından yalnızca sağlık hizmeti olarak verilmesi sosyal bakım yönünü eksik bırakmakta ve hizmet hedeflerine tam olarak ulaşılamamaktadır (Genç ve Barış, 2015: 41-42).

Günümüzde artan nüfusla birlikte engelli, yaşlı ve ihtiyacı olan insan sayısının artması sağlık hizmetlerini çeşitlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Kişiler kendileri sağlık hizmetlerine ulaşabildikleri gibi artık sağlık hizmetleri de onlara gidebilmektedir.

Türkiye’de ilk olarak engelli bireyler için yatılı bakım hizmeti veren merkez açma ve işletme yetkisi, 2006 yılında çıkarılan SHÇEK (eski adıyla) Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği ile özel ve tüzel kişilere verilmiştir. Bu merkezlere yalnız yaşayan ya da yanında ailesinin veya bir başkasının yaşaması mümkün olmayan engelli bireyler koruma altına alınıp hizmet görmeye başlamışlardır (Kılıç ve Yılmaz, 2018: 7).

Evde bakım hizmetleri, 18. yüzyıldan beri Avrupa’da profesyonel bir mantıkla yürütülmekte ve önemsenmekte iken Türkiye’de ise daha yeni mesleki uygulama alanı olarak benimsenmeye başlanmış bir hizmet türüdür. Küreselleşmenin ve modernleşmenin etkisinde gelişim ve değişimin gereği olarak bakım hizmetleri profesyonelliğe ihtiyaç duymaktadır. Yeni toplumsal yaşamda kurumsal hizmetlerin yetersiz kalmasıyla ortaya çıkan yeni bir sağlık koludur (Genç ve Barış, 2015: 40).

Evde bakım hizmetleri; kapsamında bireyin yaşam kalitesini en yüksek düzeye çıkaracak ve bakım ihtiyacını en az seviyeye getirecek gerek sağlık ve gerekse sosyal bakım hizmeti kapsamında hazırlanmış olan hizmetler bulundurmaktadır. Kurumsal bakım hizmetlerine alternatif olarak geliştirilmiş

olan bu model yaşlı; engelli ve bakım ihtiyacı olan kişilerin yaşam onurunu ve saygınlığını korumak, sosyal dışlanmıslığı önlemek, yaşadığı ortamdan ayrılmadan daha kolay şekilde hizmetlere ulaşmasını sağlayacak bir model olarak görünmektedir (Oğlak, 2016: 32).

Kişilerin engelli bakım merkezlerinden yararlanabilmesi için iki yasal kriter mevcuttur. Bunlardan birincisi; ağır engelli olma durumuna sağlık kurulu raporuna göre karar verilmesi, ikincisi ise maddi yetersizlik durumunun tespit edilmesi ve bakım ücretinin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (eski adıyla) tarafından ödenip ödenmeyeceğinin belirlenmesidir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na göre hane içindeki kişi sayısına göre kendilerine düşen aylık net gelir asgari ücretinin 2/3'ünden az olan bireylerin bakım merkezi ücretlerinin Bakanlık tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır (Kılıç ve Yılmaz, 2018: 7).

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı'nın evde bakım hizmetleri anlamında sunduğu hizmetler kişilerin yaşam kalitesini arttırmada ve toplumla bütünleşmesini sağlamada hayati önem taşıyan sosyal bakım mantığını icra edememektedir. Çoğunlukla büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyeleri tarafından bakıma ihtiyacı olan bireylere verilen evde bakım hizmetleri birbirinden ayrı ve bütüncül yaklaşımdan uzak olarak yerine getirilmeye çalışıldığından hizmetlerden beklenen sonucun elde edilememesi birçok problemi beraberinde getirmektedir (Oğlak, 2016: 36).

Bakım hizmetlerinin bireylere verilmesi açısından ortaya koyulan kriterlerin esasen hizmetlerden faydalanacak kişinin değil de ailesinin gelirin bakılarak verilmesi, aslında bu kişilerin toplumda bir birey olarak kabulünün gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım engelli bireyi birey olma durumunu hiçe saymak ve onun varlığını kabul etmemektir (Kaya, 2015: 41-43).

b. Rehabilitasyon Hakkı

Rehabilitasyon: *“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle oluşan özürlü ortadan kaldırmak veya özürlülüğün etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmek, özürlüye yeniden fiziksel, zihinsel, psikolojik, ruhsal, sosyal, mesleki ve ekonomik yararlılık alanlarında başarabileceği en üst düzeyde yetenekler kazandırarak; evinde, işinde ve sosyal yaşamında kendine ve topluma yeterli*

olabilmesi ve özürünün toplum ile bütünleşmesi, ayrımcılığa karşı tüm tedbirlerin alınması amacıyla verilen psiko-sosyal hizmetler bütünü” ifade etmektedir (2828 sayılı Kanuna bağlı yönetmelik, 2010: Md.4).

Bakım merkezlerinde bulunan engelli bireyler için temel bakım ihtiyaçları ile psiko - sosyal destek hizmetleri de sunulmaktadır. Birincil bakım hizmetlerinin yanı sıra, toplumsal hayata uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı rehabilitasyon hizmetleri ve sosyal becerilerini destekleyici çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar her merkeze ve engelli kişinin engel durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmaları desteklemek amaçlı engelli bireyler için geziler, kutlamalar, eğlenceler ve daha birçok sosyal faaliyet düzenlenmektedir (Kılıç ve Yılmaz, 2018: 7-8).

Yatılı sosyal hizmet kurumlarında, çoğunlukla kişilerin fiziksel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bununla beraber engelli bireylerde dâhil olmak üzere bütün insanların yaşam kalitesinin artması için psikolojik olarak desteklenmesi bakım alması gerekmektedir (Morais ve Rapsová, 2019: 271).

c. Eğitim Hakkı

5378 sayılı Kanun’un 73. Maddesinde “*Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır.*” hükmü yer almaktadır (5378 sayılı Kanun, 2005: Md.73).

Bu hukuki yaptırımın doğurduğu anlam ise: toplumsal hayatta eğitim hakkından faydalanmak isteyen herhangi engelli bir kişinin eğitim ve sınav uygulamalarına katılmak istediği durumda karşılaştığı sorunlarda belirttiği şikâyetler dikkate alınmalı, hakkını kullanmasına engel olan durumun ortadan nasıl kaldırılacağı ve hakkın tekrar nasıl kullanılması ile ilgili çözümün engelli kişinin katılımıyla bulunması gerekmektedir (Yıldırım ve Dalak, 2019: 10).

Türkiye’de engelli bireylerin eğitim hayatına dair örgütlü anlamda ilk gelişmeleri 1889 tarihinde başlamıştır. 1889 senesinde İstanbul’da Sağırılık Okulu, 1921 senesinde İzmir’de Özel Sağırılar ve Körler Okulu, 1944 senesinde İstanbul’da bir dernek tarafından açılan Sağırılar Okulu, 1951 senesinde Ankara’da Körler Okulu açılmış ve kurumsal anlamda pek çok kurum ve kuruluş

engelli bireylerin eğitim ve öğretim hayatına katılım göstermelerini sağlamıştır.1983 senesine gelindiğinde ise “*Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu*” çıkarılmış, ardından Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “*Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi*” kurulmuştur. 1983 senesinde çıkarılan “*Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu*” ile her türden engeli bulunan engelli sayılan kişilere korunma, bakım, yardım hizmetleri sağlanması ve bu kişilere beceri kazandırma, devamlı bakım görevleriyle yükümlü “*Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri*” kurulması görevi Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na bırakılmıştır (Murat, 2009: 32-33). Daha sonra bütün bu kurumların yetkileri 2021 yılında değiştirilen ve yeni adıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığında çatısı altında birleşmiştir.

Türkiye’de halen özel eğitim Milli Eğitim öğretim formuna uygun olarak gerçekleştirilmektedir. Engelli bireyin bilgi, beceri ve yeteneği göz ardı edilerek hazır tasarlanmış aynı kalıp bir öğretim yönteminin içine sokulmaktadır. Özel eğitim veren kurumlar bu genel olarak bu özelliği yansıtmakta ve yeterli verimi elde edememektedirler. Eğitim dinamik, öğretim ise statik bir özelliğe sahip olduğundan özel eğitim alan öğrencilerinin önce öğretim metotlarıyla sonrasında eğitim uygulamalarıyla tanışması gerekmektedir. Ancak bu şekilde istenen fayda elde edilmiş olacaktır (Kaya, 2010: 3).

2005 yılında çıkarılan 2378 sayılı Engelliler Kanununun 15. Maddesi’nde “Engelli bireylerin eğitim almalarına dair hiçbir yasak ve kısıtlama olamayacağı, bireylerin özel durumları ve farklılıkları göz önüne alınarak düzenleme yapılması, eşitlik zemininde, yaşam boyu eğitim imkânlarına devam edebilecek şartların sunulması ve her seviyede eğitim alabileceklerinin mümkün olması” ifadelerine yer verilmiştir.

Engelli bireylerin eğitim hayatında karşılaştığı sorunların birçoğunun kaynağı yasal düzenlemeler değil uygulama alanında ortaya çıkan aksaklıklardan dolayı yaşanmaktadır. Yasal düzenlemelerde ifade edilen görev ve sorumlulukların uygulama alanına aktarılamamasının, farkındalık eksikliği, ekonomik imkanlar, bilinçsiz ve eğitimsiz toplum anlayışı ve uzman personel eksikliği gibi pek çok kaynağı bulunmaktadır.

Normal gelişime sahip öğrencilerin eğitim hayatlarında karşılaştıkları karmaşıklık ve çok seçeneğin sayısı engelli öğrenciler için daha kaotiktir. Özellikle lise eğitimi ve sonrasında eğitim alacak engelli öğrencilerin hem yasalar ve sistem tarafından hem de gerekirse yeni eğitim alanları ile desteklenmesi gerekmektedir (Ain, 2016: 27).

Türkiye’de 16-45 yaş arasında yaşa sahip olan işitme engelli bireylerin sözel iletişimi amaç edinen eğitim faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir (Kargın, 2019: 543).

Zihinsel, spastik ve ortopedik engelli bireylerin hala eğitim alanında karşılaştığı sorunlar büyük oranda devam etmektedir. Bu şekilde iki sıkıntı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki; özel eğitim öğretmenlerinin nitelik olarak çok gelişmiş olmamaları ve özel olarak açılan eğitim kurumlarının sayısının yetersiz olması, ikincisi ise; sağlık sektöründe de sıkça karşılaşılan sorunlardan biri olarak özel olarak verilen eğitim hizmetinin maddi olarak engelli kişi ve ailelerine uygun olmamasıdır (Duman, Karakurt ve Medine, 2015: 75).

Yükseköğretim kurumları özürllüler danışma ve koordinasyon yönetmeliği Madde 1’de ifade edilen: “*Yükseköğretim kurumları, engelli öğrencilerin eğitim-öğretim ve sosyal yaşam ortamlarını yükseköğretime erişimi kolaylaştıracak biçimde iyileştirmek, farklı engelli gruplar için ders malzemelerini erişilir kılmak için gerekli tedbirleri alırlar.*” hükmü yer almaktadır ve verilen bu görevlere ek olarak “*Engelli Öğrenci Komisyonu*” kurulmasını ve bu görevlerin bu komisyonca icra edilmesini ifade etmiştir. Ayrıca yasanın nicelik olarak bir maddeyle belirlenmesi ve içerisinde mali ve yönetsimsel olarak belirsizliklerin olması, tartışmaya açık bir konu olarak bulunmaktadır (Kaya, 2015: 96).

Bu Yönetmeliğin temel ve nihai amacı; yükseköğrenim gören engelli bireylerin eğitim hayatlarını kolaylaştırabilmek için gerekli akademik ortamın hazırlanmasını ve eğitim-öğretim süreçlerine tam katılımlarını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almak ve düzenlemeler yapmak üzere, Yükseköğretim Kurulu Engelli Öğrenciler Komisyonu, Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi, ÖSYM Engelli Öğrenciler Danışma ve Koordinasyon Birimi ile yükseköğretim kurumları bünyesinde oluşturularak engelli öğrenci birimlerinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.

Yükseköğretim Kurumun 2019 yılı verilerine göre Türkiye’de Engelli öğrencilerin 38 bin 895’ini engel durumu bilinmeyenler, 2 bin 705’ini fiziksel engelli, 2 bin 316’sını kronik hastalığı bulunanlar, 2 bin 31’ini görme ve bin 103’ünü işitme engelli öğrenciler oluşturmaktadır. Engel gruplarının temsilinde otizm spektrum bozukluğu, Asperger sendromu, öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve zihinsel yetersizliği olan öğrenciler az temsil edilmekteyse de ülkemizde 119 zihinsel engelli, 31 öğrenme güçlüğü olan, 58 dikkat eksikliği ve otizm tanısı alan, 21’ide Asperger sendromu olan öğrenci yükseköğretim düzeyinde eğitim almaktadır (Akmeşe, vd., 2020: 1).

d. İstihdam Hakkı

20.yy.ın ortalarına doğru sosyal politikaların geliştirilmeye başlaması ile birlikte engelli bireylerle ilgili düzenlemeler, sistemler gelişmeye başlamıştır. Dünya’da engelli nüfusun gittikçe artış göstermesine bağlı olarak sosyal politikalar daha çok yardım işlevinde kullanılmış ve engelli bireylerin istek ve ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmaya çalışılması uygun görülmüştür. Fakat bu sistem devlet ekonomisinde büyük bir yüke dönüşmeye başlamış ve gün geçtikçe artan yaşlı oranıyla beraber gelişen sağlık sistemleri engelli kişilere yönelik istihdam düşüncesini meydana getirmiş ve yeni uygulamalar ortaya koyulmasına sebep olmuştur (Orhan, 2013: 10).

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamını sağlamak amacı ile iki yönlü politika uygulanmaktadır. Bunlardan biri teşvik diğeri ise ceza uygulamalarıdır. Cezai yöntemlerin temel mantığı engelli kişileri istihdam etmeyi zorunlu kılmak ve devletin zorunlu olarak belirlediği sayıda kişi çalıştırmayanları cezalandırmak üzerine kurulmuştur. Ödül sistemi ise engelli istihdam eden iş yerlerini ödüllendirmek olarak düşünülmüştür. Engellilerin iş yaşamına ilişkin politikaların bütününe “engelli çalıştırma yükümlülüğü” politikası denmektedir. Bu politikalar çerçevesinde 4857 sayılı Kanun’un 30. Maddesi kapsamında işçi kadrosuna dâhil olan engelliler, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53. Maddesi kapsamında memur statüsündeki engellilerin iş kadrolarına katılımları zorunlu hale getirilmiştir. Yasal anlamda yapılan düzenlemelerin yanı sıra uygulamada gerçek istihdam ve engellileri çalışma yaşamına tam katılımını görmek için özellikle işverenlerin farkındalık ve gönüllü olarak destekledikleri bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır (Özbey, 2018: 296).

Korumalı İşyeri Yönetmeliğinin 14 üncü maddesinin birinci fıkrasında belirtilen nitelikleri haiz engelli en az sekiz bireyin çalıştığı işyerinin işvereni, korumalı işyeri statüsünün kazanılması için Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne başvuruda bulunur. Korumalı işyerlerinde görev yapacak engelli bireylerin sayısının toplam işçi sayısına oranı yüzde yetmiş beşten az olamaz. Bu kapsamda çalıştırılacak işçi sayısının tespitinde, belirsiz süreli iş sözleşmesine ve belirli süreli iş sözleşmesine göre çalıştırılan işçiler esas alınır. Kısmi süreli iş sözleşmesine göre çalışanlar, çalışma süreleri dikkate alınarak tam süreli çalışmaya dönüştürülür (Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik, 2013).

Yurtiçinde işe yerleştirme hizmetleri hakkında yönetmeliğin 10. Madde 1/a bendinde belirtildiğine göre: 50 veya daha fazla işçi çalıştıran, özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli birey, 10. Madde 1/b bendinde: “*Tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde 51 veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli, kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli*” birey çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır.

Engellilerin yetenekleri çerçevesinde yapabilecekleri bir işte eğitim görmesi, meslek kazandırılması, verimli hale getirilerek ekonomik ve sosyal refahının yükseltilmesi amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması esastır. (6462 sayılı Kanun, 2005: Md.12).

Türkiye’de engelli bireylerin iş yaşamına katılmasını devlet tarafından teşvik edici yöntemlerden biride “Sübvanseli İstihdam Uygulamaları”dır. Bu uygulamaya göre devlet tarafından işverenlere vergi, sosyal güvenlik primi ve kredi desteği gibi çeşitli kolaylıklar ve indirimler tanınmaktadır. Buna göre engelli istihdam eden özel sektörün birimlerinde çalıştırdıkları personelin sosyal güvenlik priminin yüzde ellisinin veya hepsinin hazine tarafından ödenmesi bu kolaylık ve teşviklerden biridir (Kocabaş, 2018: 68).

Devlet tarafından işverenlere sağlanan prim ücretlerinin hazine tarafından ödemesi, esnek istihdam biçimleri ve İŞKUR’un engelli bireylere yönelik eşleme işlemini sağlama tekeline oluşturması gibi imtiyazlar toplumsal düzende dezavantajlı kişiler olarak adlandırılan kadın ve engelli işgücünün artmasına dair alt belirleyicileri oluşturmaktadır (Kuzgun, 2010: 61).

Türkiye’de engelli vatandaşların istihdamına ve çalışmasına dair bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa’nın 46. Maddesi’nde kimsenin yaşına, cinsiyetine, gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağı, bedeni ve ruhi yetersizliği olan kişilerin ise özel olarak korunması gerektiği ifade edilmiştir. Yürürlükte olan mevzuat maddelerine göre ise engelli bireylerin çalışamayacakları alanlar yalnızca yer altı ve su altı işleri olarak belirlenmiştir (Boyraz, 2010: 2-3).

Yurtiçinde işe yerleştirme hizmetleri hakkında yönetmeliğin 17. Maddesine göre: İşe kabulde; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan aşamaların hiçbirinde engelliler, eski hükümlüler veya terörle mücadelede malul sayılmayacak şekilde yaralananlar aleyhine ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalarda bulunulamaz.

Engelli bireylerin 2021 yılı istihdama katılım verilerine göre istihdama katılım oranı erkeklerde genel nüfus yüzde 69 iken engelli nüfusun oranı yüzde 35,4 olarak belirlenmiş, kadınlarda genel nüfus yüzde 31,3 iş yaşamına katılırken engelli nüfusta bu oran yüzde 12,5’tir. Toplam nüfus içerisinde ise genel nüfusun istihdama katılımı yüzde 53 iken engelli nüfus yüzde 22,1 oranında istihdama katılım sağlamıştır.

Türkiye’de Dünya’daki düzenleme ve uygulamalara paralel olarak gelişmeler yaşanmıştır. 2005 yılında çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Kanununun 14. Maddesi engelli bireylerin istihdamı ile ilgili olarak düzenlenmiştir. Bu kanun çerçevesinde engellilerin işe başvuruları, işe alımları, çalışma süreleri, iş yerinin fiziki ve sosyal şartları, kariyer gelişimi, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları, kendi işini kurmak isteyenlere rehberlik ve mesleki danışmanlık gibi birçok başlığı ele alıp düzenlenmiş ayrıca iş yaşamındaki hiçbir koşul ve durumun ayrımcılık barındıramayacağını ifade edilmiştir (Durmaz, 2017: 264).

İnsanlar için iş sahibi olmak yaşamlarını kimseye ihtiyaç duymadan bağımsız bir şekilde devam ettirebilmeleri açısından çok önemlidir. Toplumdaki özel gereksinimli veya değil, herkes için çalışmak bir insan hakkıdır. Günümüzde çalışma hayatına başlamak, engel durumlarından dolayı zor olabildiği gibi çalışıyor durumdayken kişilerin başlarına gelen kaza, hastalık gibi yaşamsal

krizlerden dolayı çalışma hayatına devam etmek de büyük ölçüde problem olabilmektedir.

Dünya’da engelli kişilerin istihdamına dair akla gelen ilk iki sözleşme: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi, ikinci olarak ise Engellilerin Hakları Sözleşmesi’dir. Türkiye’nin de taraf devlet olduğu Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 6. Maddesi çalışma hakkına dair düzenlemeler içermektedir. Sözleşmede taraf devletlerin çalışma hakkına ilişkin rolleri açıklanırken toplumdaki her bireyin istediği iste çalışarak kendi hayatını devam ettirecek geliri sağlamasına ve çalışma hakkının korunması için gereken önlemlerin alınması görevlerine değinilmiştir (Boyraz, 2010: 1).

Kişilerin iş piyasasına katılıp katılmamaları direkt olarak yoksulluk durumlarını hayatta kendi başlarına mücadele edebilme becerilerini etkilemektedir. Toplumdaki her birey gibi engelli bireylerin de eğitim durumları iş bulabilme oranını doğrudan belirlemektedir. Bundan dolayı istihdam, eğitim ve yoksulluk gibi konular çoğunlukla birlikte ele alınmaktadır (Durmaz, 2017: 257).

Engelli bireyleri desteklemek onların sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarmaktadır. Bu potansiyel kariyer başarısını arttırmaktadır. Kariyerlerinde ilerleyerek içinde bulunduğu sektörlere öncülük eden bireyler ise hem kendilerine hem de ülkelerine ciddi katkılar sağlamaktadır (Bolton, Shaewitz ve Larson, 2019: 2).

Çalışma yaşamında sağlıklı kişilerin önünde pek çok farklı engel ve zorluk bulunmasının yanında, engelli kişilerin önünde daha çok mücadele etmeleri gereken zorluklar vardır. İşverenler ise hala engelli bireyleri ya özel nedenlerden ya da hukuki zorunluluklardan dolayı işe almaktadır. Günümüzde bilgisizlik ve önyargılar engelli kişilerin çalışma yaşamlarına katılmalarındaki en büyük engeller olarak görülmektedir (Arslan ve Altıntaş, 2014: 166).

e. Erişilebilirlik Hakkı

Toplumsal hayatta her bireyin sahip olduğu herhangi bir özelliğin engel oluşturmaması ve bu şekilde her alanda varlığını koruyabilmesi adına erişilebilirlik ön şarttır.

“*Evrensel Tasarım*” toplumun içinde engelli olan veya olamayan bütün bireylerin eşit olarak kullanabildikleri çevresel ürünler ve tasarımlardır. Kişisel farklılıkları gözetererek herkes için yaşanabilir ve engelleri olmayan düzenlemelerdir (Uslu ve Shakouri, 2014: 8).

Evrensel tasarım kavramını ilk kez kullanan ve geliştiren kişi, ABD’li mimar Ronald L. Mace’tir. Evrensel Tasarım İlkeleri erişilebilirlik standartlarının genel şartlarını belirlemektedir. Çevresel düzenlenmelerin bu ilkelere göre; eşitlikçi kullanıma uygun, esnek kullanım özellikleri taşıyan, basit ve sezgisel kullanım nitelikleri taşıyan, algılanabilir, hatalara karşı dayanıklı, düşük fiziksel gereksinime ihtiyaç duyulan yaklaşım ve kullanım için boyut ve mekanı uygun düzenlemeler içermesi gerekmektedir (Özgül, 2015: 64).

Dünya’da engelsiz tasarım teriminin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte kentsel tasarımlar, erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğe yönelik yasal mevzuat düzenlemelerine dair çalışmalar gelişim göstermektedir. Bu süreçte engellilikle ilgili gelişimlere örnek gösterilebilecek başlıca çalışmalar: ABD’de 1990 yılında çıkarılan Engelli Amerikan Yasası (ADA: The Americans With Disabilities Act) ve İngiltere’de 1995 yılında uygulanmaya başlayan Engelliler Ayrımcılıkla Mücadele Yasası (DDA: Disability Discrimination Act) olarak gösterilebilir. Türkiye’de ise 1997 senesinde İmar Yasasının içeriğine engellilikle alakalı bazı eklemeler yapılmış ardından 2005 senesinde çıkarılan 5378 sayılı Engelliler Yasası 7 yıl içinde resmi binaların erişilebilirlik standartlarına bağlı olarak bütün faaliyet alanlarıyla engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Yılmaz ve Özservet, 2013: 150-160).

Engelli bireylerin herkesle eşit olarak toplumsal hayata katılımının sağlanması için çevreye dair belirli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu düzenlemeler ise bulunduğu yer itibarıyla kişilere daha yakın idari birimleri olan belediyeler tarafından yapılmaktadır. Şehirlerin fiziki düzenlemesi, alt yapı hizmetleri gibi temel hizmetlerin icra edilmesinde yerel yönetimlerin önemi büyüktür. Bununla birlikte anayasa ve mevzuatta da yerel yönetimlere birçok sosyal görevle beraber engelli bireylerle de ilgili birçok görev yüklenmiştir (Emini ve Ayaz, 2019: 241).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre Türkiye'nin de taraf olduğu Engelli Hakları Sözleşmesinin gerekliliklerin yeterince yerine getirilebilmesi için dünyadaki pek çok kişinin ihtiyacı olan uygulama ve yardımcı teknolojilere evrensel erişimlerinin sağlanması gerekmektedir. Dünyada şu an bir milyardan fazla insan yardımcı teknolojilere ihtiyaç duymakta ve bunların yalnızca onda biri bu imkânlarla erişim sağlamaktadır. Bu durumda 21.yüzyılın koşulları gereği yardımcı araç gereçlere ulaşmak ise bir halk sağlığı görevi olmaktadır (Consultis, 2018: 246)

Yapılandırılmış bir çevrenin temel özelliklerinden biri ulaşılabilir olmasıdır. Kent hakkı insan hakları kapsamında bakıldığında icra edilmesi gereken önemli haklardan biridir (Şat ve Göver, 2017: 527). Yapılan çalışmaların pek çoğunda kişilerin hakkı olan imkânları bile talepleri doğrultusunda elde ettiği görülmektedir. Kişilerin şehir içinde bir yerden bir yere giderken öncelikle bir engelle karşılaşması ve bu engeli şikâyet etmesi sonucunda o engelin kaldırılması gibi bir ihtimalin doğduğu görülmektedir (Emini ve Ayaz, 2019: 247).

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 3. maddesine göre erişilebilirlik; açık alanların, binaların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ve iletişim teknolojisinin, engelli bireyler tarafına güvenli ve bağımsız bir şekilde ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını ifade eder.

Kentsel alan düzenlemelerinin ve tasarımlarının engelli bireylerin yalnızlaşması ve "bağımsız yaşam" olgusuyla ilişkisi çok güçlüdür. Kişilerin sosyal iletişimlerinin engellenmesi, park gibi pek çok açık alanı kullanamaması, farklı insanlarla bir araya gelememesi, kendi işlerini kendi yapamaması bir sosyal izolasyon oluşturmaktadır. Bireylerin yalnızlaşmasının sonucu olarak da ruhsal ve bedensel sorunlar ortaya çıkmaktadır (Uslu ve Shakouri, 2014: 11).

Erişilebilirlik en yalın haliyle; herkes için tasarlanmış bir çevrenin, kimsenin kimseye ihtiyacı olmadan eksiksiz katılabileceği imkânlar sunmasıdır. Daha geniş bir anlamda ise; engelli bireylerin kırsal ve kentsel alanda, toplumdaki diğer bireyler gibi bağımsız bir şekilde bütün çevrede; ulaşım, bilgiye erişim, teknoloji ve iletişim imkânları dâhil olmak üzere bütün ihtiyaçların evrensel tasarım ilkelerine bağlı kalarak düzenlenmiş olduğu yaşamsal düzendir (Özgül, 2015: 62).

Kentsel tasarımların temel amaçları başlı başına güçlü, yaratıcı, etkin bir yaşam alanı oluşturarak insanlara eşitlikçi şartlar sunmaktır. Bu imkânların oluşabilmesi için ise tasarımcıların eğitimi ve yeteneği önemli bir unsurdur. Kullanıcıların kentsel mekânlardan güvenli, konforlu, kaliteli bir düzenleme beklentileri göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Uslu ve Shakouri, 2014: 10).

Erişilebilirlik Türkiye'deki gündeme geç giren toplumsal konulardan biridir. Erişilebilirlik standartlarının ideal bir görünüme gelebilmesi için en büyük engeller; Türkiye'de mevcut yapı stokunun dönüştürülmesi, ekonomik olarak yetersizlikler, toplumun kültürel olarak bu farkındalık seviyesine sahip olmaması, akademik ortamlarda erişilebilirliğe dair yeterli seviyede eğitimler verilmemesi, STÖ'lerin hak temelli bir yaklaşımla görev yapmaması olarak görülmektedir. Erişilebilir olarak inşa edilen bir kaldırıma arabasını park edip engelli bireylerin kullanımını engellemek gibi basit örnekler erişilebilirliğin yapısal olmasının yanında toplumsal bir kültür meselesi olduğunu da ortaya koymaktadır (Özgül, 2015: 65).

Dünya Sağlık Örgütü'nün elde ettiği verilere göre engelli bireylerin en büyük problemi "*erişilebilirliktir*". Günümüzde engelliler için kamusal alanlar hala engellerle doludur. Kamusal alanlar engelli bireylerin rahatça hareket etmesini sağlayacak niteliklerden uzaktır. Türkiye'de özellikle son yirmi yılda yapılan yasal düzenlemelerde ise engelli lavabosu ve asansörü zorunlu hale getirilmiştir (Duman, Karakurt ve Medine, 2015: 74).

4. Engelli Farkındalığı Kavramı

Engelli bireyler, kendi ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanan pozitif ayrımcılık olarak tanımlayabileceğimiz imkânlar olmadığında, yaşama diğer bireylerle eşit katılım sağlayamamaktadır.

Toplumun engelli bireylere, engelli yaşlılara ve yaşlılara bakış açısı hala çok etkin rol veren konumda değildir. Bu kişilere toplum azımsanacak roller vermekte ve tam anlamıyla hayata bağımsız katılımlarını destekleyecek fikir anlayışlarına sahip olmamaktadır. Yaşlanma ve engellilik bireysel sorun değildir ve yaşamın gerekliliğidir. Toplumun bakış açısı bu kişilerin yaşamsal faydalarını arttırmada etkili olmaktadır (Morais ve Rapsová, 2019: 271).

Engellilik konusuna yol vermek için göz önünde bulundurulması gereken iki unsur vardır: Bunlardan birincisi engellilik durumunun belirli ve küçük sayılı bir nüfus ile sabit olmadığı, ikincisi ise engelli kişinin yaşadığı sorunların yalnızca tıbbi değil sosyal, tutumsal, mimari, ekonomik ve politik çevre ile ilişkilendirebilecek sorunlar olduğudur (Zola, 2005: 42).

2010 yılında gerçekleştirilen referandumun ardından Anayasanın Kanun Önünde Eşitlik ile ilgili 10. Maddesine ek bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre “Çocuklar, yaşlılar, engelliler, savaş ve vazife şehitlerinin eşleri ve çocukları, malul ve gaziler, için alınacak önlemler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” ifadesiyle engelli bireyler ve diğer dezavantajlı bireyler için yapılan pozitif ayrımcılıklar yasal bir düzleme dayalı hale gelmiştir (Çitil ve Üçüncü, 2018: 256).

Engellilik konuşulması gereken bireysel değil toplumsal bir konu olduğu gerçektir. Toplumsal olarak ele alınan bu konunun detaylı olarak incelendiğinde bireylerin ya da toplumun aslında bir suç işlediği görülmektedir. Engelli bireylere karşı gösterilen ayrımcılık, tutum ve kısıtlamalar suç olgusuna örneklerdir. Sosyal bir değişim için büyük bir mücadele gerekmektedir (Finkelstein, 2001: 2).

Geçtiğimiz yüzyılda, engelli farkındalığı artmaya başlamış ve engellilik adına yapılan sosyal, kültürel, ekonomik, kentsel mücadeleler hız kazanmaya başlamıştır. Engelli bireylerin haklarının gündeme gelmesi ise “*Engelli Hukuku*” kavramına olan ihtiyacı doğurmuştur. Engellilikle ilgili birçok çözüme temelde çözüm bulunması için ise hukukçulara büyük görev düşmektedir (Çitil ve Üçüncü, 2018: 240).

Toplumda kendini tanımlayan ve bağımsız yaşamak isteyen her birey gibi engelli bireylerinde kendi kararlarını kendileri vermesi, bilgi, eğilim ve becerilerinin birleşiminde aldıkları kararları gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Engelli bireylerin yaşamlarında gerçekte var olandan daha fazla zorluk vardır. Bu kadar zorluk ve karar vermede güçlük yaşanmasının sonucunda zorunluluk olarak değil de tercihen karar vermek bağımsızlık zihniyeti adına önemlidir (Squires, vd., 2018: 11).

Engelli bireylerin yaşamlarını desteklemek ve yaşama tam katılımlarını sağlamak için gerekli yöntemlerin maliyeti gelişen teknolojik imkânlarla

azalmaya başlamıştır. Erken çocukluk döneminden itibaren kişilerin yardımcı araç gereçlere erişiminin sağlanması kurumlar için her yönden hizmet maliyetini düşürmektedir. Erken yaşlardan itibaren yardımcı teknoloji ile buluşan kişi çocukluk döneminden itibaren hiçbir eğitim imkânını kaçırmamış, kişisel gelişimini istediği gibi tamamlamış, sağlık ihtiyaçlarını kendisi karşılamış ve bağımsız olarak yaşamını sürdürme şansına ulaşmış olacaktır. Bu durumda kişisel öz saygısına zara gelmeden benlik algısı ve öz değerleri incinmeden yaşamının devamını sağlamış olacaktır. Bütün bunların sonucu olarak kurumsallaşmış bir toplum yerini bağımsız bir toplum anlayışına dönüştürmüş olacaktır (Consultis, 2018: 255-256).

Toplumdaki bireylerin engelli farkındalığının artırılması ve engelli bireylerin de kişisel hakları ile ilgili bilgi sahibi olması toplumsal bütünleşme adına önem taşımaktadır. Toplumda kişilerin iletişime geçmeleri, kişilerin yaşadığı sorunlar adına dayanışma halinde olmaları ve birlik olabilmeleri daha güçlü olmalarını sağlamaktadır. Yapılan araştırmalar genç engelli bireylerin farkındalık seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2017: 111).

Avrupa Kentsel Şartı hükümlerince kentte yaşayan bir kişiye verilecek haklardan en önemlisi kendi imkânları ile kendi başına özgürce hareket edebilmesini sağlamaktır. Bu hakkı tanımak ve bu hakkı kullanabilmek için gerekli şartların oluşturulabilmesini sağlamak ise çağdaş bir devletin tartışmasız temel hedeflerindedir (Berkün, 2016: 68).

Engelli bireylerle ilgili güncel gelişmeleri takip etmemek, zamanın ihtiyaçlarına uygun hizmet sunmamak hizmetlerin kalitesini ve yerindelğini büyük ölçüde etkilemektedir. 25.4.2013 tarihli ve 6462 sayılı Kanunun 1'inci maddesiyle, bu fıkrada yer alan "özürlü" ibaresi "engelli" şeklinde değiştirilmiştir (mevzuat.gov.tr). Fakat aradan 6 yıl geçmiş olmasına rağmen bazı belediyelerin faaliyet raporlarında kullanılan ifadeler hala güncelin çok dışında ve görünmeyen bir ayrımcılık hareketinin destekleyicisi niteliğindedir. Örneğin; Bakırköy Belediyesi 2019 Yılı Faaliyet Raporunda görme engelli bireylerin kullanımı için geliştirilmiş ve Türkiye'de az sayıda da olsa yeni kent planlarına eklenen hissedilebilir zemin (sarı zemin) olarak ifade edilen malzemeyi engelli taşı olarak ifade etmiş, Bayrampaşa Belediyesi faaliyet raporunda ise belediyeye ait engelli

bireylerin ulaşımında kullanılmak üzere 2 engelli aracını “özürlü aracı” olarak ifade edilmiştir. Bu şekilde ifade edilen pek çok örnek verilebilir.

Gelişen teknolojik imkânlar, mobil teknolojiler, hareketli robotlar, sanal deneyimler engelli bireylerin hayata tam katılımını desteklemektedir. Fakat toplumsal farkındalık ve duyarlılık bu imkânları engelli kişilerin erişim ve kullanmasının önünde büyük engel oluşturmaktadır (National Disability Policy, 2016: 25).

Teknolojinin ilerlemesi ve sanayi toplumunun oluşması ile birlikte büyük ölçekli şirketler, artan üretim ölçeği ile birlikte kalıp bir insan modeli oluşturmuş, normallik üzerine vurgulamalar yapmış ve normalliğin önemini aşamalı olarak arttıran bir sistem oluşturmuştur. Endüstriyel toplumlarda normallik aranan bir özellik olmuş ve normal dışı görülen kişiler, sosyal hayattan, istihdamdan dışlanmışlardır (Finkelstein, 1993: 11).

Toplumdaki her kesimin eşit ve adil temsil edilebilmesi için her kesimden uygun sayıda kişinin bu kitleleri temsilen yönetime katılması gerekmektedir. 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde milletvekili sayısına oranla engelli milletvekili sayısına bakıldığında; partilerden HDP 5, CHP 4, AKP 2 ve MHP 2 olmak üzere toplam 19 engelli vekil aday sayısı belirlenmiştir.1 Kasım Erken Genel Seçimlerde 3 engelli milletvekili seçilmiştir. Engelli nüfusu yaklaşık yüzde 12 olan bir ülkede engellilerin yönetim faaliyetine katılımı binde sekiz olduğu görülmektedir (Oran, 2015: 72).

2018 genel seçimlerde ise 8 engelli milletvekili aday gösterilerek 5'i meclise girmiştir. Engelli bireylerin siyasi alana katılmasının önünde hiçbir yasal engel yoktur. Engellilik açısından toplumsal farkındalık oranının siyasi alana da yansımaları kaçınılmaz olmuştur.

Gündelik yaşamda karşılaşılan birçok problem, deneyimleri ve mesleki becerileri olan yönetimde söz sahibi kişiler tarafından, toplum adına çözüme kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Toplumdaki her birey gibi engelli bireylerin de yaşadığı problemlere gerçekçi ve yerinde çözümler bulabilmek için yönetim sürecine engelli kişilerin de katılımı gerekmektedir. Engelli bakış açısına sahip; yaşadıkları ortamda her türlü siyasal, kültürel, ekonomik, sanatsal birçok olay ve olgu hakkında deneyimlere dayalı çözümler üretmek, eşitlikçi ve sosyal yönetim

olgusunu geliştirmek için engelli bireylerin yönetime katılımı vazgeçilmez görünmektedir (Oran, 2015: 66).

5. Engelli Bireylerin Toplumsal Hayatta Karşılaştıkları Sorunlar

Toplum içerisinde yaşayan her kişi bir engelli adaydır. Engelli aday olmak ise yaşamsal bir durumdur. Ayrıca insanlar yaşamları boyunca kısa dönemli olarak örneğin; hamilelik gibi durumlarda, hafif kazalar sonucunda ayrıca yaşamsal döngünün sonunda ise yaşlılık gibi engellilik sayılabilecek şekilde belli başlı dönemler yaşayabilmektedirler. Engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunları beş ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve erişilebilirliktir.

a. Sağlık

Sağlık imkânlarına erişim engelli bireyler için ülkemizde hala sorun olan konulardan biridir. Engelli bireyler kendileri ile ilgili sağlık imkânlarından faydalanmak istediklerinde tedavi şekli ile yeterli bilgi aktarımıyla karşılaşmamakta ve tedaviye katkı gösterebilme imkânlarına sahip değildir. Engelli kişilere sağlık kurumlarında çocuk gözüyle bakılmakta ve tedavi sürecinde karar verme hakkını kullanması için teşvik edilmemektedirler. Özellikle ruhsal ve zihinsel engeli bulunan bireylerin hizmet alırken yaşadıkları muamelelerin insan haklarına duyarlı bir yaklaşımla olup olmadığı tekrar gözden geçirilmesi gereken konulardandır. Türkiye’de ruh sağlığı hizmetleri ve zihinsel engelli bireylere yönelik yapılan hizmetler halen kurum temelli bir yaklaşımla yapılmaktadır. Bu yaklaşımın sonucu olarak bu hizmetler şehir merkezlerinin dışında veya ulaşımı kolay olmayan yerlerde verilmektedir. Engelli bireyler ise bu hizmetlere hem ulaşmakta büyük zorluk çekmekte hem de hizmet aldıkları süre içerisinde ailelerinden uzak, sosyal bir izolasyon sisteminde tedavi almaktadırlar (Utku, 2020: 73-74).

Engelliliğin aslında “patolojik”, “anormallik” veya kişilerin kendisinden kaynaklı bir bozukluk olarak görülmesi düşüncesinin değişmesi, sosyal modelin, engelliliğin toplumsal açıdan bakılması gereken ve toplumsal olarak ortaya çıkarılan kısıtlamalar olarak değerlendirilmesi, engelli bireylerin yaşadığı sorunların konuşulması için ilk adım olabilmektedir (Burcu, 2015: 133).

Engelli bireyler, vatandaş olarak diğer engelli olmayan bireylerle eşit haklara sahiptirler. Bir hakkın varlığı o hakkın kullanılabilmesiyle gerçek bir anlam kazanmaktadır. Hakkın kullanılabilmesi için herkesin belli olanaklara ihtiyacı vardır. Örneğin; sağlık hakkının kullanılabilmesi için kişinin engel durumuna uygun bir ulaşım aracını kullanabilmesi, hizmet alacağı binaya doğru sağlıklı, güvenli, kolay ve az emek göstererek ilerleyebilmesi ve bina içerisinde gitmek istediği birime erişebilmesi gerekmektedir.

b. Eğitim

Türkiye’de genellikle engelli bireyler eğitim olanaklarının ve eğitime ulaşım imkanlarının yetersiz olmasından dolayı eğitim hayatına gerektiği kadar katılamamakta ya da eğitim hayatlarını yarım bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Okullarda okul sosyal hizmeti gibi birimler bulunmadığından engelli öğrenciler ile iletişim, taleplerinin yeterince anlaşılabilmesi, okul-aile-öğrenci diyalog ve davranışlarının engelli öğrencilerinin en yüksek faydayı alacakları şekilde yönetilmesi, akran davranışları ve engelli öğrencilerin ders dışında geçirdikleri vakitlerin yönlendirilmesinde büyük eksiklikler bulunmaktadır. Temel öğretimi bitirip üniversiteye başlaması gereken ve bu yeterliliğe sahip engelli öğrencilerin üniversite yaşamında da pek çok zorluk yaşadığı görülmektedir. Pozitif ayrımcılık mantığında geliştirilmiş bir eğitim sistemi ve adaletli bir başarı değerlendirme yapısı olmadığı için engelli öğrencilerin birçoğu üniversite yaşamını yarım bırakmaktadır (Utku, 2020: 74-75).

Çok sayıda psikolog, duygusal yıkımlar ile hayata karşı gösterilen güçsüzlük ve acizlik durumu arasında bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Aşırı engellenme duygusu, öğrenilmiş çaresizlik için de kısa eğitim programları düzenlenmiştir. Engellenmeye karşı kişiler bilinçsiz tepkiler oluşturabilmektedirler. Bu tepkiler: Gerileme, Hayal Dünyasına Kaçma, Kendi Kendini Yıpratıcı ve Ket Vurucu davranışlardır (Cüceloğlu, 2019: 317-318).

Engellenmeye karşı verilen bu tepkiler herhangi bir engeli olmayan bireylerde etkilerini gösterirken, hayatının bütünü bazen bedensel, bazen ruhsal bazen de toplumsal birçok engelin oluşturduğu bireyler için bu tepkilerin oranı daha yüksektir.

c. İstihdam

Engelli bireylerin yaşamlarının diğer bireylerin yaşamlarına göre kısıtlanmalar içermesinin farklı sonuçları olabilmektedir. Bunlardan en çok karşılaşılan ise engelli bireylerin yoksullaşmasıdır. Diğerleri ise dışlanmadır. Ruhsal engelli bireyler toplumda dışlanma içeren davranışlara maruz kalmaktadır. Eğitim seviyesi ve ekonomik imkânlar azaldıkça bu dışlanmaların baskısı daha da çok hissedilmektedir. Dışlanmanın yapısı her kültüre göre farklılık göstermektedir. Sosyal çalışmacılar ise kişileri bu nedenle bireysel olarak değil, biopsikososyal mantıkla ele almaktadırlar (Büber, Kars, Gülsün ve Nergizci, 2015: 40).

Türk Ceza Kanunu 122. Maddesinde ayrımcılık suç olarak kabul edilmiştir. Kişilerin ekonomik haklarına ulaşması konusunda engellenmesi altı aydan bir yıla kadar hapis ya da adli para cezası gerektirmektedir. Bu yasanın kapsamına herkes dâhil olmaktadır. Fakat engelli bireylerin bu haklara erişimleri ile alakalı kolaylaştırıcı ya da pozitif ayrımcı bir detay içermediği için yasanın koruyuculuğu kısıtlı kalmıştır (Çağlar, 2012: 570).

d. Rehabilitasyon

Bir kişinin davranışlarını, hareketlerini açıklayabilmek için yaşadığı ortamına, aile yaşantısına ve çevresine dair her bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Bunun temelinde bireyin bugünkü davranışlarıyla içerisinde büyüdüğü ortam arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. İnsan gelişimi karmaşık ve çok farklı yönlere sahip bir süreçtir ve birey bu gelişim evrelerinin etkisini yaşamı boyunca hisseder (Cüceloğlu, 2019: 329).

Bireylere bütüncül açıdan bakmak ve hizmetlerden faydalanırken bireyin etkileneceği bütün faktörleri göz önünde bulundurmak özellikle toplumda sosyal hizmet sunan kurumların temel amacı olmalıdır.

Birleşmiş Milletler engelli hakları sözleşmesinde kaliteli bir rehabilitasyon hizmetinin insan hakları konusu olduğu ifade edilmiştir. Türkiye tarafından da imzalanan bu anlaşma büyük sorumluluklar yüklenmeyi getirmektedir. Bu durumda rehabilitasyon hizmetlerinin adil, eşitlikçi, mahremiyete saygılı, yeterli, kaliteli, kullanıma hazır bir anlayışla tasarlanması bu sorumlulukların yerine getirilmesi adına çok önemlidir. Fakat Türkiye’de özellikle de ruhsal ve zihinsel engelli kişilerin rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanacakları merkezler

çoğunlukla ulaşımı zor bölgelerde bulunup, tecrit ve izolasyon amacıyla organize edilmiştir. Ailesi olamayan ve bu hizmetlerden faydalanmak isteyen kişiler ise daha çok devlet kurumlarından özel kurumlara yönlendirilmektedir. Bu anlaşmanın ve adaletli bir hizmet anlayışının gereklerinin yerine getirilmesi için bu kurumların ulaşımı daha kolay yerlerde, yatılı bakım ve tedavi süresi daha kısa ve ekonomik olarak daha kolay ulaşılabilir olmasına çok ihtiyaç duyulmaktadır (Utku, 2020: 75-76).

e. Erişilebilirlik

Engelli bireylerin yaşadığı problemlere gerçekçi çözümler bulabilmek için sarf edilen mücadelelerde hem engelli bireylerin hem de engelli olmayan bireylerin bakış açılarının değişmesi gerekmektedir. Buna göre toplumdaki herkes engelli olma durumuna acınacak, yetersiz, ihtiyaç sahibi bir durum olarak değil; tam tersine güçlü, olağan, yeterli ve herkes gibi anlayışı ile bakması gerekmektedir (Burcu, 2015: 174).

Engelli vatandaşlara yönelik yapılan hizmetlerde yaşanan aksamaların önemli nedenlerinden biri 6360 sayılı Kanun'un çıkmasının ardından değişiklik yapılan hizmet alanları, hizmet ve kaynak bölüşümüne dair konularla ilişkilidir. Özellikle geniş bir coğrafyada hizmet vermeye çalışan anakent yönetimlerinde hem engellilerin tespiti hem de tespit edilen kişilere hizmetlerin ulaştırılmasında büyük aksaklıklar yaşanmaktadır. Aynı zamandan ertelenen yasal zorunluluklar, ihmal edilen denetimler herkese eşit düzeyde hizmet ulaştırmayı imkânsız duruma sürüklemektedir. Özellikle kırsal alanda yaşayan kişilerin erişilebilirlikle ilgili sıkıntıları sürekli ertelenmektedir (Babaoğlu, 2018: 101).

Yerel düzeyde engelliler adına verilen hizmetler yasalarla belediyelere verilen sorumluluklar çerçevesinde yerine getirilmektedir. Yerel yönetimler engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlayabilecek çok önemli rollere sahiptir. Bu rollere yönelik işlevleri yerine getirirken de pozitif anlamda verdiği hizmetlerin aslında başlı başına ayrımcılık unsurları içerdiği kolay fark edilmemektedir. Örneğin birçok belediyede gördüğümüz “engelliler parkı”, “engelliler kütüphanesi” gibi hizmetlerle aslında amaç ve sonucun birbiriyle görülmektedir. Bu şekilde yapılan uygulamaların yerine, herkesin rahatça

kullanabileceği, herkese uygun toplu alanların oluşturulması birleştiricilik açısından daha faydalı olabilmektedir (Seyyar, 2013: 4).

Türkiye Engelliler Araştırması (2002) Engele Yönelik Kurum ve Kuruluşlardan Beklentilere Göre Engelli Nüfus Oranı Belirleme Anketine göre kişilerin parasal katkıda bulunma beklentisi 53,8; eğitim olanaklarından yararlanma 4,6; iş bulmaya yardım etme beklentisi 9,3; yasal hakları savunma 5,3; evde uzman personel tarafından bakım ve tedavi hizmeti beklentisi 4,3; diğer 15,6; bilinmeyen beklentiler ise 7,1 olarak belirlenmiştir (Türkiye Engelliler Araştırması, 2002).

III.EVRENSEL TASARIMLAR VE ENGELSİZ TASARIMI

A. Evrensel Tasarım ve Tarihi

Evrensel tasarım kavramını ilk öne süren kişi olan Mace, evrensel tasarımı, “tüm ürünlerin, binaların ve çevrelerin mümkün olan en geniş ölçüde tüm bireyler tarafından kullanılabilir olması” şeklinde tanımlamaktadır (Mace ve diğer., 1991). Mace, evrensel tasarımın disiplinler arası bir yaklaşım olduğunu vurgulayarak, basit düşünülerek oluşturulmuş "engellerin kaldırılması" yaklaşımının, tasarımcıların tüm bireylere uygun olabilecek ortamlar ve tasarımlar sağlama sorumluluğunu yerine getirebilmesinde yetersiz kalacağına değinir. Sadece engellilere özel ilave edilmiş mimari çözümler ile herkesin çevreye, mekana ya da ürüne kolay erişilebilirliğinin sağlanamayacağını vurgular (Mace ve diğer., 1996).

Dostoğlu, Şahin ve Taneli (2009), evrensel tasarım yaklaşımını; yaş, kabiliyet ve durum farklarını önemsemeden, ürün, mekan ve çevrelerin herkes tarafından kullanılmasını sağlayan, bütünsel bir yaklaşım olarak özetlemektedir. Cavington ve Hannah (1997)'a göre de benzer bir tanımla, evrensel tasarım “herkesin, her zaman, her nesneye ve yere erişebilirliği düşüncesidir” (Cavington ve Hannah 1997'den aktaran Hacıhasanoğlu, 2003). Arat ve Güner ise “Evrensel tasarım, ürünlerin ve yapıları çevrelerin yaş farkı gözetmeksizin eşit erişilebilir ve kullanılabilir ürünler üretmek üzerine bir tasarım olarak karşımıza çıkarken antropometrik uyum, çevrenin kolay algılanabilmesi, enerji masraflarının azaltılması vb. amaçlar gözetmektedir” şeklinde tanımlı genişletmiştir (Arat ve Güner, 2020). Lid de evrensel tasarımın disiplinler arası bir yaklaşım olduğuna dikkat çekerek, evrensel tasarımı, “herkesin erişimini amaçlayan bir tasarım stratejisi” olarak ifadelendirir (Lid, 2014'ten aktaran Ergin ve diğer., 2020). Bunu sağlayabilmek için mekansal ilişkilerin deneyimlenmesi gerekmektedir ve bu sadece mekansal boyut düşünülerek değil, mekanda psikolojik boyut da dikkate alınarak mümkün olabilir.

Günümüzde Ensarioğlu (2020), evrensel tasarımdan, “toplum içindeki bireyleri eşitleyen, kullanıcılar arasında bir ayırım gözetilmeksizin ve herhangi bir damgalamaya maruz bırakılmadan kişilerin yaşamlarını sürdürebilecekleri ürünler/mekanlar üretmeyi hedefleyen bir tasarım anlayışıdır” şeklinde bahsetmiştir (Arın Ensarioğlu, 2020). Duman ve Asilsoy (2021) net bir tanımla evrensel tasarımı şu şekilde açıklamıştır; “evrensel tasarım kavramı tüm bireylerin kullanabileceği tasarımlar yapma anlayışıdır” (Duman ve Asilsoy, 2021). Hilmioğlu ve Kariptaş (2022)’a göre ise “evrensel tasarım kavramı fiziksel ve entelektüel açıdan değişen olanakların sadece birkaç kişinin özel durumu olmadığı, insan olmanın ortak bir özelliği olduğu gerçeğinden yola çıkarak geliştirilmiştir” (Hilmioğlu ve Kariptaş, 2022).

Tüm bu tanımlar, düşünülmesi gereken temel faktörün birey olduğunu göstermektedir. Yaşam boyu bireyi etkileyen tüm faktörler ve bireylerin gereksinimleri evrensel tasarıma yön vermektedir. Özetle; evrensel tasarım, herkes için iyi tasarımıdır denilebilir.

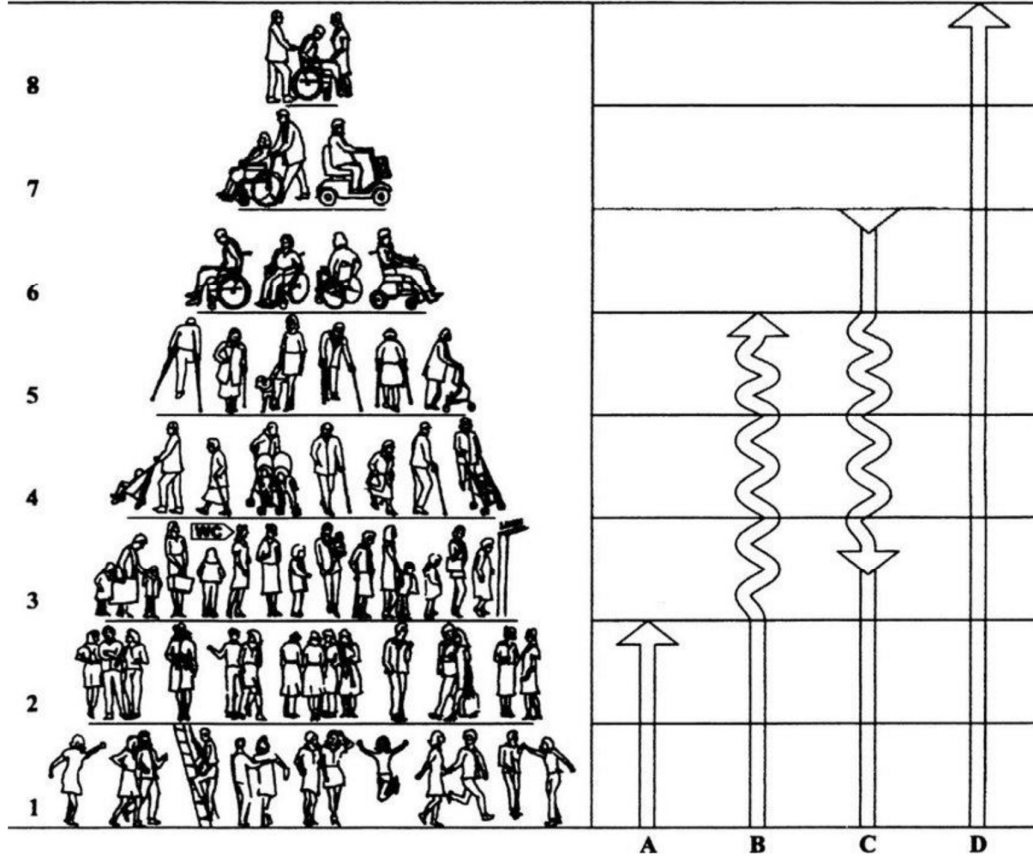
Evrensel tasarım 1950’lerden itibaren bahsedilmeye başlanmış fakat o zamanlar evrensel tasarım olarak değil, “engelliler için tasarım” adıyla ortaya çıkmıştır. Avrupa, ABD ve Japonya’da II. Dünya Savaşı sonrasında, çevre ve mekanlarda engellilere “engel” olan tasarımlar üzerine düşünülmüş ve bunları engelsiz kılmak için “engelsiz tasarım” adı altında bir anlayış geliştirilmiştir (Dostoğlu ve diğer., 2009). İngiltere’de “barrier-free design” olarak adlandırılan bu tasarım yaklaşımında, yalnızca engelliler ve fiziksel anlamda büyük zorluk yaşayan bireyler düşünüldüğünden, ön planda olan bu kitleye özgü ulaşım erişilebilirliğini sağlayan fikirler geliştirilmiştir.

Şekil 1. Kullanıcı Çeşitliliği (www.fabrica360.eu, 2022)

Avrupa’da ve ABD’de engelli hakları düşünülerek başlayan ancak mevcut tasarımlara eklenti tasarımlarla kasıtlı olmasa da engellileri diğer bireylerden ayıran engelsiz tasarım yaklaşımı 1970’lere gelindiğinde, ilk kez eleştirilmeye başlanmıştır. “Ayrılmak, eşitlik değildir” felsefesiyle haklarını savunan engelliler, ayrımcılık yapılmadan her bireyin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunarak engelsiz tasarıma yeni düzenlemeler getirilmesini talep etmiştir (Ostroff, 2011, s. 36). Yapılan yeni düzenlemeler sonucu engelsiz tasarım daha genel bir kavram olarak algılanan “ulaşılabilir tasarım” (accessible design) adıyla adlandırılmaya başlanmıştır (Dostoğlu ve diğer., 2009).

Finkelstein (1980), Avrupa’daki engellilere karşı olan tutumun üç evresinden söz etmiştir. Buna göre; engelli olma durumunun bir tür ceza olarak görüldüğü ve sadece dilencilik gibi meslekler yapabileceklerine inanılan Sanayi Devrimi öncesi evre, ilk evre olarak görülür. Engellilerin sosyal yaşamdan tamamen soyutlanmış oldukları ve aktif yaşamın olduğu bölgelerden çok uzakta konumlandırılan bakım evlerine yerleştirildikleri evre ise ikinci evredir. Bu dönem 19. yüzyılı işaret etmektedir (Gören, 2016). Dönemin engelli bireylere daha iyi olanaklar sağladığı düşünülse de aslında bu sadece engelli bireylerin sağlık durumu ele alındığında doğrudur. Psikolojik boyuta bakıldığında, engellilerin herkesin yaşadığı yerlerden çok uzak bölgelere gönderilmesi, ötekileştirilip dışlandıkları bir süreci göstermektedir. Üçüncü evre ise 20. yy. itibarıyla başlamıştır. Bu evrede engelli bireylerin sosyal hayata katılımı sorgulanmaktadır. Bu evreye kadar engellilerin önüne asıl engeli koyanların “ötekileştiren” düşüncelere sahip bireyler ve yanlış tasarlanmış çevreler olduğu anlaşılmıştır. Artık yalnız engellileri değil ötekileştirilmiş olan çocuk, kadın, engelli, yaşlı toplumun tüm bireylerini kapsayan evrensel tasarım kavramı ortaya çıkmış, herkes tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Şekil 2. Evrensel Tasarım Piramidi (Goldsmith, 2000, s.3)

1. Evrensel Tasarımın İlkeleri

Evrensel Tasarım İlkeleri, evrensel tasarıma kılavuz olması adına 1997 yılında, Evrensel Tasarım Merkezi (The Center for Universal Design) tarafından geliştirilmiştir. Merkezin temelleri 1989'da evrensel tasarım kavramını ortaya çıkaran Ronald L. Mace tarafından atılmış, 1996 yılında merkez, North Carolina State Üniversitesi'nde çalışmalarına başlamıştır. Günümüzde hala aynen kabul edilen evrenselleşmiş bu ilkeler şunlardır (Sirel ve Sirel, 2017):

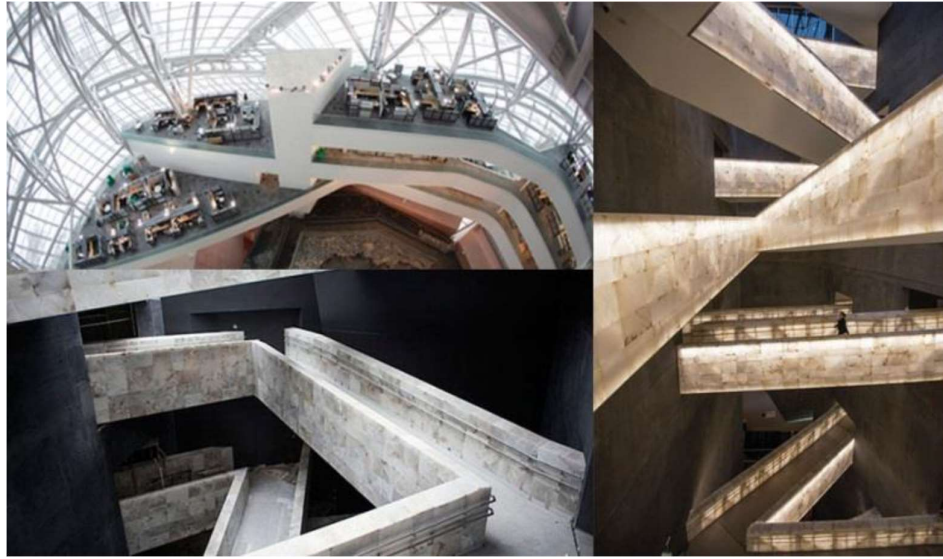
- Kullanımda eşdeğerlik
- Basit ve anlaşılır kullanım
- Düşük fiziksel güç
- Yaklaşım ve kullanım için uygun mekan ve boyut
- Algılanabilir bilgilendirme
- Kullanımda esneklik

- Hata için tolerans

a. Kullanımda Eşdeğerlik

Kullanımda eşdeğerlik ilkesi, evrensel tasarım ilkelerinin ilkidir ve bu ilkeye göre tasarımın herkes için eşit şartlar sağlaması hedeflenmektedir. Bireylerin farklı yetkinlikleri olsa da ürün ve mekanların aynı ya da benzer şekilde kullanım sağlayabilmesi amaçlanır. Mekansal boyutuyla bakıldığında, bu ilkeye göre her birey herkesin kullanımına açık ve kullanma gerekliliği olan kamu binaları, kent merkezleri, yeşil alanlar, okul, hastane, cadde, sokak, yaya yolları ve ulaşımın gerektirdiği her alana eşit bir şekilde erişim hakkına sahiptir (Alkan Meşhur ve Tekin, 2018, s. 102). Burada temel amaç, herhangi bir kısıtlılığı olan bireylerin dışlanmasından ya da ötekileştirilmesinden kaçınmaktır (Ergenoğlu, 2013, s. 28). Bu sebeple kullanımda eşdeğerlik ilkesi, güvenli ve kullanışlı tasarım yaklaşımını benimsemektedir.

Rehber 1: *“Tasarım birbirinden farklı yeteneklere sahip her bireye eşit hizmet vermelidir. Mümkün olduğu kadar eşit, mümkün olmadığı hallerde ise eş değer kullanma imkânı sunmalıdır.”*

Şekil 3. Yatay ve Düşey Sirkülasyon Elemanları (mimdap.org, 2022)

Rehber 2: *“Herhangi bir bireyi ötekileştirmekten ve damgalamaktan kaçınılmalıdır. Tüm kullanıcı grupları için eşit hassasiyet gösterilmelidir.”*

Şekil 4. Lavabo Tasarımları (tr.pinterest.com, www.pmmag.com, 2022)

Rehber 4: “*Tasarımda mahremiyet, güvenlik ve emniyet tüm bireyler için eşit erişilebilirlikte olmalıdır.*”

Şekil 5. Kamusal Alanda Yer Alan Aile Tuvaleti (teamprj.com, 2022)

Rehber 5: “*Tasarım tüm kişi gruplarına eş çekicilikte sunulmalıdır.*”

Şekil 6. Toplumdaki Tüm Kullanıcılar İçin Tasarlanmış Tahterevalli
(www.universaldesignstyle.com, 2022)

b. Kullanımda Esneklik

Kullanımda esneklik ilkesi, tasarımda kullanıcıya seçenekler sunarak, her bireyin kendine ve özelliklerine göre seçim yapmasına olanak tanır (Baykan, 2015). Bu ilkeye bağlı tasarımlar, kullanıcıların seçim şansının olmadığı konularda (bireyin sol elini kullanıyor olması gibi) tüm bireylerle eşit hıza ve beceriye sahip olmalarını sağlamaktadır. Bu şekilde geliştirilen tasarımlarda, sağ elini kullanan kişi ile sol elini kullanan kişi arasında hiçbir fark olmadan, iki taraf da aynı ürünü ya da mekansal öğeyi zorlanmadan kullanabilmektedir. Örneğin; bir markanın ürettiği hem sağ hem de sol el kullanımına uygun fare tasarımı, ergonomik oluşuyla tüm kullanıcılara hitap edebilmektedir. Mimari açıdan bakıldığında, bir parkta hem rampa hem de merdiven seçeneği sunulması tüm çocukların aynı anda parkta oynayabilmesine imkan tanır.

Rehber 1: “Tasarım kullanım metotları bakımından tüm bireylere farklı seçme hakkı sağlamalıdır.”

Şekil 7. Yükseltilmiş Küvet Tasarımı (www.yankodesign.com, 2022)

Rehber 2: “Sağ ve sol elini kullanan her iki grup içinde tasarıma erişebilme imkanı bulunmalıdır.”

Şekil 8. Stabilo - Easy Ergo Serisi Kalemleri (www.stabilo.com, 2022)

Rehber 3: “Doğru ve hassas kullanım için gerekli olan önlemler alınmalıdır.”

Şekil 9. Erişilebilir Yaya Geçidi (www.dezeen.com, 2022)

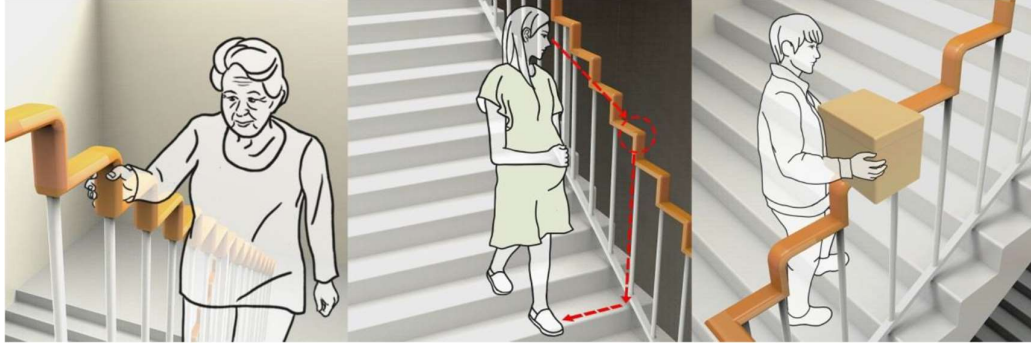
c. Basit ve Anlaşılır Kullanım

Basit ve anlaşılır kullanım ilkesi, tasarımın kolay anlaşılabilir düzeyde, sezgisel becerilere dayanarak kullanılabilmesini hedeflemektedir. Yaş, durum, beceri ya da anlayış farkı gözetmeksizin tüm bireylerin rahatça anlayıp kullanabileceği tasarımların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Gören, 2016, s. 289). Örneğin, asansörde bulunan kontrol düğmelerinden, sıfırın zemin katı ve çıkışı belirlemek adına yeşil renk ile belirtilmesi, acil durum düğmesinin de kırmızı renk olması algıda kolaylık sağlamaktadır. Braille alfabesinin butonlara işlenmiş olması ise, herkes için anlaşılabilir tasarımı vurgular. Kısaca basit ve anlaşılır kullanım ilkesinin temelinde, gereksiz karmaşıklık yok etmek ve beklentileri en yalın biçimde sağlamak yatmaktadır.

Bir diğer örnek olarak; otopark alanlarda normal araç park yerleri ile karmaşık şekilde konumlanan engelli park yerleri ve işaretleri, eşitliği sağlarken aynı zamanda basit ve sezgisel kullanım ilkesini görsel açıdan destekler niteliktedir.

Rehber 1: “Gereksiz karmaşıklık ortadan kaldırılmalıdır.”

Rehber 2: “Bireylerin beklenti ve sezgileri ile tutarlı bir şekilde tasarıma erişim sağlanmalıdır.”

Şekil 10. Merdiven Küpeşte Tasarımı (www.yankodesign.com, 2022)

Rehber 3: “Kullanıcı gruplarının okuryazarlığı ve dil becerileri geniş aralıkta incelenmelidir.”

Şekil 11. Metro İç Mekan Bilgilendirme Sistemleri (www.sistemdizaynreklam.com, 2022)

Rehber 4: “Tasarımda bilginin önemine göre konsantrasyonu artıracak düzenlemeler yer almalıdır.”

Şekil 12. Şantiye İş Güvenliği Levhası (www.uysisguvenligi.com.tr, 2022)

d. Algılanabilir Bilgilendirme

Algılanabilir bilgilendirme ilkesi, tasarımın sade ve okunabilir biçimde olmasını, gerekli bilginin kolay anlaşılır ve açıklanabilir nitelikte aktarılmasını vurgulamaktadır (Arat ve Güner, 2020). Bireylerin zorlanmadan, duyuusal kısıtlılıkları olan kullanıcıların da kendilerini yetersiz hissetmeden, tasarlanan yapı, ürün ve elemanları kullanabilmesine odaklanır. Bu ilke ile karmaşık olmayan, basitleştirilmiş, farklı anlatımlar kullanılarak algılanabilirliğin olabilecek en iyi düzeyde sağlanması amaçlanmaktadır. Bilgi aktarımında resimlerle desteklenen, yazılı, sesli ya da dokunsal anlatımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Tandoğan, 2017, s. 54). Örneğin; mobilya kurulumu için oluşturulan ve krokilerle anlatım sağlayan kılavuzlar ya da alışveriş merkezlerinde kullanılan yönlendirme levhaları, herkes tarafından kolayca algılanabilme açısından bu ilkeye birer örnektir.

Rehber 1: *“Tasarımın algılanmasını kolaylaştırmak amacı ile bilgilendirmede farklı yöntemler uygulanmalıdır (sesli, yazılı, resimli, dokunsal vb.).”*

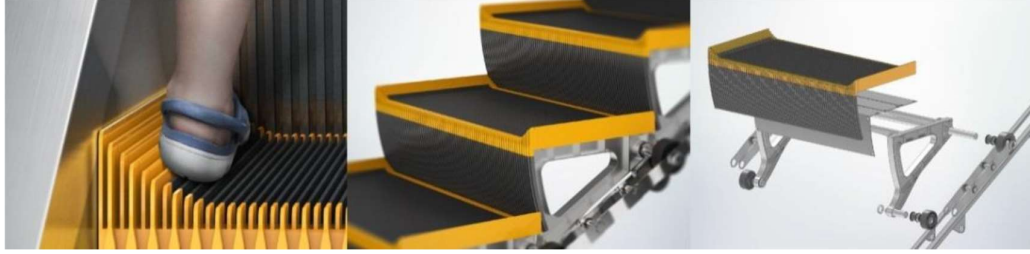

Şekil 13. Yer, Yön Tabelaları (www.jcgt.se, 2022)

e. Hata İçin Tolerans

Evrensel tasarım farklı bireylere yönelik olduğu için tüm kullanıcıların tehlike ve oluşabilecek kazalara karşı korunması gerekir. Evrensel tasarım ilkelerinin beşincisi olan bu ilke, tasarımın tüm kullanıcıları tehlikelere karşı koruması gerektiğini savunur. Herhangi bir kaza ve benzeri durumun kötü olabilecek sonuçlarını minimum seviyeye indirebilecek tasarımlara yönelmeyi hedefler. Bireyleri korumak adına, çevrede tehlike arz edebilecek durumlara karşı uyarılar bulunmalıdır (Ergenoğlu, 2013, s. 31). Çocuklar için özel olarak tasarlanmış oyun alanlarında yumuşak malzeme kullanımı, düşme ve yaralanmaları önlemek adına bir çözüm olarak gösterilebilir. Bu da hata için tolerans ilkesine bir örnektir.

Rehber 1: *“Tasarım öğelerinin kullanımında tehlikeleri ve hataları en alt düzeye indirecek düzenlemeler yapılmalıdır. Çok kullanılan öğelere kolay ve hızlı erişim sağlanmalı, tehlike oluşturabilecek öğeler ortadan kaldırılmalı, izole edilmeli veya koruma altına alınarak düzenlenmelidir.”*

Şekil 14. Yürüyen Merdiven Basamakları (www.yankodesign.com, 2022)

Rehber 2: *“Tasarım kullanım sırasında ortaya çıkabilecek tehlike ve hatalara karşı önleyici bilgiler içermelidir.”*

Şekil 15. Metro Sinyalizasyon Sistemi (www.muhandisbeyinler.net, 2022)

Rehber 3: *“Tasarımda hata ve tehlikeleri önlemek için koruma özelliği bulunmalıdır”*

Rehber 4: *“Tasarım kullanımında dikkat gerektiren işlerde bilinçsiz hareketi önleyecek sınırlayıcı önlemler yer almalıdır.”*

Şekil 16. Asansör (isgtedbir.com, 2022)

f. Düşük Fiziksel Güç

Düşük fiziksel güç ilkesi, tasarımın minimum güç gerektirmesine, zorlanmadan kullanım sağlanmasına, rahatsız vücut pozisyonları olmaksızın kolay ve etkin kullanıma dayanmaktadır. İlke, uzun süreli hareket tekrarlarına gerek duyulmadan herkesin eşit güç ile kullanabileceği ürün ve mekan tasarımlarını hedeflemektedir. “Tüm bunların yanı sıra, günümüzde meydana gelmiş salgın sürecinde gerek konut, gerekse kamusal mekanlar da kimseden yardım alamayan bireyler için de fiziksel temas olmadan ya da çaba göstermeden kullanılabilen mekansal elemanlar ve nesnelere daha önemli bir hale gelmiştir” (Zeyrek Çepehan ve Güller, 2020, s. 394). Bunlara örnek olarak fotoselli kapılar, efor sarf etmeyi gerektirmeden, herkese eşit ve temassız kullanım sağlamaktadır.

Özetle düşük fiziksel güç ilkesi, tasarımların tüm bireyler tarafından kullanılabilir olmasını ve yorgunluğu azaltmayı vurgulamaktadır.

Rehber 1: *“Tasarım tüm kullanıcı gruplarının fiziksel yapısı ile uyum içerisinde olmalıdır. Tasarım kullanımı boyunca kullanıcılara doğal vücut yapıları ile kullanma imkanı sağlamalıdır.”*

Şekil 17. Peter Opsvik Tasarımı Balance Sandalye (varierchairs.com, 2022)

g. Yaklaşım ve Kullanım İçin Uygun Mekan ve Boyut

Son ilke olan yaklaşım ve kullanım için uygun mekan ve boyut; fiziksel farklılıkların önemi olmadan tasarımın herkes tarafından eşit kullanılabilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Kullanıcılara uyum sağlayabilecek yeterlilikte ürün ve mekanların tasarlanması gerektiğini savunan ilke, tekerlekli sandalyede olan, oturan, ayakta duran tüm kullanıcıların eşit şekilde ürün ya da mekandan faydalanabilmesini vurgular (Gören, 2016, s. 290).

Tüm bu evrensel tasarım ilkeleri, bütün insanlar için tasarıma rehberlik etmek, evrensel tasarım kavramını anlaşılır kılmak, ürün ve çevre tasarımını uygun hale getirebilmek, mevcut tasarımları değerlendirmek ve tüketicileri daha kullanışlı ortam ve ürünler hakkında bilgilendirebilmek için ortaya çıkmıştır

(Soydaş Çakır ve Belir, 2018, s. 5). Görüldüğü gibi, aslında tüm ilkeler birbiriyle ilişkilidir. 7 ilke halinde sunulmuş olmalarına rağmen, aralarında çok keskin bir ayrım bulunmamaktadır. Verilen bir örnek, birkaç ilkeyi kapsayabilir. Tüm ilkelerde güvenlik, eşitlik, erişilebilirlik ve kullanıcının öneminin vurgulandığı görülmektedir. Buna göre; “tek bir tasarımla bireyleri hem fiziksel hem de toplumsal açıdan bütünleştirmek, evrensel tasarımın ana fikrini oluşturur” (Zeyrek Çepehan ve Güller, 2020, s. 395).

Uluslararası literatüre baktığımızda kabul edilen bu 7 temel ilke dışında, süreç içerisinde söz edilen başka ilkeler de bulunmaktadır. Meşhur ve Tekin (2018), yeni eklenen ilk ilkenin Manley tarafından 2000 yılında bireyin çevreden hoşnutluğu ilkesi olduğunu belirtmişlerdir. Sekizinci olarak değerlendirilebilecek bu yeni ilke, bireyin yaşadığı çevreden memnun olmasını ve çevreyle bağ kurmasını amaçlamaktadır. Bir diğer yeni ilke olarak tanımlanan işlevsel ve estetik uyum ilkesi, tasarımın estetik olmasının yanı sıra gelişen teknolojinin yardımıyla işlevselliğin desteklenmesi gerekliliğine değinir (Meşhur ve Tekin, 2018). Bu ilkelere eklenen sosyal uyum ve katılım ilkesi ise, tüm bireylerin yaşadıkları kente dair alınan kararlara katılımının sağlanması gerektiğini savunur (İnalhan, 2018). Dayanıklılık ve ekonomi ilkesi ise, hem ekonomik hem de dayanıklı ürünlerin ve mekanların, fazladan maliyete gerek duyulmadan herkes tarafından kullanılabilir olmasını hedeflemektedir. Son ilke olarak anılan insan sağlığı ve doğal çevre ilkesi, evrensel tasarıma sürdürülebilirlik açısından yaklaşmaktadır. Bu ilke doğal kaynakların korunmasını savunurken hem kullanıcı dostu hem de çevre dostu tasarımları vurgulamaktadır (Dolap, 2016). Özetleyecek olursak tüm bu ilkeler bütününe baktığımızda önemli olan; kullanım kolaylığı, kullanıcı memnuniyeti, sağlıklı çevre ve mekan, adil yaklaşım ve toplumsal farkındalıktır.

Rehber 1: “Oturan ve ayakta bulunan tüm kullanıcıların önemli kullanım öğelerini görebilmeleri, fark edebilmeleri esas alınmalıdır. Bu bağlamda tasarıma herkes tarafından eşit erişebilme imkanı sağlayacak engelsiz tasarım düzenlemelerinin gerekliliği ön plana çıkmaktadır.”

Şekil 18. Danışma Bankosu (www.udheit2018.com, 2022)

Rehber 2: “*Oturan ve ayakta bulunan tüm kullanıcıların tasarımın bütün öğelerine rahat ve kolay erişilebilirliği sağlanmalıdır.*”

Şekil 19. Studio Irvine Mutfak Tasarımı (www.dezeen.com, 2022)

Rehber 3: “*Tasarım, farklı el ölçüleri ve farklı yakalama, tutma, kavrama özelliklerindeki kullanıcı çeşitliliğini barındırmalı ve uyum içerisinde çalışmalıdır.*”

Şekil 20. Rampa Tutunma Barı (mimdap.org, 2022)

Rehber 4: “Mekan ve çevre kullanımında kişisel yardım ve yardımcı ekipmanların kullanımı için gerekli olan alanların oluşturulması sağlanmalıdır.”

Şekil 21. Engelsiz Yürüyen Merdiven (tr.pinterest.com, 2022)

B. Evrensel Tasarım Kullanıcı Mekan İlişkisi

Mekan bir araçtır, insanların tüm hayatlarını geçirdikleri ve tüm eylemlerini gerçekleştirdikleri bir yerdir. Açık, kapalı, doğal ve yapay olarak çeşitlilik gösteren bu mekanların ve mekan elemanlarının tamamı, canlıların ihtiyaçları çerçevesinde geliştirilmiş ve kullanıcının çevre ile olan ilişkisine göre düzenlenmiştir. Mekanın elemanları, mekanda kullanılan renkler ve dokular

mekanın algılanmasını desteklemekte ve kullanıcıların ihtiyaçlarına hizmet etmektedir.

Tasarımda en önemli unsur kullanıcıdır. Kullanıcılar, biyolojik ihtiyaçlarının, güvenlik, ait olma veya psikolojik ihtiyaçlarının buldukları mekanla örtüşmesini talep ederler. Bu ihtiyaçlar, kullanıcının antropometrik ölçülerine, duyuusal yeterliliklerine, algılarına, kültürel boyutuna, fiziksel ve psikolojik yeterliliklerine göre farklılık gösterir. Ayrıca insanın yaşam döngüsünü incelediğimizde, bu süre zarfında ihtiyaçlarının ve yetkinliklerinin sürekli değiştiğini görürüz. Geçici veya kalıcı yetenek kaybı yaşayan bireyleri ve insanların farklı durumlarını da dahil edersek, kullanıcı ihtiyaçlarının çok çeşitli olduğunu anlarız.

Mekanı, çevreyi, dünyamızı değiştirmek, insan ve çevre arasındaki engelleri azaltmak için bu farklılıkların iyi analiz edilmesi gerekir. İnsan çeşitliliğini işleyişi dahil tüm parametrelerle bütünleşik bir şekilde inceleyen evrensel tasarım, insanların kavrama, görme, işitme ve konuşma, hareket kabiliyeti ve vücut, el ve kol fonksiyonları şeklinde yeteneklerinin incelenmesini öngörmektedir.

Anlama yeteneği: Kullanıcının alma, anlama, yorumlama ve buna göre sonuçlara varma becerisini içerir. Tasarım, kültüre yabancı, muhakeme yeteneği sınırlı, okuma yazma bilmeyen, çocuk, yaşlı veya herhangi bir engeli olan insanlara hizmet ediyorsa evrensel kabul edilebilir.

Görme yeteneği: Duyusal ve zihinsel süreçler olarak iki aşamadan oluşur. Vizyon, bilgi girişi, algılama ve yorumlama şeklinde gelişir. Görsel algı, nesnelerin yansıttığı ışığı kullanarak çevreyi yorumlama yeteneğidir. Bu, net görmeyi ifade eden görme keskinliğinden farklıdır. Görme ve görsel algı, kullanıcı yeteneklerine, mekan ve çevre bileşenlerine göre değişir. Görsel algıyı etkileyen bileşenlere renk, ışık, boyut, netlik vb. birçok örnek verilebilir. Bu farklılıklarda evrensel tasarım, kötü hava koşullarına maruz kalan kullanıcılar, az veya çok ışık altında kalanlar, görsel algıdan bıkmış kullanıcılar veya gözü kapalı kullanıcılar için ürünü, mekanı veya ortamı eşit şekilde kullanma hakkı sağlamalıdır. sorunlar ve kör kullanıcılar.

İşitme ve konuşma yeteneği: Canlının işitme organı ile sesleri alıp beyne iletmesi ile işitme gerçekleşir. Konuşma yeteneği, insanın doğal vücut fonksiyonlarının bir sonucu olarak gerçekleşir. Bir dil kullanarak iletişim kurmaktır. Bu iki beceri doğrudan birbiriyle ilişkilidir. İşitme ve işitme için evrensel tasarım; işitme güçlüğü, hiç duymama, çok fazla gürültüye maruz kalma veya çok fazla gürültü nedeniyle dikkatin dağılması vb. insan yeteneklerinin dikkate alınmasını içerir.

Hareketlilik: Canlıların uyarılara ve çevreye verdikleri fiziksel, bilişsel ve duysal tepkilere hareket denir. Toplumdaki her bireyin hareketliliği, fiziksel ve psikolojik faktörlere bağlı olarak değişir. Evrensel tasarım, kısıtlı fiziksel yeteneğe sahip çocuklar, yaşlılar, yaralanmalar nedeniyle hareket kabiliyeti kısıtlı bireyler, kısaca fiziksel kısıtlılıklar, hareket engeli yaratacak hastalık veya yorgunluk vb. kişiler için uygundur. Eşit derecede erişilebilir hizmetler sunar. engelli tüm kullanıcılar için mümkün olduğunca.

Vücut işlevleri: İnsan vücudu hareket, duygu ve beslenme gibi gereksinimleri karşılayan bir dizi sistemdir. Bu sistemler ve vücut fonksiyonları birbiriyle uyum içinde çalışır. Ancak insanların vücut fonksiyonları ortama, hastalıklara ve birçok özel duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Tasarım, çocuklar, gençler, yaşlılar, hamileler veya olumsuz çevre koşullarındaki bireyler vb. için tasarlanmışsa, çok sayıda kullanıcıyı kapsıyorsa evrensel tasarım olarak nitelendirilebilir.

Kol fonksiyonları; Çeşitli hareket ve işleri yapmak için kullanılan uzuv koldur. Yukarı, aşağı, itme, çekme, taşıma gibi işlemler kaldıraç fonksiyonu ile gerçekleştirilir. İş yapabilmek ve basitten karmaşığa aletleri kullanabilmek doğrudan kol kuvveti ve hareketi ile ilgilidir. Kol fonksiyonları için evrensel tasarım, küçük çocuklar, yaşlılar, kısıtlı hareket eden bireyler vb. için uygundur. Birçok kullanıcıya hizmet eder.

Elin görevleri: Her türlü hareketi yapmamızı sağlayan uzvumuzdur ve kolla birlikte çalışır. Kavrama, itme, çekme, döndürme, bükme, kıştırma gibi hareketleri sağlar. Evrensel tasarım, her yaşta kullanıcı, elleri tekrarlayan hareketlerden bıkmış kişiler vb. için uygundur. Birçok durumda kullanıcıya hizmet eder.

C. Engelsiz Tasarım ve Tarihi

Sosyal bir varlık olan insanlar, ilk çağlardan itibaren topluluklar halinde yaşamışlar ve işbölümü içerisinde birbirleriyle iletişim halinde sosyalleşmişlerdir. İnsanlar hayatlarını paylaştığı ülkelerin belirli coğrafi konumlarında yer almaktadır. Bunlar kırsal ve kentsel alanlar olarak ikiye ayrılır. Kentsel alanlar daha çok sanayi, üretim ve hizmet sektörlerinin yoğunlaştığı alanlardır. Bu sektörler içerdikleri her bireye hitap etmeli ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmet vermelidir. Bu noktada tüm kesimlere hitap eden ve herkes tarafından erişilebilir olma kavramı ön plana çıkmaktadır. Erişilebilirlik, herhangi bir yere ulaşmanın kolaylığı ve rahatlığı anlamına gelir (Kaygısız, 2006: 87). Başka bir deyişle, herhangi bir yerden herhangi bir zamanda herhangi bir yere güvenli, konforlu, ekonomik ve çevreye duyarlı bir şekilde ulaşabilmektir (Kuntay, 2006: 75). Türkiye'de “5378 Sayılı Kanunda (Engelliler Kanunu) Erişilebilirlik; Açık alanlar, binalar, ulaşım hizmetleri ve bilgi ve teknoloji hizmet sağlayıcılarının engelliler için daha güvenli ve erişilebilir olması gerektiği şeklinde tanımlanmaktadır. Hukuk çerçevesinde değerlendirilen erişilebilirliğin, genel anlamda bir şeye ulaşmaktan çok, kişilerin bu duruma erişmesine odaklanıldığı görülmektedir. Aynı kanunda ifade edilen engelli tanımı da bulunmaktadır. Yasaya göre; Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle engelli olanlar zihinsel, ruhsal, duyuşsal, fiziksel veya sosyal yeteneklerini kaybedebilirler. Bu bireylerin toplumsal düzene uyum sağlamaları ve günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için bakım, danışmanlık, destek ve rehabilitasyon gibi birimlerin hizmetlerine ihtiyaçları vardır. Bu kişiler kanuna göre (5378 sayılı Özürlüler Kanunu) “engelli” olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı kanunda 5378 sayılı Özürlüler Kanunu da habilitasyon kavramına yer vermektedir. Engelli bireylerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürebilmeleri için bazı beceriler kazanmaları gerekmektedir. Bu beceriler, kişinin fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki olarak kendi yararına uygun hizmetler alabilmesi için habilitasyon (5378 sayılı Engelliler Kanunu) olarak ifade edilmektedir.

Gelişen teknoloji ve yeni uygulamalar insanların yaşam standartlarını ve kalitesini etkilemektedir. Özellikle günümüz çağında zaman kavramı ön plana çıkmakta ve insanları zamanı boşa harcayacak etkenlere karşı yönlendirmektedir.

Böylece insanlar hayatlarında zaman kaybına neden olacak her şeye karşı önlem alırlar veya bunu en aza indirecek uygulamalar kullanırlar. Özellikle büyük şehirlerde insan topluluklarının yoğunlaşması bu durumu zorlaştırdı. Bu durumdan kurtulmak ve bir şekilde hayatı erişilebilir kılmak için kentsel erişilebilirlik tüm insanlar için önem arz eden konuların başında gelmektedir. Kentsel erişilebilirlikten kastedilen, herkes için erişilebilir bir yaşam alanı sunmaktır. Bu durumda kentsel erişilebilirlik en basit anlatımıyla toplumda yaşayan herkesin tüm mekanlara erişebilmesi ve kullanabilmesi anlamına gelmektedir (Güneş ve Uslu, 2017: 31). “Herkes” tanımı o şehirde yaşayan, ziyaret eden, genç, yaşlı, çocuk, hamile, kilolu, görme engelli, bedensel engelli, ortopedik özürlü, dili bilmeyen ve daha niceleri içindir. tüm olanaklara erişilebilir olmalıdır. Erişilebilirlik denilince akla sadece ulaşım, hedefe ulaşma kavramı gelmemelidir. Çünkü insanların hayatlarını kolaylaştırabilecek ve ihtiyaçları doğrultusunda her şey erişilebilir statüsünde bir kavram içerebilir. Ayrıca erişilebilir şehir kavramını sadece engellilerin hayatını kolaylaştıracak uygulamalar bütünü olarak görmek yanlış olur. Çünkü her kesimden insan için erişilebilir bir kent, herkesin sosyal hayata katılabileceği, güvenli, huzurlu ve mutlu bir yaşam sürebileceği daha yeşil bir çevrede hizmet veren bir kent olarak ifade edilmektedir (Güneş ve Uslu, 2017: 35).

Tüm bu erişilebilir veya engelsiz şehir tanımlarının temelinde insan unsuru yatmaktadır ve erişim, ayırım gözetmeksizin herkesi kapsayacak şekilde belirtilmektedir. Genel halk bilinci açısından artık insanlar bu ve benzeri durumlara kayıtsız kalmıyor. Yoksulluk ve dışlanmada çevresel engellerin ve ayrımcılığın payı artık iyi tanımlanmış ve açıklanmıştır (World Disability Report, 2011: 13). Bu anlayışın temelinde, tüm insanların engelli adayı olabileceği bilinci ve olmasa bile herkesin eşit ve adil bir yaşam hakkının bir insan hakkı olduğu düşüncesiyle bazı durumların üstesinden gelinmiştir. İnsana sadece fiziksel ve ruhsal olarak atfedilen engellerin yanında aslında çevrenin yansıttığı engeller de vardır. Örneğin; Kişinin herhangi bir engeli varsa ve dışarı çıkarsa kolaylık yerine işleri zorlaştıran bir etkenle karşılaşabilir. Engellilerle baş etmenin bir başka yolu da engellileri sosyal hayata entegre etmek ve diğer vatandaşlar gibi evde, işte, ailede, sosyal hayatta ve akla gelebilecek her konuda ayrımcılık yapmadan eşit yaşamalarını sağlamaktır. Bu konuda birçok çalışma bulunmaktadır. Bir insanın

hayatta kalmasındaki ilk gerçek, maddi anlamda kimseye bağımlı olmadan hayatını devam ettirebilmesidir. Engelliler için bu durumu çözmek için engelli istihdamına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu durum kanunla da güvence altına alınmıştır. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesine göre işverenler özel sektörde elli ve daha fazla işçi çalıştırmak istediklerinde meslekleri, beden ve ruh halleri dikkate alınarak %3 malul olan özürlü çalıştırmakla yükümlüdürler. Kamuda bu durum %4 olarak belirlenmiştir (4857 sayılı İş Kanunu). Bu yasa ile iş hayatında kendini bulan engelli bireyler, temel ihtiyaçlarını ve aile ihtiyaçlarını karşılamada maddi ve manevi özgülük kazanacaklardır. Çalışma hayatında mutlaka yer bulamayanlara engellilik durumlarına ve özelliklerine göre devlet yardımları sağlanmaktadır. Bu kanunların yanı sıra 5216 sayılı Kanunda (Büyükşehir Belediyesi Kanunu) kime hizmet edeceği noktasında çeşitli ibareler bulunmaktadır.

5216 sayılı Kanunun 7 nci maddesinin (d) bendi uyarınca; engelliler, yaşlılar, kadınlar, gençler, çocuklar vb. belediyeler insanlara sosyal ve kültürel hizmetler sunmalıdır ve bu belediyelerin görevleri arasında yer alacaktır. Yani idari yapılanması ve çeşitli güvence kaynakları bulunan bir şehirde veya bölgede yaşayan insanların ihtiyaçları ile toplumun tüm kesimleri için güvenli ve erişilebilir bir yaşam alanı sunulmaya çalışılmaktadır.

Engelsiz kentin önemine baktığımızda, yaşanan çevre ve haklar insanlar için ortak belirleyici unsurlardır. Bir ülke veya topluluk, her bireye eşit ve erişilebilir bir haklar sistemi sağlamalıdır. Çünkü bu, sosyal devlet olmanın gereklerinden ve koşullarından biridir. Erişilebilirlik açısından bir ülke bunları ancak çağdaş uygarlık düzeyinde ve günümüz teknolojisi ışığında ekonomik kalkınma gücü sayesinde gerçekleştirebilir. Öyle ki, sadece bir özellik taşımakla ya da örneğin kanunlarda belirli güvence kaynaklarından bahsetmekle yerine getirilemez. Başka bir deyişle, sadece yasalarda engelsiz erişilebilir bir şehir olmaktan bahseden bir konu, yasalara uyulmadıkça ve bu bilinç toplum tarafından sağlanmadıkça tam anlamıyla yerine getirilmeyecektir. Bu durumun en güzel örnekleri, teknoloji sayesinde geliştirilen ve uygulamalarla hayata geçirilen toplumsal bilince sahip ülkeler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Erişilebilir bir şehir için engelsiz bir şehir planı tasarlanmalı ve engellilerin görüş, öneri ve ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanmalı ve planlanmalıdır. Bu plan ve planlara

güçlü bir ekonomi ve bütçe ayrılmalıdır. Çünkü özel alan ve mekanlar için iyi bir tasarım, plan ve bu planı uygulayacak zihinsel güç gereklidir. Engelsiz, yani erişilebilir bir şehir planı uygulandığında, sadece bu engeli yaşayanlar değil, tüm insanlık bundan faydalanacaktır. Bunu sadece ülke bazında düşünmek yanlış olur. Çünkü böyle bir engeli olan bir birey çeşitli nedenlerle yaşam alanını değiştirdiğinde başka bir engelle karşılaşacaktır. Diğer bir deyişle, erişilebilir şehir ve yaşam alanı modelleri sadece belirli alanlar veya ülkeler için ayırt edici bir özellik olmamalı, nasıl içme suyunun yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biriye, engelsiz bir mutfakta yaşamak ve her uygulamaya erişebilmek de öyle bir durum olmalıdır. Çünkü ne olursa olsun tüm insanların onurlu ve ulaşılabilir bir yaşam görebilmesi için var olmaya devam etmesi gerekir.

D. Dünyada ve Türkiye’de Engelliler ve Hakları ile İlgili Mevzuat

Evrensel tasarım kavramı ilk olarak 1980'lerde ortaya çıktı. Bu kavrama yönelik yaklaşımlar, 1950'lerde sivil toplum kuruluşlarının çabalarıyla engellilik hükümlerini içerir. Benzer şekilde, yasal düzenlemeler ve standartlar da çoğunlukla evrensel tasarımın önemli bileşenlerinden olan engellilik ve erişilebilirlik çerçevesinde geliştirilmektedir. Çalışmamızın bu başlığında; BM, Avrupa, Amerika ve Türkiye'de evrensel tasarımın önünü açan kanun, kural ve standartlar ele alınır.

1. Birleşmiş Milletler 'de Yer Alan Yasa ve Standartlar

Herkes için eşitlik kavramını benimseyen Birleşmiş Milletler'de ilk eşitlik ve erişilebilirlik çalışmaları, Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna kadar uzanmaktadır. Birleşmiş Milletler adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınmayı ve sosyal eşitliği desteklemek için 24 Ekim 1945'te kuruldu. İnsan haklarına, temel özgürlüklere ve tüm insanların eşitliğine saygı ilkeleri BM'nin temel ilkeleridir.

BM'nin kuruluşundan bu yana, engelliliğe ilişkin BM ile ilgili faaliyetler de dahil olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar gelişmiştir. 16 Kasım 1945'te Londra'da Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kuruldu. Organizasyon, özel eğitim ile ilgili faaliyetler üzerinde çalışmaktadır. Bir BM kuruluşu olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), engellilerin işgücü piyasasına erişimi ile ilgilenir.

1946 yılında Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, çocukların haklarını korumak, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve her çocuğa eşit fırsatlar sağlamak amacıyla kurulmuştur. Dernek geçmişten bugüne hiçbir ayırım gözetmeksizin toplum tarafından dezavantajlı olarak görülen çocukların haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmaktadır. 7 Nisan 1948'de kurulan Dünya Sağlık Örgütü, sağlığın ve engelliliğin önlenmesine adanmıştır.

1948 yılında “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin kabul edilmesiyle birlikte, engellilik ve insan hak ve özgürlüklerinin korunması kavramları ilk kez resmen gündeme getirilmiş ve 10 Aralık İnsan Hakları Günü ilan edilmiştir. Bu beyanname ile yaşama, barınma, hürriyet, sağlık, eğitim, beslenme, mülkiyet, kamu hayatına katılma, çalışma ve meslek seçimi hürriyeti; din, vicdan, düşünce özgürlüğü vb. hakları tanımlanır. Ayrıca bildirmede ırk, din, dil ve cinsiyet gözetmeksizin toplumdaki tüm insanların hak ve özgürlüklerden eşit olarak yararlanabileceği belirtilmiştir.

1950'deki Cenova Konferansı'nda, engellilerin sosyal rehabilitasyonu, eğitimi, tedavisi, mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı alanında uluslararası standartlar oluşturması gerekiyordu.

1952 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu gibi uluslararası kuruluşlar (UNICEF), toplantıda eğitim ve rehabilitasyon programları geliştirildi. Ayrıca programlarında engellilerle ilgili konulara yer vermeleri istenmiştir. Sonraki yıllarda bu kuruluşların engellilerle ilgili konularda ülkelere proje ve teknik destek sağlamasına karar verildi (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022).

20 Kasım 1959'da yayınlanan BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 13. ve 14. maddeleri; çocuğun düşünce, din, vicdan özgürlüğü, madde 23; Engelli çocukların güvenliği ve kamusal yaşama aktif katılımları. 28. Madde eğitim ve fırsat eşitliğini içerir . 1969'da BM Genel Konseyi, Sosyal Kalkınma Süreci Bildirgesini kabul etti. 19. maddesi; sağlık bakımını, refahı, refah önlemlerini ve

zihinsel ve fiziksel engelli kişilerin topluma aktif katılımını içerir (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022).

20 Aralık 1971'de Zihinsel Engellilerin Hakları Bildirgesi kabul edildi. Aralık 1975'te BM Engelli Hakları Bildirgesi yayınlandı. 1975 yılında yayınlanan Bildirge din, dil, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm engellilerin haklarını güvence altına almaktadır.

Birleşmiş Milletler 1981'i Uluslararası Engelliler Yılı ilan etti ve Dünya Eğitim, Engelliliğin Önlenmesi ve Kamusal Yaşama Tam Katılım Konferansı (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022) Viyana'da düzenlendi.

1982 yılında Engelliler için Dünya Eylem Programı hazırlandı. Engelliliği önleme politikaları, programda rehabilitasyon ve fırsat eşitliği başlıkları altında gruplandırılmıştır. Program, fiziki çevre, kamu binaları ve konutları, ulaşım sistemlerini içeren tüm engelli bireylere hizmet edecek çözümleri içermektedir (Kavak, 2010, s. 85). Ayrıca 3 Aralık'ta Genel Kurulun tavsiyesi üzerine 3 Aralık'ın her yıl Engelliler Günü olarak kutlanması tartışılmış ve 1983-1992 Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022).

1989'da, engelli kişilerin işgücü piyasasında bulunmaları ve mesleki istihdamları için eğitim gerekliliklerinden bahseden Engelliler Alanında İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi için Eylem Planının Tallinn Çerçevesi kabul edildi (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022).

1991 yılında, akıl hastalarının temel hak ve özgürlüklerini içeren Akıl Hastalarının Korunması ve Ruh Sağlığının Geliştirilmesine İlişkin İlkeler yürürlüğe girdi.

1992'de Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı'nın son toplantısında 3 Aralık Engelliler Günü olarak kabul edildi. Ayrıca, 1993-2002 Asya-Pasifik Engelliler On Yılı ilan edildi.

1993 yılında Engelli Bireyler İçin Eşit Fırsatlara İlişkin Standart Kurallar kabul edildi. Bu kurallar; ülkelerin engelli insanlar için eşit fırsatlar yaratmasına yardımcı olur. Ayrıca “Eşit katılım hedeflenen alanlar” kurallar bölümünde; toplumun tüm kesimlerine eşit fırsatlar tanınmasını ve erişilebilirliğin önemini baştan sona kabul edilmesini içeren bir çözüm vardır (Kavak, 2010, s. 85).

1995 Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi, Sosyal Kalkınma üzerine Kopenhag Deklarasyonu ve Sosyal Kalkınma için Eylem Planı'nı üretti. Eylem Programı Bildirgesi ve Kararı, engelli bireyler için eşit eğitim fırsatlarının sağlanmasını içermektedir.

Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, 13 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Sözleşmenin 9. Maddesi, sorumluluğu erişilebilirlik ve erişilebilirliğe yüklemiştir. BM insan hakları çerçevesinde fiziksel çevreye erişimi gerekli bir koşul olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu sözleşme kapsamında Engelli Bireyler İçin Erişilebilir Ortamlar için Tasarım Rehberi bulunmaktadır.

2. Avrupa 'da Yer Alan Yasa ve Standartlar

Avrupa'da İnsan Hakları, Eşitlik, Kentsel ve Kentsel Haklar Araştırması II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan Avrupa Konseyi'ne kadar uzanıyor. Avrupa Konseyi üye devletleri; Temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak ve bireyin medeni ve siyasi haklarını korumak için 4 Kasım 1950'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni kabul ettiler. Bu anlaşmanın ardından 1961 yılında sosyal ve ekonomik hakları içeren Avrupa Sosyal Şartı Torino'da imzalanmış ve 1965 yılında yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Sosyal Şartı; Barınma, sağlık, eğitim, hareket özgürlüğü, sosyal güvenlik, yoksulluk, doğum izni, ayrımcılık, göçmenler ve engelliler gibi çeşitli insani durumlarda temel hak ve özgürlüklerin sağlanmasını içerir.

1980-82'de Avrupa Konseyi tarafından şehir planlaması, vatandaşların yaşam kalitesi, temel hak ve özgürlüklerin korunması vb. İsimler ve politikalar temelinde Avrupa kentsel durumu oluşturuldu. Ayrıca "Kentsel Dönüşüm için Avrupa" programının bir parçası olarak ve "Kasabalarda Daha İyi Yaşam" sloganı altında geliştirilmiştir. (Palabiik, 2004, s.4). Şart'a göre, Avrupa şehirlerinde yaşayan kişiler güvenlik, sağlıklı çevre, istihdam, barınma, dolaşım, spor, kültür, uyum, kaliteli mimari ve fiziksel çevre, ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma, işlevlerin uyumu, katılım, mal ve hizmetlere tabidir. . . , doğal kaynaklar ve zenginlik, mali yapı ve mekanizmalar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği ve eşitlik. Ayrıca bu hakların kullanılmasına ve kişi ve kurumların yol göstermesine yönelik 13 başlık ve ilke belirlenmiştir. Ayrıca Avrupa kentsel

gerekliliği; Tüm uygulamaların yaş, cinsiyet, ırk veya engel gözetmeksizin tüm insanlara eşit hizmet sunmasını şart koşar (Avrupa kentsel şartı tbb.gov.tr, 2022).

7 şubat 1992'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi'nin yerini aldı. Avrupa Birliği, antlaşmanın 2. Maddesinde (ab.gov.tr, 2022) belirtildiği gibi "insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, ayrımcılık yapmama, hoşgörü ve adalete saygı" üzerine kuruludur.

Avrupa Birliği tıbbi modeli terk etti, bunun yerine sosyal modele odaklandı ve toplumun dezavantajlı gördüğü tüm gruplarla çalıştı. Bu olaylardan sonra yürürlüğe giren ilke, karar ve kanunlar kronolojik olarak aşağıda sıralanmıştır:

31 Mayıs 1990 tarihli Konsey kararı; Engelli bireylerin temel eğitime katılımını içerir.

Meclis'in 20 Aralık 1996 tarihli kararı, fırsat eşitliğini ve engellilerin topluma tam entegrasyonunu sağlamak için tasarlanmıştır. Ayrıca Engelli Turistler için Erişilebilir Avrupa El Kitabı da aynı yıl yayımlanmıştır (Telliöğlü, 2019, s. 169).

Amsterdam Antlaşması 2 Ekim 1997'de imzalandı. Bu sözleşme, engellilerin haklarını ve ayrımcılıkla mücadele tedbirlerini içeriyor (Telliöğlü, 2019, s. 169).

4 Haziran 1998 tarihli Konsey Tavsiyesi, engelli kişiler için park cezası düzenlenmesini sağlar. 1998 yılında Birlik ölkelerinin kendi işaret dillerini oluşturmalarına karar verilmiş ve bu gelişmeyle birlikte Avrupa ölkeleri de kendi işaret dillerini oluşturmuştur (Telliöğlü, 2019, s. 168).

17 Haziran 1999'da kabul edilen Konsey kararı, engellilerin istihdamına ilişkindir.

12 Mayıs 2000'de "Engelliler için Engelsiz Bir Avrupa'ya Doğru" tebliği yayınlandı. Tebliğ, engelli kişiler için erişilebilirliğin artırılmasını içeriyor.

Konsey'in 27 Kasım 2000 tarihli kararı, her türlü ayrımcılıkla mücadele için bir topluluk eylem planını ve programını onayladı.

5 Mayıs 2003 tarihinde Kurul, engelli öğrencilere eğitim ve fırsat eşitliği sağlanmasını sağlayan maddeleri kabul etti.

15 Haziran 2003'te kabul edilen Konsey Kararı, engelli kişilerin istihdamı ve sosyal uyumu teşvik etmek için işbirliği ile ilgilidir.

Avrupa Konseyi tarafından 5 Nisan 2006 tarihinde yayınlanan Engelli Bireyler İçin Eylem Planı'nın amacı, tüm insanların eşit koşullarda katılabileceği erişilebilir bir ortam ve toplumsal düzen oluşturmaktır. Bu amaca ulaşmak için evrensel tasarım ilkelerinin uygulanması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca yapıları çevre, mekan ve ürün tasarımının yer aldığı mesleklerin müfredatlarında evrensel tasarımın yer alması gerektiği vurgulanmıştır (Yıldız, 2014, s. 32).

AB Engellilik Stratejisi 2010-2020; erişilebilirlik, katılım, eşitlik, istihdam, eğitim ve öğretim, sosyal koruma, sağlık ve dış eylem gibi başlıklarla tüm insanların toplumsal yaşama eşit katılımını vurgulamaktadır (Tellioglu, 2019, s. 170).

Öte yandan, 11 Aralık 2013 tarihinde yayınlanan Tavsiye Kararı, engellilerin spor, kültür, turizm vb. alanlardan yararlanabilmesi anlamına gelmekte ve sosyal faaliyetlere eşit ve etkin katılımı içermektedir.

3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Yer Alan Yasa ve Standartlar

İnsan hakları, eşitlik ve engellilik kavramlarını ilk keşfeden ülkelerden biri, kuruluşundan bu yana Amerika Birleşik Devletleri'dir. 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, tüm insanların eşit yaratıldığını ve herkesin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğunu ilk kez ilan etti. 1789 yılında, bu bildirgenin ilkelerinin rehberliğinde, insan hak ve özgürlüklerini içeren Amerikan Anayasası oluşturuldu. 1870 yılında, toplumdaki herkesin eşitliği ilkesine ilişkin Anayasa değişikliği yapılmıştır (Tellioglu, 2019, s. 176). Ancak 18. ve 19. yüzyıllarda engellilik yasaları federal yasalarla sınırlandırılmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nde engelli haklarının gelişimi, 1900'lerde I. Dünya Savaşı'ndan sonra gazileri rehabilite etme çabalarıyla başladı ve sonraki yıllarda 1935 tarihli II. Sosyal Güvenlik Yasası'nın kabul edilmesiyle devam etti. Büyük Vatanseverlik Savaşı gazileri için de benzer çalışmalar yapılmış ve meslek edindirme kursları açılmıştır. Bu dönemde toplum engellilere sahip çıkmaya başlamış ve engellilik daha görünür hale gelmiştir.

1950'lerde sivil toplum hareketlerinin yükselişiyle birlikte, engelliler için yapıları bir çevrenin sağlanmasını da içeren bir “engelsiz hareket” ortaya çıktı.

Sivil haklar hareketi 1960'ta başladı ve ardından 1961'de Amerikan Standartlar Derneği, binaların engelli insanlar tarafından nasıl erişilebilir ve kullanılabilir hale getirileceğine dair bir makale yayınladı. 1964'te, kamusal alanda ırk ayrımcılığını yasaklayan Sivil Haklar Yasası kabul edildi.

Zamanla, Amerika Birleşik Devletleri'nde eyalet ve ülke genelinde evrensel tasarımın yolunu açan engellilikle ilgili birçok yasa ve standart ortaya çıktı. Bunlar arasında önem verilen kanunlar tarih sırasına göre aşağıda sıralanmıştır. 1973 tarihli Rehabilitasyon Yasası ve 1990 tarihli Engelli Amerikalılar Yasası da önemlidir.

1973'te Rehabilitasyon Yasasının 504. Bölümü (1973 Rehabilitasyon Yasasının 504. Bölümü) ayrımcılığı yasaklayan ilk medeni yasa oldu. 1975 Engelli Çocuklar İçin Eğitim Yasası 1975'te kabul edildi ve 1988 Adil Konut Değişikliği Yasası yasalaştı.

1990 yılında, Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) kabul edildi ve engelli insanlar için bir kilometre taşı olarak kabul edildi. Bu yasaya kurtuluş beyannamesi denir. Kanun, engelli kavramını yeniden tanımlamış ve engelliliği oluşturan tüm durumlar için kapsamlı çözümler sunmuştur. Ayrıca, insanların kamusal yaşama ve çevreye aktif katılımını da içeren bu kanun, kamu bilincini şekillendirmeyi de amaçlamaktadır.

1991 erişilebilirlik kılavuzu yayınlandı. 1996'da Telekomünikasyon Yasası (Telekomünikasyon Yasası 1996) yürürlüğe girdi. 2004 yılında 4 bölümden oluşan Engelliler Eğitim Yasası - IDEA (Engelli Kişiler için Eğitim Yasası) kabul edildi. Kanun, bireylerin aktif katılımını ve fırsat eşitliğini sağlar (Telliöglü, 2019, s. 177).

2008 yılında engellilik ve ayrımcılık kavramlarını ele alan American Amendments Act 2008 (ADA, Amendments Act) yürürlüğe girmiştir (Telliöglü, 2019, s. 178).

4. Türkiye'de Yer Alan Yasa ve Standartlar

II. Engellilik, eşitlik ve evrensel tasarımla ilgili dünya çapında yasalar, standartlar ve araştırmalar. Dünya Savaşı'na kadar dayandığı biliniyor ancak 1980'lerden bu yana kapsamlı araştırmalar yapılıyor. 1980'li yıllarda tüm dünyada

olduğu gibi Türkiye'de de kapsamlı engellilik araştırmaları hızlanmış ve anayasal hale gelmiştir. 1982'de anayasanın kabul edilmesinden bu yana geçen yıllarda birçok kanun ve standart çıkarılmış, sivil hareketler yaşanmıştır. Türkiye'deki anayasal düzen ve sivil hareketlerin gelişimi aşağıda kronolojik sırayla verilmiştir.

Birincisi, 1982 Anayasası, toplumdaki her bireye eşit hak ve özgürlükler sağlayan birçok madde içermektedir. Bu bağlamda anayasanın 10. maddesi toplumdaki herkesin hakkıdır, dil, din, ırk vb. haklara sahiptir. Hiçbir ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşitlikdir. Madde 41 - aile ve çocukların haklarının korunması, madde 42 - kişinin çalışma hakkı, madde 60 - sosyal güvenlik hakkı, madde 61 - şehit dul ve yetimlerin entegrasyonu, korunmaya muhtaç çocuklar , gaziler, yaşlılar ve kamusal yaşamdaki engelliler (www.mevzuat.gov.tr, 2022).

1990 yılında Türkiye'de yapılan araştırmalar ile uluslararası araştırmalar arasında uyum sağlamak amacıyla araştırmalar yapmak üzere TBMM İnsan Hakları İhlallerini Araştırma Komisyonu kurulmuştur.

25 Mart 1997 tarihinde 571 sayılı KHK ile Engelliler Dairesi kurulmuştur. 30 Mart 1997'de Cumhurbaşkanlığının teşkilatı ve görevleri hakkında kararname Resmi Gazete'de yayımlandı. Bu Kararnamenin amacı, bir engelli politikası geliştirmek ve başkanlığın ilkelerini düzenlemektir. Kararname, engellilerin temel hakları, bağımsız yaşam, engelliler için bilgiye, ürünlere, hizmetlere, mekana ve çevreye erişilebilirlik, eşit katılım, istihdam ve eğitimde eşit fırsatlar konularında kamuoyu bilincini artırma ilkelerini içeriyor (www.resmigazete.gov.tr, 2022) .

6 Haziran 1997 tarihinde imar kanununa ek olarak fiziksel çevrenin engelliler için erişilebilirliği ile çevre, ürün ve hizmet faaliyetlerinin Türk Standartları Enstitüsü standartlarına uygunluğu hakkında 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmıştır. Numara 3194 (www.resmigazete.gov.tr, 2022).

2 Eylül 1999 tarihinde 3194 sayılı İmar Yönetmeliği'nde hükümler getirilmiş, engellilerin yapılı çevreye erişimine ilişkin 6 yönetmelik Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kuralların isimleri aşağıda verilmiştir:

- Planlanan bölge türlerinin imarına ilişkin düzenlemeler

- Plansız bölgelerin tipik imarına ilişkin düzenlemeler
- Planlama esaslarını içeren yönetmelik
- Gecekondu Yasası Uygulama Yönetmeliği
- Park Kurallarında Değişiklik Yapan Yönetmelik
- Barınaklarla ilgili ek hükümler (www.resmigazete.gov.tr, 2022).

1 Temmuz 2005 tarihinde 5378 sayılı Engelliler Kanunu çıkarılmıştır. Kanun; Engellilerin haklarının sağlanması ve engellilerin topluma herkesle eşit katılımını sağlayacak tedbirlerin alınması amacıyla benimsenmiştir. Kanunun 4. maddesi fırsat eşitliğini, engellilerin topluma etkin katılımını ve erişilebilirliğini ve her türlü ayrımcılığın yasaklanmasını içermektedir. Destek ve bakım yasasının 6. maddesi. Bu makale, engelli kişilerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri için psikolojik destek ve bakımdan bahsediyor. Madde 7, engelli kişiler için erişilebilir inşa edilmiş ortamlar, yerler, ürünler ve hizmetleri içerir, Madde 14, istihdamı içerir, Madde 15, ayrımcılığa uğramadan engellilerin eğitim hakkını sağlar (mevzuat.gov.tr, 2022).

12 Temmuz 2006 tarihinde kamu binaları, kamusal alanlar ve engelli araçlarının kullanımına ilişkin kurallara ilişkin genelge yayınlandı (www.resmigazete.gov.tr, 2022).

BM Genel Kurulu tarafından 3 Aralık 2008 tarihinde kabul edilen Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme ülkemizde de kabul edilerek 14 Aralık tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1997 yılından bu yana engellilik hükümlerine ilişkin birçok çalışma yapılmış ancak kayda değer bir sonuç elde edilememiştir. Yapılı fiziksel ortamın yetersiz olduğu ve kullanıcılar için bir engel oluşturduğu açıkça görülmektedir. Bu itibarla konunun yeniden gündeme alınması ve mevzuatın düzenlenmesi zarureti doğmuştur. Bu sorunları ele almak için, 25 Ekim 2010'da Yüksek Planlama Kurulu Erişilebilirlik Stratejisi ve Eylem Planını kabul etti. Hareket planı; Mevzuat ve standartların düzenlenmesi, teknik elemanların ve toplumun bilinçlendirilmesi ve uygulama (www.resmigazete.gov.tr, 2022) olmak üzere üç ana başlıkta hazırlanmıştır.

25 Nisan 2013 tarih ve 6462 sayılı Kanun engellilere ilişkin kavramları değiştirmiştir. Bu kanunla birlikte tüm yasal düzenlemelerde yer alan "engelli", "sakat", "zrl", "zrl", "zrl" ibareleri "zrl", "zrl", "zrl" olarak değiştirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, 2022).

20 Temmuz 2013 tarihinde, kamuya açık yerlerin, açık alanların, toplu taşıma araçlarının, kısacası her türlü yapının erişilebilirliğinin izlenmesi ve kontrolü için Erişilebilirlik İzleme ve Doğrulama Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir.

6 Nisan 2016 tarihinde 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu yürürlüğe girdi.

9 Ocak 2020'de Cumhurbaşkanı, 2020'yi Erişilebilirlik Yılı ilan etti. Bu genelge; Kurum ve kişilerin erişilebilirliği konusunda gerekli çalışmaları yapmak, erişilebilirliğe ilişkin eksiklikleri gidermek, yasa ve mevzuatta belirtilen standartlara uyum sağlamak, erişilebilirlik konusunda kamuoyu ve bireyleri bilinçlendirmek amacıyla duyurulmuştur.

1990'lardan bu yana Türkiye, engellilik konularında birçok yasama ve çalışma yrtmştir. Kanunların ve araştırmaların uygulanması, inşa edilen fiziki çevrenin erişilebilir ve ulaşılabilir olması için gerekli teknik detaylar Türk Standartları Enstitüsü tarafından hazırlanmıştır. Erişilebilirlik ve engellilik standartları aşağıda listelenmiştir:

TS 9111/Nisan 1991: Özürlülerin ikametine yönelik binalara ilişkin yönetmelik, bu standart 5 ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar; Binalara yakın yerlerin düzenlenmesi, binanın ana giriş bölümlerinin düzenlenmesi, binanın ortak bölümlerinin düzenlenmesi, bina bölümlerinin düzenlenmesi, binanın düzenlenmesi, sinyalizasyon ve düzenleme kuralları (Kavak, 2010, s. 92).

TS 12576/Nisan 1999: Şehir İçi Yollar - Cadde, Cadde, Meydan ve Yollardaki Engelliler ve Yaşlılar İçin Yapısal llere İlişkin Tasarım Kuralları,

TS 12460 / Nisan 1998 Şehir İçi Yollar - Raylı Ulaşım Sistemleri Bölüm 5: Engelli ve Yaşlılara Yönelik Tesisler için Tasarım Kuralları (Yıldız, 2014, s. 38).

Tüm bu gelişmelere ek olarak lkemizde birçok sivil hareket ortaya çıkmış ve temel hak ve zgrlklerde eşitliğin sağlanması yönünde çabalar başlamıştır.

2001 yılında, Spinal Felç Derneği, mimari engellerin kaldırılmasına yönelik bir kılavuz yayınladı. 2003 yılında Dünya Engelliler Fonu; "Türkiye'de engelli turizminin gelişmesi için konaklama tesislerinde altyapı tesisleri" yayını hazırladı. 2007 yılında Mimarlar Odası TMOBB; İç Mekanlar ve Yapılı Çevre için Erişilebilirlik Kılavuzu yayınladı. WWF, 2010 yılında "Engelsiz Tasarım için El Kitabı" ve 2011 yılında Erişilebilir Şehirler Bildirisi yayınladı (Yıldız, 2014, s. 49).

5. Evrensel Tasarım Sertifikasyon Sistemi

İçinde yaşadığımız yaratılmış fiziksel çevre; Konut, sinema, tiyatro, müze gibi kamusal alanlardan bilgi ve iletişim sistemlerine kadar zincirleme bir yapı göstermektedir. Yapılı fiziki çevreye eşit, sağlıklı, güvenli ve etkin katılım, hayatın her alanında hak ve hizmetlere; Bu, tüm kullanıcı grupları için sosyal etkileşimin sürekliliği ve sürdürülebilir kalkınma için büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda evrensel tasarımın temel amacı, kullanıcıların çeşitliliğini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, mekanın verimliliğini artırmak ve mekanın kullanılabilirliğini sağlamak; Kullanıcılar mekana değil, mekan kullanıcılara uyar. Bu nedenle, iyi planlanmış bir şehir, yaşanılan çevre veya hizmet, fiziksel mekânda gündelik hayatın olumsuz etkilerini en aza indirecek kadar kullanıcıya özgüdür; Ayrıca kullanıcının ihtiyaç ve isteklerini karşılayacak genel bir çözelgeleme fonksiyonuna sahip olmalıdır. Ancak, insan hakları ve ideallerinin hem siyasi hem de etik açıdan ilgi odağında olduğu bir çağda yaşıyor olmamıza rağmen, kentleşme sorunu, tüm kullanıcılar için çevre koşullarının oluşturulması ve iyileştirilmesi bir öncelik olmaya devam etmektedir. Tüm dünyada yerel ve merkezi hükümet kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları bu sorunları ele almak, program ve eylemler geliştirmek için büyük çaba sarf etmektedir.

Bu doğrultuda 2014 yılında Dünya Engelliler Derneği mimarlık, planlama, tasarım ve kısacası kullanıcı ömrü ile ilgili tüm faaliyetlerde engelliliğin tüm kullanıcı grupları için nasıl azaltılacağı sorusuna odaklanmıştır. Bu toplumsal sorunu ele almak ve programlar ve eylemler geliştirmek için uzmanlardan oluşan bir araştırma komitesi oluşturuldu. araştırma komitesi; Evrensel tasarım çerçevesini tüm alan ve hizmetlere genişleterek yapılı fiziksel çevreyi iyileştirme

hedefini belirledi. Bu amaç doğrultusunda araştırmacılar; çevrenin, mekanın ve ürünlerin herkes tarafından verimli kullanımını izlemek ve değerlendirmek için bir sertifika sistemi geliştirmiştir. Bu ölçüm sistemi; Yapılı çevrenin bir toplumdaki tüm insanlar tarafından verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayan ve ölçülebilir bir kıyaslama sağlamaya çalışan bir derecelendirme sistemi olarak tanımlanmaktadır.

Evrensel Tasarım Belgelendirme Sistemi, yapılı fiziksel çevreyi 4 ana alanda inceler. Bunlar:

1. İnşaat kuralları
2. Kent ölçeğinde peyzaj düzenlemesi (peyzajlara erişilebilir peyzaj)
3. Öne çıkan binalara ilişkin düzenlemeler
4. Mevcut yapılar

Evrensel Tasarım Belgelendirme Sistemi; 20 farklı değerlendirme kriteri ve 60 alt başlıktan oluşmaktadır. Belgelendirme sistemine göre bina ve çevresinin erişilebilirliği ve kullanılabilirliği 100'den fazla noktada değerlendiriliyor.

Çizelge 1. Evrensel tasarım sertifika sistemi değerlendirme ölçütleri ve puan ağırlıkları (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz)

	Değerlendirme Kriterleri	Puan (%)
	Binalarla ilgili düzenlemeler	
1	Rampalar	16
2	Merdivenler	16
3	Asansörler	8
4	Kapılar	4
5	Islak Hacim: Banyo ve Lavabolar	5
6	Koridor ve Holler	4
7	Mutfaklar	4
8	Odalar	4
9	Pencereler	1
10	Balkon ve Teraslar	1
11	Binalarda İşaretleme ve Alarm	5
12	Paspas	1
13	Posta Kutusu	1
	Kent Ölçeğinde Çevre Düzenlemeleri	
14	Taşıt Park Yerleri	5
15	Açık ve Yeşil Alanlar	2
16	Temel Ulaşılabilirlik Konuları	7
17	Merdivenler	4
18	Rampalar	4
19	Özellikli Yapılar İçin Düzenleme Kuralları	5
20	Mevcut Yapılar	3

Evrensel Tasarım Sertifika Sisteminde 4 farklı sistem düzeyi geliştirilmiştir. Sertifika sistem düzeyleri şekil 2’de verilmiştir.

SİSTEM DÜZEYLERİ	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
PUAN (%)	55	70	85	100
LOGO				

Şekil 22. Evrensel Tasarım Sertifika Sistem Düzeyleri (Kaynak: Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü erişilebilirlik logosundan faydalanılarak yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur)

Her sertifika düzeyi için farklı bir derecelendirme sistemi oluşturulmuştur. Söz konusu sertifika düzeyi için derecelendirme sisteminin kapsamı, ölçütler, tüm alt değerlendirme ölçütleri ve her ölçüte ait puan ağırlıkları aşağıda alt başlıklar halinde incelenecektir.

Binalarla ilgili Düzenlemeler

Rampalar: Evrensel tasarım sertifika sistemi kapsamında “rampa” ölçütünün 8 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 16 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 2. Rampa değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 1: Rampalar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Rampaların Boyutları	+	+	+	+	2
Rampalarda Eğim	+	+	+	+	2
Rampaların Yüzeyleri	+	+	+	+	2
Rampalarda Güvenlik ve Konfor	+	+	+	+	2
Rampa Çeşitleri	+	+	+	+	2
Koruma Bordürü			+	+	2
Seviye Farklılıkları			+	+	2
Ticari, İdari, Kamu Binaları ile Mesken Binaları Ana Girişleri	+	+	+	+	2
Toplam Puan	12	12	16	16	16

Rampa ölçütüne ait özellik, standart ve düzenlemeler; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standards for Person with Disabilities) 13.7.4, 13.7.5, 13.7.6, 13.7.7, 13.7.8, 13.7.9 ve 13.7.10 numaraları bölümlerinde yer almaktadır.

Merdivenler: Düşey sirkülasyon sistemleri içerisinde yer almaktadır. “Merdiven” değerlendirme ölçütü; 8 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 16 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 3. Merdiven değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 2: Merdivenler	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Merdivenlerin Boyutları	V	V	V	V	2
Merdivenlerin Yüzeyleri	V	V	V	V	2
Merdivenli Yolda Sahanlık	V	V	V	V	2
Merdivenlerde Güvenlik ve Uyarılar	V	V	V	V	2
Bina İçi Düşey Dolaşım: Merdiven Asansörü	V	V	V	V	2
Koruma Bordürü				V	2
Trabzanlar, Korkuluklar	V	V	V	V	2
Acil Çıkışa Erişim	V	V	V	V	2
Toplam Puan	14	14	14	16	16

Merdiven ölçütüne ait özellik, standart ve düzenlemeler; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) 13.7.19. Bina İçi Düşey Dolaşım bölümünde yer almaktadır.

Asansörler: Bina içerisinde katlar arası düşey sirkülasyonun sağlanabilmesi için uygun ölçü ve standartlarda otomatik asansör sistemleri yer almalıdır. “Asansör” değerlendirme ölçütü; 3 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 8 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 4. Asansör değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 3: Asansörler	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	ALTIN	PLATİN	GÜMÜŞ	BRONZ	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Kabin Önü Düzenlemeler	+	+	+	+	3
Kabin İçi Düzenlemeler	+	+	+	+	3
Kontrol Sistemleri	+	+	+	+	2
Toplam Puan	8	8	8	8	8

Asansör ölçütüne ait standart ve düzenlemeler; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) 13.7.19. Bina İçi Düşey Dolaşım bölümünde yer almaktadır.

Kapılar: Yapıya yaklaşım, giriş ve çıkış, bina hizmetlerine erişim, düşey ve yatay sirkülasyonun sağlanabilmesi için uygun özellikte ve boyutta, uygun kapı çeşidinin kullanılması önemli bir durumdur. Bu doğrultuda “Kapılar” değerlendirme ölçütü; 4 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 4 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 5. Kapılar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 4: Kapılar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	ALTIN	PLATİN	GÜMÜŞ	BRONZ	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Giriş Kapısı	+	+	+	+	1
Kapı Tipleri	+	+	+	+	1

İç Kapı ve Özellikleri		+	+	+	1
Acil Çıkışlar		+	+	+	1
Toplam Puan	2	4	4	4	4

Kapılar ölçütüne ait standart ve düzenlemeler; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) 13.7.13, 13.7.14, 13.7.15 ve 13.7.20 numaralı bölümlerinde tanımlanmıştır.

Islak hacim; Banyo ve Tuvaletler: Büro, çarşı, müze, konut, kütüphane, otel gibi kamusal ve özel alanlarda herkesin erişiminin sürekli ve zorunlu olduğu mekânsal öğelerdir. Bu kapsamda yapıları fiziksel çevrede herkesin kullanımına uygun evrensel olarak tasarlanmış ıslak hacim uygulamaları yer almalıdır. Evrensel uygulamalar için Islak hacim; Banyo ve Tuvaletler değerlendirme ölçütü; 4 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 5 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 6. Islak hacim; Banyo ve Tuvaletler değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 5:Islak hacim: Banyo ve Lavabolar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	ALT DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
Aynalar	+	+	+	+	1
Lavabolar	+	+	+	+	1
Tuvaletler	+	+	+	+	2
Pisuarlar	+	+	+	+	1
Toplam Puan	5	5	5	5	5

Evrensel uygulamalar için oluşturulmuş alt değerlendirme ölçütlerinin de pek çok bileşeni, standartı bulunmaktadır. Konuya ilişkin ölçü ve standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) 13.7.24, 13.7.25, 13.7.26, 13.7.27 ve 13.7.28 numaralı bölümlerinde tanımlanmıştır.

Koridor ve Holler: Engelsiz erişim ve kullanım için uygun genişlik, yükseklik ve manevra alanı sağlamalıdır. Koridor ve Holler değerlendirme ölçütü; 2 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 4 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 7. Koridor ve Holler değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 6: Koridor ve Holler SİSTEM DÜZEYLERİ					
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Bina içi Uygun Boyut ve Alan		+	+	+	2
Yüzey Dokusu		+	+	+	2
Toplam Puan	0	4	4	4	4

Koridor ve Holler'e ait düzenlemeler; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu (USTAD-Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.22 numaralı bölümde yer almaktadır.

Mutfaklar: Kamu ve özel kullanım alanlarında mutfaklar ulaşılabilir bir güzergâh üzerinde yer almalıdır. Mutfakların plan net kullanım alanı, tezgâh ve çalışma yüzeyleri, pişirme bölümleri, eviye, buzdolabı ve diğer tüm donatıları herkesin kullanımına eşit hizmet edecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu doğrultuda mutfak değerlendirme ölçütünün 3 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 8. Mutfak değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 7: Mutfaklar SİSTEM DÜZEYLERİ					
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Mutfaklar			+	+	4
Toplam Puan	0	0	4	4	4

Mutfaklara ait bileşen, ölçü ve standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD-Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.23 numaralı bölümünde tanımlanmıştır.

Odalar: Ulaşılabilir bir güzergah üzerinde, engelsiz dolaşıma olanak sağlayacak şekilde konumlandırılmalıdır. iç mekan içerisinde yer alan tüm donatılar evrensel tasarım ilkleri kapsamında uygun ölçü, boyut ve özellikleri barındırmalıdır. Odalar değerlendirme ölçütünün 3 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 9. Oda değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 8: Odalar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Odalar			+	+	4
Toplam Puan	0	0	4	4	4

Odalara ve iç mekan donatılarına ait ölçü ve standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.29 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Pencereler: Evrensel tasarım sertifika sistemi kapsamında “pencere” değerlendirme ölçütünün 1 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 10. Pencere değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 9: Pencereler	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Pencereler			+	+	1
Toplam Puan	0	0	1	1	1

Pencerelere ait ölçü ve standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.16 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Balkon ve Teraslar: Oturan ya da ayakta duran kullanıcıların kullanımına uygun özellikler içermelidir. Sertifika sistemi kapsamında “balkon ve teraslar” değerlendirme ölçütünün 2 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 11. Balkon ve Teraslar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 10:	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Balkon ve Teraslar	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Balkon ve Teraslar			+	+	1
Toplam Puan	0	0	1	1	1

Balkon ve Teraslara standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.30 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Binalarda işaretleme ve Alarm: Etkin, verimli ve hassas kullanım için çevre, mekan ve ürünlerde bilgilendirici, yönlendirici, uyarıcı işaretlemeler yer almalıdır. işaretlemeler herkes tarafından kolay algılanabilir, basit semboller ile ifade edilmelidir. Ayrıca işaretlemeler evrensel kullanım için sesli, yazılı ve görsel bilgilendirme seçeneklerini de barındırmalıdır. Binalarda işaretleme ve Alarm ölçütünün 3 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 5 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 12. Binalarda İşaretleme ve Alarm değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 11:	SİSTEM DÜZEYLERİ				
Binalarda İşaretleme ve Alarm	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Binalarda İşaretleme, Bilgilendirme ve Semboller	+	+	+	+	2
Hissedilebilir Yüzeyler	+	+	+	+	2
Alarmlar	+	+	+	+	1
Toplam Puan	5	5	5	5	5

Söz konusu ölçüte ait standartlar Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.31 numaralı Binalarda İşaretleme ve 13.11 numaralı Bilgilendirme, İşaretleme ve Duyumsanabilir (Hissedilebilir) Yüzeyler başlıkları altında yer almaktadır.

Paspas: Evrensel tasarım sertifika sistemi kapsamında “pencere” değerlendirme ölçütünün 1 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 13. Paspas değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 12: Paspas	SİSTEM DÜZEYLERİ					
	Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Paspas					+	1
Toplam Puan		0	0	0	1	1

Paspas ölçütüne ait düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.11 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Posta Kutusu: Posta kutusu değerlendirme ölçütünün 1 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 14. Posta Kutusu değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 13: Posta Kutusu	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
Posta Kutusu				+	1
Toplam Puan	0	0	0	1	1

Posta Kutusu ölçütüne ait düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD-Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.12 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Kent Ölçeğinde Çevre Düzenlemeleri

Taşıt Park Yerleri: Yapıya yaklaşım, erişilebilirlik ve Ulaşılabilirlik için taşıt park yerlerinin konumu, kapasitesi, ölçü ve işaretlemeleri evrensel tasarım ilkeleri kapsamında düzenlenmelidir. Bu doğrultuluda taşıt park yerleri ölçütünün 5 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 5 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 15. Taşıt park yerleri değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 14: Taşıt Park Yerleri	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
Taşıt Park Yerlerinin Konumu	+	+	+	+	1
Taşıt Park Yerlerinin Boyutları	+	+	+	+	1
Taşıt Park Yerlerinin Sayısı	+	+	+	+	1
Taşıt Park Yerlerindeki Uyarı ve İşaretlemeler	+	+	+	+	1
Taşıt Park Yeri Türleri	+	+	+	+	1
Toplam Puan	5	5	5	5	5

Taşıt park yerleri ölçütüne ait düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD-Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.5 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Açık ve Yeşil Alanlar: Yapılı fiziksel çevrede ana ve yan yollar, kent mobilyaları, evrensel tuvaletler uygun ölçü ve özellikte yer almalıdır. Sertifika sistemine göre açık ve yeşil alanlar ölçütünün 2 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 2 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 16. Açık ve yeşil alanlar değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 15: Açık ve Yeşil Alanlar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	ALT DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
Açık ve Yeşil Alanlarda Ana ve Yan Yollar	+	+	+	+	1
Kent Mobilyaları	+	+	+	+	1
Toplam Puan	2	2	2	2	2

Açık ve yeşil alanlar ölçütüne ait düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD-Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.6 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Temel Ulaşılabilirlik Konuları: Evrensel tasarım sisteminin, erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğin tam anlamıyla işleyebilmesi için bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılı çevreye ulaşım; toplu taşıma hizmetlerinden yapıya yaklaşım ve kullanıma kadar uygun ölçü ve özellikte planlanmalıdır. Temel ulaşılabilirlik hizmetleri kullanıcılara basit, engelsiz ve güvenli bir şekilde eşit hizmet sağlamalıdır. Söz konusu sertifika sistemine göre temel ulaşılabilirlik konuları ölçütünün 5 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 5 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 17. Temel ulaşılabilirlik konuları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 16: Temel Ulaşılabilirlik Konuları	SİSTEM DÜZEYLERİ					
	Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Ulaşılabilir Güzergah				+		2
Yaya Yolları ve Kaldırımlar				+		2
Toplu Taşıma Hizmetleri				+		1
Yaya Geçitleri				+		1
Bilgilendirme, İşaretleme ve Hissedilebilir Yüzeyler				+		1
Toplam Puan	0	0	0	5	7	

Temel ulaşılabilirlik konuları ölçütüne düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.7.1. Temel Ulaşılabilirlik Konuları, 13.7.2. Ulaşılabilir Güzergah, 13.1. Yaya yolları ve Kaldırımlar, 13.10 Toplu Taşıma Hizmetleri ve 13.11 Bilgilendirme, İşaretleme ve Duyumsanabilir Yüzeyler başlıklı bölümlerinde yer almaktadır.

Merdivenler: Erişilebilir çevre standartları kapsamında farklı kotların birbirine bağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Merdiven uygulamalarında uygun ölçü, renk, yüzey kaplamaları, güvenlik ve uyarılar, hissedilebilir yüzey vb. parametreler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu doğrultuda merdiven değerlendirme ölçütünün 4 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 18. Merdiven değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 17:Merdivenler	SİSTEM DÜZEYLERİ					
	Alt Değerlendirme Ölçütleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Merdiven		+	+	+		4
Toplam Puan	0	4	4	4	4	

Erişilebilir çevre standartları kapsamında merdiven ölçütüne düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.3 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Rampalar: Rampa tasarımının temel hedefi kot farklılıklarından dolayı oluşan engelliliğin tüm kullanıcı grupları için ortadan kaldırılmasıdır. Rampa boyut, özellik ve çeşitleri; kullanım yeri, yoğunluğu yükseklik farkı vb. parametrelere göre değişiklik göstermektedir. Sertifika sistemine göre rampa değerlendirme ölçütünün 4 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 19. Rampa değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 18:Rampalar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Rampalar		V	V	V	4
Toplam Puan	0	4	4	4	4

Rampa ölçütüne düzenlemeler Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.2 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Özellikli Yapılar için Düzenleme Kuralları: Kamusal alanda yapı ya da yapı grupları barındırdığı işlev doğrultusunda özel planlama ve uygulamalar gerektirebilir. Bu doğrultuda Sertifika sistemine göre özellikli yapılar için düzenleme ölçütünün 5 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 5 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 20. Özellikli yapılar için düzenleme kuralları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 19: Özellikli Yapılar İçin Düzenleme Kuralları	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Sağlık Yapıları				+	1
Ticari Alanlar ve Satış Birimleri				+	1
Kütüphaneler				+	1
Geçici Konaklama Mekanları				+	1
Ulaşım Yapıları				+	1
Toplam Puan	0	0	0	5	5

Özellikli yapılar için düzenleme kurallarına ait standartlar; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities) ; 13.8 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Mevcut Yapılar: Evrensel tasarım sertifika sistemi kapsamında “mevcut yapılar” ölçütünün 3 alt değerlendirme ölçütünden oluşması ve toplam 3 puan üzerinden hesaplanması planlanmıştır.

Çizelge 21. Mevcut Yapılar için düzenleme kuralları değerlendirme ölçütünün açılımı (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

Değerlendirme Ölçütü 17:Mevcut Yapılar	SİSTEM DÜZEYLERİ				
	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN	PUAN
Alt Değerlendirme Ölçütleri					
Mevcut Bina Yakın Çevresi Düzenlemesi		+	+	+	1
Mevcut Bina Ana Giriş Bölümlerinin Düzenlenmesi	+	+	+	+	1
Mevcut Dolaşım Alanları	+	+	+	+	1
Toplam Puan	2	3	3	3	3

Mevcut yapılara ait standartlar; Dünya Engelliler Birliğinin hazırlamış olduğu Engelliler için Evrensel Standartlar Kılavuzu'nun (USTAD- Universal Standarts for Person with Disabilities); 13.9 numaralı bölümünde yer almaktadır.

Çizelge 22. Sistem düzeylerinde dikkate alınan değerlendirme ölçütlerinin puanlaması (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

	Değerlendirme Kriterleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
1. Rampalar	1.1	2	2	2	2
	1.2	2	2	2	2
	1.3	2	2	2	2
	1.4	2	2	2	2
	1.5	2	2	2	2
	1.6			2	2
	1.7			2	2
	1.8	2	2	2	2
2. Merdivenler	2.1	2	2	2	2
	2.2	2	2	2	2
	2.3	2	2	2	2
	2.4	2	2	2	2
	2.5	2	2	2	2
	2.6			2	2
	2.7	2	2	2	2
	2.8	2	2	2	2
3. Asansörler	3.1	3	3	3	3
	3.2	3	3	3	3
	3.3	2	2	2	2

Çizelge 22. (devamı) Sistem düzeylerinde dikkate alınan değerlendirme ölçütlerinin puanlaması (Kaynak: Zeynep Canan Karagöz).

	Değerlendirme Kriterleri	BRONZ	GÜMÜŞ	ALTIN	PLATİN
4. Kapılar	4.1	1	1	1	1
	4.2	1	1	1	1
	4.3		1	1	1
	4.4		1	1	1
5. Koridor ve Holler	5.1		2	2	2
	5.2		2	2	2
6. Islak Hacım: Banyo ve Lavabolar	6.1	1	1	1	1
	6.2	1	1	1	1
	6.3	2	2	2	2
	6.4	1	1	1	1
7. Mutfaklar	7			4	4
8. Odalar	8			4	4
9. Pencereleer	9			1	1
10. Balkon ve Teraslar	10				1
11. Binalarda İşaretleme ve Alarm	11.1	2	2	2	2
	11.2	2	2	2	2
	11.3	1	1	1	1
12. Paspas	12				1
13. Posta Kutusu	13				1
14. Taşıt Park Yerleri	14.1	1	1	1	1
	14.2	1	1	1	1
	14.3	1	1	1	1
	14.4	1	1	1	1
	14.5	1	1	1	1
15. Açık ve Yeşil Alanlar	15.1	1	1	1	1
	15.2	1	1	1	1
16. Temel Ulaşılabilirlik Konuları	16.1				2
	16.2				2
	16.3				1
	16.4				1
	16.5				1
17. Merdivenler	17		4	4	4
18. Rampalar	18		4	4	4
18. Özellikli Yapılar için Düzenleme Kuralları	19.1				1
	19.2				1
	19.3				1
	19.4				1
	19.5				1
20. Mevcut Yapılar	20.1		1	1	1
	20.2	1	1	1	1
	20.3	1	1	1	1
Toplam Puan		55	70	85	100

Sonuç olarak Evrensel Tasarım Sertifika Sistemi; çevre, yapı ve sistemlerin fiziksel performanslarını somut bir biçimde ölçerek evrensel tasarımın

yaygınlaşmasında etkin rol oynama gündemi ile uzmanlar tarafından oluşturulmuş bir taslak çalışma niteliğindedir. Ancak dünyada giderek yaygınlaşarak yeni bir yönelim ve bakış açısı oluşturacak sertifika sisteminin geçerliliği, uygulanabilirliği ve sürekliliği için devlet desteğinin sağlanması önem teşkil etmektedir. Dahası disiplinler arası koordinasyonun çok önemli olduğu evrensel tasarım tanımı doğrultusunda geliştirilmesi gereken sertifika sistemlerinde devlet, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin iş birliğinin yanı sıra, mimar ve mühendis odalarının, yatırımcıların, üreticilerin, standart belirleyicilerin, karar alma mekanizmalarının destekleri ile bir model oluşturmak gereklidir.

E. Türkiye’de Evrensel Tasarıma Örnekler

1. Adıyaman Aktif Yaşam Merkezi

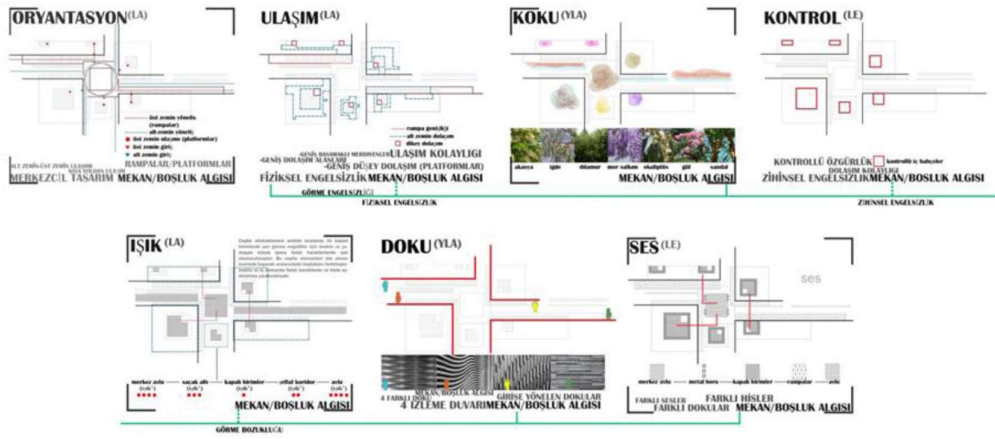
2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ulusal yarışma açılmıştır. Bu yarışma, yaşlılar, engelliler, gaziler, her türlü engeli olan veya desteğe ihtiyacı olan bireylerin toplum, kültür ve spor faaliyetlerine katılımını sağlamak, eğitim ve istihdamda fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla düzenlenmiştir. Yarışmada Yakup Hazan Mimarlık tarafından tasarlanan proje 1. seçildi. 1. seçilen Adıyaman Aktif Yaşam Merkezi ile ilgili bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Şekil 23. Adıyaman Aktif Yaşam Merkezi tesisi (www.arkitera.com, 2022).

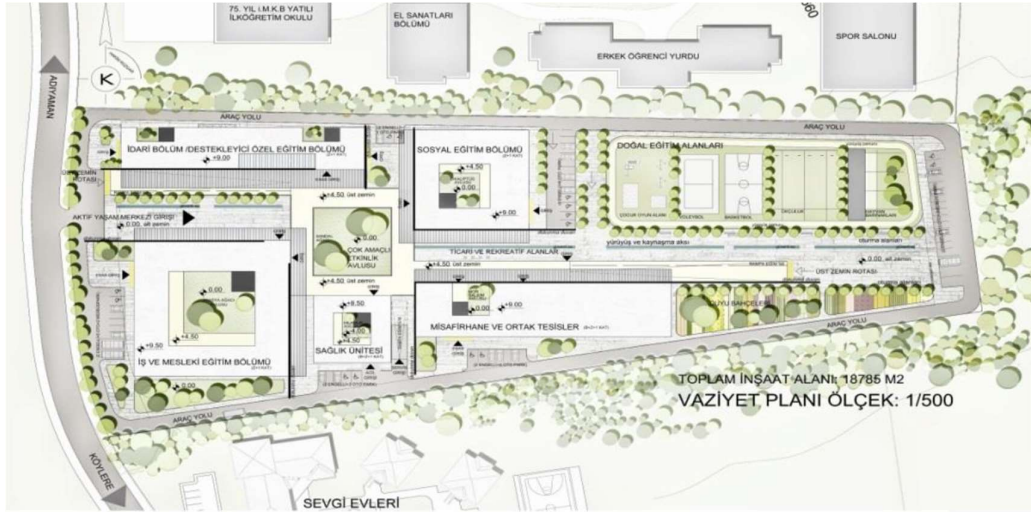
Tasarımcılar öncelikle projenin amacı ve kullanıcı çeşitliliği için bir ağ sistemi geliştirdiler. Bu sistem, engelliler, gaziler ve farklı fiziksel yeteneklere sahip kullanıcıların kitlelere, açık alanlara ve hizmetlere yardımsız erişimlerini ve sosyal hayata katılımlarını kapsamaktadır. Ağ sistemi; Duvarlar, rampalar, su elemanı, seslendirme ekipmanları, renkli ve dokulu yüzeyler gibi çeşitli mimari

bileşenlerden oluşur. Bu bağlamda iklim, malzeme ve bu sistem tasarım kararlarını şekillendiren en önemli faktörlerdir.

Şekil 24. Erişilebilirlik için ağ sistemi (www.arkitera.com, 2022).

İlk olarak, bireylerin merkeze ulaşımını kolaylaştırmak ve arazide araçların hareketliliğini sağlamak amacıyla kontrollü yol, her kütle için ayrı giriş ve kendine ait otopark planlanmıştır. Bu çalışma ile kullanıcılar çok fazla enerji harcamadan ve çaba sarfetmeden istedikleri yere kolayca ulaşabilirler.

Şekil 25. Proje alanı vaziyet planı (www.arkitera.com, 2022).

Proje alanı merkezci bir yapı üzerine inşa edilmiştir. Tasarımda; Merkezde 5 farklı kütle ve açık alanla çevrili etkinlikler için açık alan bulunmaktadır. Merkezi bir açık alan ile kitleler kolay erişim için girişe yakın ve birbirine yakın olarak yerleştirilmiştir. açık alan; Tüm insanların kullanımına açık, kullanımda esnek, her grup tarafından kendi amaçlarına göre dönüştürülebilen çok amaçlı bir

faaliyet alanıdır. Çeşitli dış mekan işlevlerine örnek olarak dış mekan performans sahnesi, spor sınıfı, festival alanı, sergi alanı ve diğer birçok fırsat merkezi verilebilir. Ayrıca bu çeşitlilik içerisinde açık alan kullanıcılar için bir odak noktası oluşturmaktadır.

Orta alanı çevreleyen 5 kütle, benzer işlevleri bir arada gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Bu özellikler; A bloğundaki idari kısım, B bloğu; sosyal eğitim, blok "C" iş ve mesleki eğitim, blok "D"; E blokta yer alan revir, misafirhane ve ortak alanlar "olacak" şeklinde gruplandırılmıştır. Duyusal bahçe, hayvan barınakları, okçuluk, çocuk oyun alanları, voleybol ve basketbol sahaları diğer açık alanlar içindir.

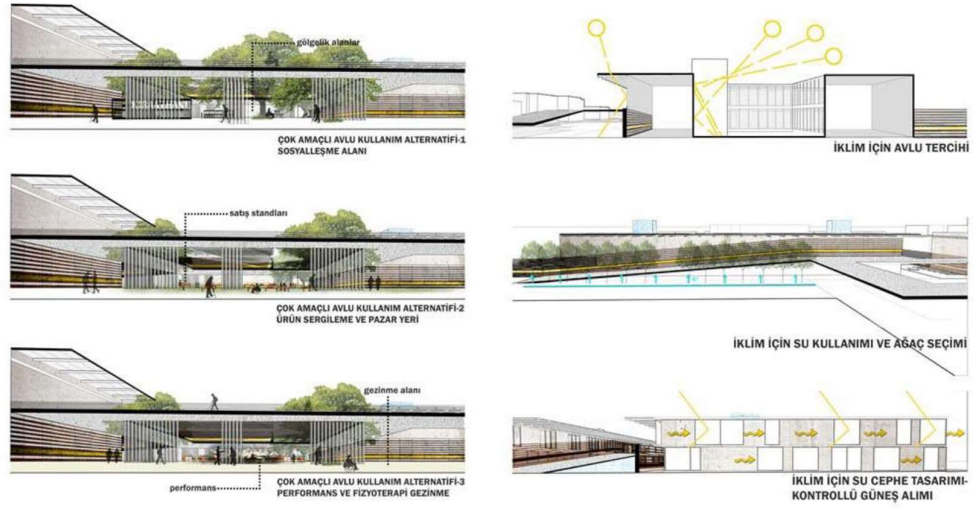
Küteller ve sirkülasyon sistemleri kaba ve üst kat olmak üzere 2 ayrı ekseninde tasarlanmıştır. Sirkülasyon bağlantıları, kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun hafif eğimli rampalar ve geniş platformlar ile sağlanmaktadır. Kullanıcılar, rampalar ve platformlar ile alan ve hizmetlere kolayca erişebilir ve ayrılmaz bir bütündür. Merkezde yer alan tüm sitelerde hem alt katta hem de üst katta; Kullanıcıların yardımcı cihazları kullanmaları için uygun mesafeler sağlanır ve farklı fiziksel yeteneklere sahip kişilerin korunması için uygun önlemler sağlanır. Girişte ve çıkışta danışma masaları; Farklı görüş alanına sahip kişiler için de uygun boyut tasarlanmıştır. Tuvalet, derslik, misafir odası kısacası tüm iç dekorasyon ve tüm alanların tasarımında evrensel tasarım anlayışının gerekleri karşılanmaktadır. Merkez, kullanıcılara basit, esnek ve adil olan entegre bir gömülü ortam ve sistemler sunar. Projede önerilen bu ekipmanların evrensel tasarım özellikleri; Kullanıcılara herkesle eşit düzeyde kullanma ve katılma fırsatı sunar.

Şekil 26. Evrensel olarak tasarlanmış çok amaçlı avlu (www.arkitera.com, 2022).

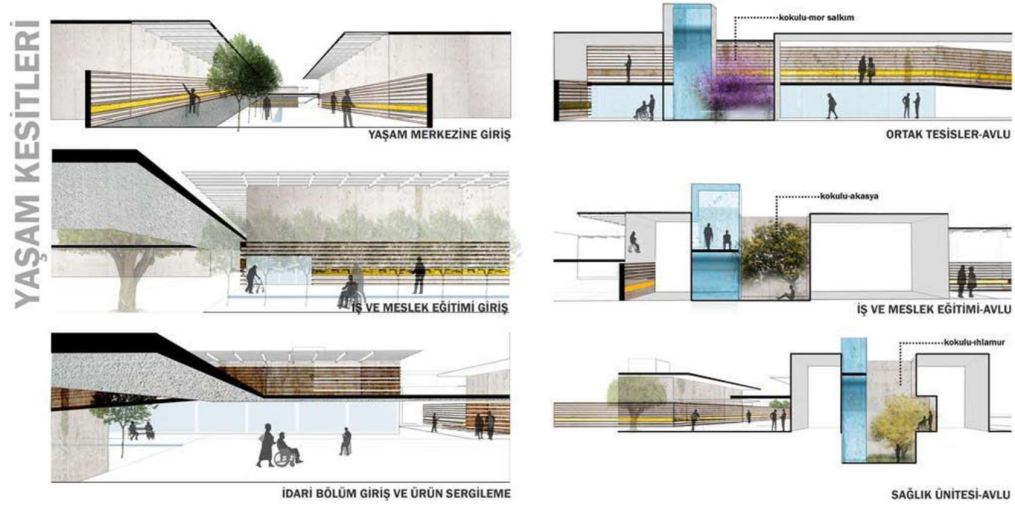
Proje tasarımı, çevre koşulları veya kullanıcının bilgi ve becerileri ne olursa olsun gerekli bilgileri kullanıcıya iletmek için tasarlanmıştır. Dokunma ve fiziksel sınırlara sahip kullanıcıların konumlarını kolayca ayırt edebilmeleri için çeşitli evrensel tasarım uygulamaları sunulmaktadır. Bu kapsamda geliştirilen özelliklerden bazıları şunlardır:

Çevresel analiz ve iklim verileri, mekansal bir düzenlemede tasarıma atıfta bulunur. Bu kapsamda toplu planlarda avlulu çözümler sunulmaktadır. Bahçe; İklimlendirme ve kullanım kolaylığı sunarken, zihinsel engelliler için de kontrollü bir açık alan yaratıyor. Böylece kullanıcıyı hatalardan korur ve eşit kullanım sağlar. Ayrıca avlu tasarımı gibi özgün çözümler mekanda bir odak noktası oluşturarak birçok kullanıcıya konum bilgisi sağlar.

Şekil 27. İklimsel analizler ve çok amaçlı avlu tasarımı (www.arkitera.com, 2022).

Her mekan için farklı dokunsal duvarlar ve her kütlenin bahçesinde farklı kokulu bitkiler bulunuyor. Bu uygulamalar, görme engelli kullanıcılar için rehberlik ve uyarı bilgileri sağlar.

Şekil 28. Dokunsal ve duyu analizler sonucu hazırlanmış uyarıcı hissedilebilir yüzeyler (www.arkitera.com, 2022).

Mekanda renk kullanımı da tasarım girdisi olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda görme engelli kullanıcılar için duyu duvarlarında ve iç mekanlarda sarının uyarıcı ve yönlendirici etkisi kullanılmıştır.

Şekil 29. Evrensel olarak tasarlanmış çok amaçlı avlu, rampa ve uyarıcı hissedilebilir yüzeyler (www.arkitera.com, 2022).

Kullanıcıların mekanı kolayca algılayabilmesi için ses bir tasarım öğesi olarak kullanılmıştır. Yerde algılamayı kolaylaştırmak için çeşitli malzemeler kullanılmıştır. Bilgi iletimi her malzemenin ses farkı ile sağlanır.

2. Beşiktaş Belediyesi Dilek Sabancı Parkı

Beşiktaş'ın Levent bölgesinde bir yamaçta yer alan park 16.750 m2 alana sahip. Park için başvurular Yeshim Motugan tarafından yapılmış ve park 2002 yılında faaliyete geçmiştir. Dilek Sabancı Parkı'nın en önemli özelliği; engelliler, yaşlılar, hamile çocuklar vb. Kullanıcıların yardım almadan işlerini yapabilecekleri, tüm insanlar için tasarlanmış Türkiye'deki ilk parktır. (www.sabancivakfi.org, 2022).

Parkın tasarımı, toplumdaki tüm insanların haklarının güvence altına alındığı, fiziki çevre ve donanımın herkese eşit hizmet verdiği bir toplum vizyonunun bir parçası olarak geliştirildi ve 2017 yılında tamamen yenilendi. Parkta; engelliler için koordinasyon merkezi, spor ve oyun alanları, basketbol sahası, süs havuzları, yürüyüş alanları, dinlenme alanları, hobi bahçeleri, çeşitli dinlenme alanları ve 500'den fazla bitki çeşidi (www.sabancivakfi.org, 2022) bulunmaktadır.

Park bir yokuşta yer aldığı için erişim basamaklı bir giriş ve asansörle sağlanıyor. Merdivenler ve bazı yürüme alanları, görme engelliler için uyarıcı dokunsal yüzeylere sahiptir. Asansör, tekerlekli sandalye, çocuk arabası gibi

yardımcı ekipmanların kullanımı için yeterince geniştir. Evrensel tasarımın yalın ve sezgisel kullanımı ilkesi doğrultusunda; Asansörle ilgili bilgiler, evrensel bir klavye, ses ve ışık sensörleri kullanılarak kullanıcılara iletilir.

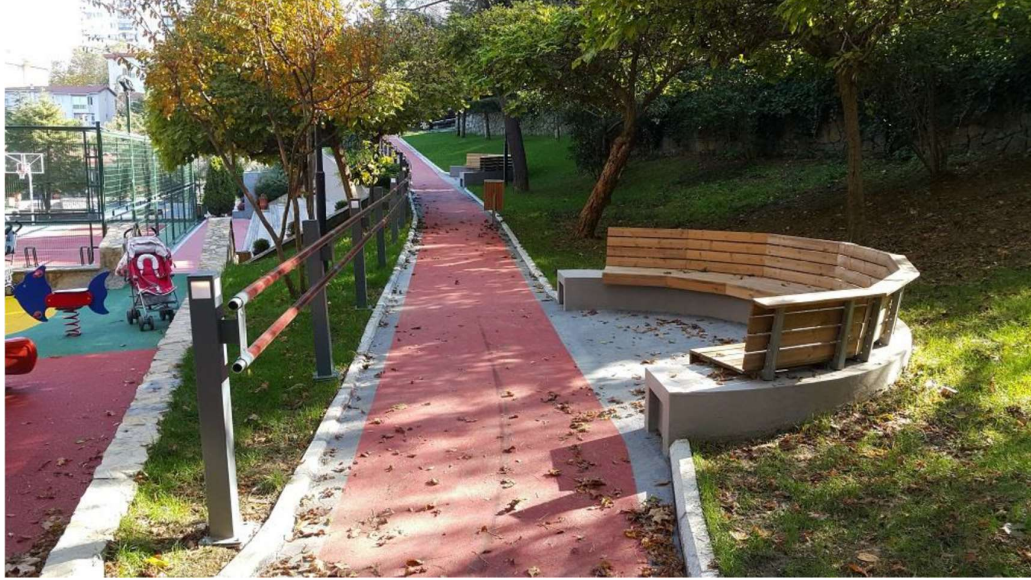
Şekil 30. Erişilebilir park girişi (www.sabancivakfi.org, 2022).

Parkta asılan krokilerle kullanıcıların park içindeki konumları ile ilgili bilgilere erişimleri sağlanmaktadır. Eskizler, evrensel tasarım ilkelerine uygun olarak basit grafiklerle ifade edilir. Eskizler, farklı vücut özelliklerine sahip kişiler ve engelli kişiler için erişilebilir bir yükseklikte eğimlidir. Ayrıca görme engelli veya renk körü kişiler için eskiz ve grafiklerde hem zıt renkler hem de kabartma yöntemi kullanılmıştır. Bu, eskizleri ve grafikleri anlamayı kolaylaştırır.

Şekil 31. Braille park krokisi (www.sabancivakfi.org, 2022).

Parkta trafik rampalar ve düz yollarla sağlanmaktadır. Korkuluklar ihtiyaç duyulabilecek yerlere konur. Farklı özellik ve vücut ölçülerine sahip kullanıcılar için kolçaklarda farklı yüksekliklerde yer alan korkuluklar sağlanmıştır.

Şekil 32. Erişilebilir korkuluk ve tutamaç (www.sabancivakfi.org, 2022).

Oyun alanları, tüm çocukların yardım almadan kullanabileceği şekilde tasarlanmıştır. Basamak ve eğme hareketi için tasarlanmıştır ve kullanıcılara seçme hakkı verilir. Parkta tekerlekli sandalyeler için uygun salıncaklar bulunmaktadır. Aynı şekilde basketbol sahasının engelli kullanıcılara da hizmet verebilmesi için rampalı bir giriş yapıldı. Tüm bu oyun ve aktivite alanları, hata toleransı ilkesi doğrultusunda yaralanmaları en aza indirmek için yumuşak şekilli ve dokulu zeminler kullanır.

Şekil 33.27 Erişilebilir çocuk oyun alanı (www.sabancivakfi.org, 2022).

Her kullanıcıya ulaşan bu projelerin yanı sıra parkta tekerlekli sandalye şarj cihazı ve Engelli Koordinasyon Merkezi bulunmaktadır. Engelli Koordinasyon

Merkezi, herkese açık çeşitli kurslar ve etkinlikler düzenlemektedir. Bu uygulamalarla park edin; Topluluktaki her kullanıcının eşit erişime ve iletişime sahip olabileceği örnek bir kamusal alan.

Şekil 34. Erişilebilir çocuk oyun alanı (www.sabancivakfi.org, 2022).

3. Moor

Dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engelli insanlardan oluşmaktadır. Buna hareket kabiliyeti kısıtlı yaşlılar, gençler, hamile kadınlar, çocuklar vb. dahildir. Kullanıcılar eklendiğinde bu rakam önemli ölçüde artmaktadır. Bu çerçevede geçmişten günümüze tüm kullanıcıların yapılı çevreye, ürün ve hizmetlere eşit erişimi sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, bu araştırmaların çoğu mimari analiz üzerinedir ve araştırma, ürün tasarımında estetik özelliklerden çok mekanik özellikleri iyileştirmek için yapılmıştır. Ayrıca ürün ve mobilya tasarımlarının engelli bireylere uygun olmaması da kullanıcıları bölmekte ve psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir.

Şekil 35. Moor; hareketli oturma elemanı (ertunc-design.com, 2022).

İç mimar Ertunç Vatanperver bu problemden yola çıkarak Moor isimli hareketli bir oturma elemanı tasarlamıştır. Moor, engelliler için araç ve gereçlerin yenilikçilik ile birleştirildiği ve hareket kriterlerinin üst düzeyde olduğu estetik

açıdan oldukça başarılı bir örnektir. Moor'un tasarımını her kullanıcının beğenmesi, kullanıcı ayrımcılığını ortadan kaldırıyor.

Moor taşıyıcısının tasarımında metal ve ahşap malzemeler kullanılmıştır. Dış kabuk, plastik, kontra ve ahşap gibi alternatif malzemeler kullanılarak tasarlanmıştır. Oturmak için fontun dış yüzeyinde bambu kamış, iç yüzeyinde ise hava ile şişirilmiş özel çantalar bulunmaktadır.

Bu özellikleri sayesinde Moor hem estetik, hem mekanik hem de kullanılan malzemeler açısından evrensel bir tasarım anlayışına uygun bir tasarımdır. Moor'un çok yönlü tasarım özelliklerinden bazıları şunlardır:

Moore'un kolunda bulunan basit kontrol butonları ile koltuk yazı tipi ve sırt kısmındaki hava yastığı basıncı ayarlanabilmekte, uzun süreli oturmalarından sonra oluşabilecek sorunları ortadan kaldırmaktadır. Bu özellikler tasarım hatasını ortadan kaldırır ve kullanıcıya seçme özgürlüğü vererek esnek kullanım sağlar. Moor'un kablosuz fonksiyonu ile Moor'u uzaktan hareket ettirebilmesi ve şarj cihazı ile uzaktan şarj edebilmesi de kullanım kolaylığı sağlayan bir diğer özellik. Ayrıca hidrolik kısım üzerinden 15 cm'ye kadar yükseklik ayarı kullanıcının hareket kabiliyetini arttırmakta ve kullanıcıya esnek kullanım imkanı sağlamaktadır (www.ailevecalisma.gov.tr, 2022).

IV. YÖNTEM

A. Araştırmanın Metodu

Bilimsel her araştırmanın bir yöntemi bulunmaktadır. Yöntemi bulunmayan bir bilimsel araştırmanın sonuçları tartışmalı ve güvenilmez olur. Yöntem en genel ifadesiyle bilimsel bir araştırmada araştırmacının izlediği yoldur. Bilimsel araştırmalar nitel, nicel, karma yöntem olmak üzere 3 kısımda değerlendirilmektedir. Nitel araştırmalar anlama ve yorumlamaya dayanırken, nicel araştırmalar istatistiki, grafiksel, niceliksel olana odaklanan araştırmalardır. Karma yöntem ise nitel ve nicel yöntemlere birlikte başvurulduğu araştırma yöntemidir. Bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Çünkü engelli bireylerin yaşadığı problemler karmaşık olmasının yanında, çok boyutlu bir haldedir. Bu problemleri tanımlamak, anlayabilmek, yorumlayarak çözüme kavuşturmak amacıyla engelli bireylerin yaşadıkları problemleri ve maruz kaldıkları erişilebilirlik ile ilgili sorunları detaylı bir şekilde anlatması ve bu konulara ilişkin duygu ve düşüncelerinin alınması gerekmektedir. Bu yüzden araştırmanın nitel yöntemle yürütülmesi tercih edilmiştir. Nitel yöntemlerle yürütülen araştırmalarda araştırmacı karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini temel alır, araştırmacının karşısında bulunduğu muhatap, anlattığı öznel veriler ile araştırmacının sorunları anlaması ve kavramasında iyi bir yol gösterici olur (Creswell, 2017).

B. Araştırma Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Ankara Çankaya'da yaşamlarını sürdüren fiziksel engelli (işitme, duyma, ortopedik) bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde 18 kişi yer almıştır. Bunlardan 6 kişi ortopedik (Görüşme Tarihi: 12.11.2022 – Görüşme Süresi: 6 saat 35 dk), 6 kişi işitme (Görüşme Tarihi: 15.11.2022 – Görüşme Süresi: 9 saat 10 dk), 6 kişi görme engelli (Görüşme Tarihi: 18.11.2022 – Görüşme Süresi: 7 saat 20 dk) bireydir.

Katılımcılara “kartopu” denilen örneklem bulma çeşidi ile ulaşılmıştır. Engelli bireylerin genellikle çekingen, içe dönük olması, herkesle konuşmak istememesi gibi nedenlerden ötürü bu örneklem türünün seçilmesi uygun görülmüştür. Araştırmanın örneklemine oluşturan katılımcıların; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarına, 18 yaşından büyük olmalarına, ortopedik, işitme veya görme engellerinden en az birisini bulundurmasına ve Ankara Çankaya’da ikamet etmelerine dikkat edilmiştir.

C. Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel araştırma yönteminde sıklıkla kullanılan görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme; görüşmeci ile görüşmenin muhatabı (görüülen) arasında amacı daha önceden belirlenmiş sorular yoluyla gerçekleşen iki yabancı arasındaki etkileşimdir. Görüşmeyi sıradan sohbetten ayıran fark, görüşmecinin önceden belirlemiş olduğu soruları amacı doğrultusunda görüşülen kişiye yöneltmesidir. Katılımcılar ile yapılan görüşme sonucunda engelli bireylerin erişilebilirlik sorun alanının bütün boyutlarını anlayabilmek ve kent alanlarındaki erişilebilirlik problemlerini detaylandırabilmek için bu görüşme tekniğinin zengin datalar sunacağı düşünülmüştür. Açık uçlu sorular ile hazırlanan sorular katılımcılara yöneltilmiş ve Ankara Çankaya’nın engelliler açısından erişilebilirliği hakkındaki düşüncelerine, duygularına ve gözlemlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar doyum noktasına ulaştığında ve her bir katılımcının birbiri ile benzer cevaplar vermeye başlaması üzerine görüşme süreci bitirilmiştir. Hazırlanan açık uçlu görüşme sorularının örneklem grubundaki tepkisini ölçmek için 3 kişilik küçük bir örneklem grubunda pilot çalışma yapılmıştır. Görüşme soruları, katılımcıların verdiği cevaplara göre tepki çeken, incitici olabilen veya anlaşılması zor olan sorular çıkartılarak, son hali uygulamada kullanılmıştır.

D. Verilerin Analizi

Katılımcılar ile derinlemesine görüşmeye başlanmadan önce araştırmanın kapsamı, bilimsel bir amaç için yapıldığı hakkında katılımcılara detaylı bilgi verilmiştir. Örneklem grubundaki kişilerin araştırmaya katılımda gönüllü olmaları

ve “gönüllü katılım formu” nu imzalamaları sağlanmıştır. Görüşme yapmak istemeyen bireyler kapsam dışında bırakılmıştır.

Katılımcıların isim soy isimlerini açıklamak bilimsel etiğe aykırı olacağından isim-soy-isimleri gizlenmiş, bunun yerine “katılımcı 1”, “katılımcı 16” gibi kodlar verilmiştir.

V.BULGULAR

A. Fiziksel Çevrenin Erişilebilirliği ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde katılımcılara sorulan açık uçlu sorulardan hareketle “Ulaşım ve Trafik”, “Cadde ve Sokaklar” ve “Sarı İz Yolları” kategorilerine ilişkin erişilebilirlik bulgularına yer verilmiştir.

1. Ulaşım ve Trafik ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

2005 yılında TBMM’de kabul edilen 5378 sayılı Engelli Kanunu ile birlikte belediyelere toplu taşıma araçlarını (otobüs, tramvay, metro) en geç yedi yıl içerisinde engellilerinin kullanımına uygun hale getirmesi zorunlu tutularak, belediyenin yeni alacağı toplu taşıma araçlarının da engelli bireylerin kullanımına uygun olma zorunluluğu getirilmiştir.

Kimi durumlarda bireyin herhangi bir fiziksel engeli olmamasına rağmen kent içindeki toplu taşıma araçlarında sorun yaşadığı bilinmektedir. Aşırı uzun veya kısa olma, kilolu olma, hamile olma, yaşlı olma, çocuk olma vb. durumlar bu duruma örnek gösterilebilir. Fakat mevcut durumda toplu taşımaya erişilebilirliği en kısıtlı grup, fiziksel engelli bireyler olarak değerlendirilebilir.

Kent içi ulaşımında erişilebilirlik problemi ile karşılaşanlar denildiğinden her ne kadar akla ortopedik engelliler gelse de ulaşımında erişim problemi yaşayanlar sadece onlar değildir. Görme, işitme, konuşma ve zihinsel engelli bireyler engel türüne ve engel oranına göre toplu taşıma ve trafikte farklı şekil ve derecelerde engele maruz kalan gruplardır. Bu konuda 11 ve 16 no’lu katılımcılar şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Ortopedik engelliler toplu taşıma konusunda çok sıkıntı çekiyor. Bazı şoförler otobüse almak istemiyor, bazıları da engelli rampasını açmıyor, tabi bazen de rampa çalışmıyor. O yüzden onlar için toplu taşıma büyük problem oluyor. Benim gibi görme engellerin otobüste yaşadığı en büyük sorun ise sesli

durak sisteminin çalışmaması. Şoför ve yolcular bu konuda yardımcı olmaya çalışıyor ama bazen yanlış durakta indirebiliyorlar” (11 no’lu katılımcı).

Toplu taşımaların planlanma ve yapılma aşamasında odağa alınan kesim yayalar olması gerekirken karayollarında bu durum tersini göstermektedir. Oysaki iyi bir ulaşım ağında aranması gereken özellikler; kaynakların verimli kullanılması, taşıtların değil yaya kullanımının konforu, ulaşılabilirliğin artırılması ve çevreye uyumlu ulaşım ağının oluşturulmasıdır.

“Görme engelli bir birey olarak ben o otobüs numaralarını göremiyorum. Otobüslerde, eğer durakta onlara el kaldıran birini görmezlerse hiç durmadan yollarına devam ediyorlar. Ben birçok defa bu konu hakkında EGO ile görüştim ve talebimi dile getirdim. Talebim şuydu; otobüsler eğer durakta insan varsa her halükârda dursun ve ondan sonra gitsin. Otobüs durduğu zaman ben o esnada şoföre numarayı sorabileyim. Otobüslerin her durakta durması kimseye bir şey kaybettirmezken, benim gibi engelli bireylere çok şey kazandırabilir. Ya da ikinci bir yol olarak her durağa engelli butonu konulabilir. Çünkü ben küçüklüğümde çekingen bir insan olduğum için duraktaki diğer yolculardan da yardım isteyemiyordum. Bunun nedeni ise yardım talebinde bulunduğum insanların bana yüz çevirmesi idi” (16 no’lu katılımcı).

Verilere göre engellilerin ulaşımında sorunlar yaşadığı görülmekte ve anlaşılmaktadır. Yine verilere göre erişimde yaşanan sorunların nedeni kişinin kendi engelinden veya kişinin içe dönük, utangaç karakterinden kaynaklanabildiği gibi, büyük ölçüde fiziksel çevre düzenlemelerinin yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Engelli bireyler, ulaşımında maruz kaldıkları engelleri bazı durumlarda çevreden aldıkları yardımlarla atlatabilmektedir. Ancak hassas ve kırılgan karakteristik yapıları nedeniyle bazı engellilerin çevreden yardım istemeleri mümkün olmayabilmektedir.

Fiziksel çevreyi engelli bireylerin kullanımına uygun şekilde planlaması ve düzenlemesi gereken sorumlu kurum ise yerel yönetimlerdir. O semtte veya ilde yaşayan engellilerin karşılaştıkları herhangi bir problemi ilettikleri ilk birim yine belediyelerdir. Engelli bireylerin kullandıkları toplu taşıma araçlarında yaşadıkları erişim/ ulaşılabilirlik sorunlarının kimi iyileştirmelere karşın tam manası ile çözüm bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Trafik ve toplu taşıma araçları, diğer bireylerin engelli bireylere yeteri kadar saygı göstermedikleri bir diğer sorun alanıdır.

“Trafikte ve toplu taşımalarda, özellikle engelli bireylere daha sabırlı ve toleranslı olunmalı. Herkesin eşit fiziksel şartlara sahip olmadığı görülmeli ve daha anlayışlı davranılmalı”

diye açıklama yapan 3 no’lu katılımcı bu konuda mağduriyet yaşadıklarını beyan etmiştir. Toplu taşımada engellilerin koltuk ayrıcalığı olsa da yolcuların bu hakka saygı göstermediği örnekler yaşanmakta, bu durum engelli bireylerin mağdur olmasına neden olmaktadır.

Gelişen teknoloji ve artan nüfus ile otobüs, minibüs gibi toplu taşıma araçlarına metro, tramvay, hızlı tren gibi alternatif taşımacılık olan raylı sistemler de eklenmiştir. Engelliler için raylı sistem taşımacılığında da sorunlar mevcuttur. Bu konuda 1 no’lu katılımcı şu açıklamalarda bulunmuştur;

“Hızlı trene 2 tane engelli binebiliyor. Ben bakanlıktan arkadaşlarla görüştim. Vagonun yarısı engellilerin binebileceği şekilde ayarlanması gerekiyor, dedim. Aldığım cevap Avrupa standartları dışında tren yapılmıyormuş. Türkiye’deki engelli sayısı düşünüldüğünde trenlerdeki bu engelli kapasitesi yetersiz kalıyor. Bu trenler ülkemize uygun tasarlanırsa engellilerin de hızlı trenle gidemeyeceği bir yer kalmaz. Bizim de gezmeye hakkımız var. Biz mesela bu trenlere akülü tekerlekli sandalye ile binemiyoruz. Bu trenlerin bize uygun yapılması lazım”

1 no’lu katılımcının açıklamaları incelendiğinde raylı sistem taşımacılığında engelli bireylerin sorun yaşadığı görülmekte ve anlaşılmaktadır. Engellilerin trenlere tekerlekli sandalye ile binemiyor olmaları önemli bir sorun teşkil etmektedir. Raylı sistem taşımacılığı yetkililerinin bu hususta engelliler lehine değişiklik ve düzenleme yapmasının engellilerin beklentilerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Trafikte ulaşılabilirliğin artırılması ile engelli bireylerin kent içerisinde seyahat özgürlüğü artırılır ve sosyalleşmelerine katkı sağlanabilir. Nitekim engelli bireylerin sosyal hayata aktif katılımının sağlanabilmesi için 2013 yılında 4736 sayılı Kanunda yapılan değişiklik ile engelli bireylere toplu taşımayı ücretsiz kullanım hakkı tanınmıştır. Ancak halen sorunlar devam etmektedir.

Örneğin durak isimlerinin otobüslerde anons edilmemesi nedeniyle sorunlar ortaya çıkabilmektedir. 2 no'lu katılımcı;

“...Ulaşımında çok büyük problemler yaşanıyor. Tamam bedava biniyoruz ama şehri çok iyi bilmediklerinde sık sık yanlış durakta iniyorlar. Ben otobüste karşılaştım. Kadın Sıhhiye’de incekmiş, sürekli panik halindeydi. Yeni otobüslerde durağın adı ekranda mesela “Adliye” diye yazıyor. Fakat kadın görme engelli. Metrolarda sesli anons sistemi var fakat otobüslerde bu sistem hala yok. Ben yardım ister misiniz? diye sorup yardım ettim ama ben olmasaydım o kadın yanlış durakta inebilirdi. Ulaşımında da böyle sıkıntılar var”

diyerek sesli anons sisteminin engelli bireyler için önemini ifade etmiştir.

5 no'lu katılımcı ise;

“Şehir içi ulaşım noktasında bize tanınan birçok fırsat veya hak var gibi görünse de bunların çoğunun teoride olduğu kanaatindeyim. Çok küçük bir örnek vermek gerekirse otobüs duraklarına gelen otobüslerin tabelalarını okuyabilecek bir sistem ya da buna benzer bir uygulama olması gerektiğini düşünüyorum. Böylelikle başkasından yardım almak zorunda kalmayız. Çünkü çok iyi biliyorum ki, içimizde gideceği yerin otobüsünün gelip gelmediğini sormaktan çekindiği için, varacağı yere olması gerekenden daha geç varan bir sürü engelli kişi var”

şeklinde yaptığı açıklamayla yaşadığı zorluk ve memnuniyetsizliğin yanında engellilere sunulan hakların teoride kaldığını ifade etmiştir. Katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere Türkiye'nin erişilebilirlik konusunda içinde bulunduğu durum istenilenden çok uzaktadır. Kanunlar, tebliğler, yönetmelikler, genelgeler ve standartların ifade ettiği ve bazen zorunlu tuttuğu düzenlemeler, alana ve imalatlara yansımamıştır. Konu hakkında kanunların ne söylediği (de jure) ile gerçek, fiilî uygulamalar (de facto) birbirlerinden çok farklıdır.

2014 yılında Ankara'da Sanayi Genel Müdürlüğü ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün düzenlediği “Karayolları Toplu Taşıma Hizmetlerinde Engelliler için Erişilebilirliğin Sağlanması Çalıştayı” yapılmıştır. Çalıştayda tartışılan konular; şehir içindeki otobüs, minibüs gibi taşımacılık hizmetlerindeki ve şehirlerarası otobüslerdeki erişilebilirlik olmuştur. Çalıştayda belirtilen hedefler ise; toplu taşımanın erişilebilirliğinin tüm kentlerde artırılması ve bu sayede engellilerin toplum ile olan bütünlük yapısını korumaktır. Bunun

için şehir içi ve şehirlerarası alanda kullanılan tüm toplu taşıma araçlarının 2018 yılına kadar erişilebilirliği yüksek araçlar ile değiştirilme kararı alınmıştır. Fakat bulgulara göre bu kararlar çeşitli sebeplerle tam manasıyla uygulamaya geçememiştir.

Belediyelerin kentteki uygulamaları incelendiğinde yayalara öncelik vermek yerine, araç trafiğini daha dikkate aldığı ve araç trafiğini hızlandırmak adına yaya alanlarını kısıtladığı gözlemlenir. Bunun yanı sıra engelli bireyler için park yeri sorunu da halen devam eden bir problem olarak görülmektedir. Yerel yönetimler engellileri de dikkate alarak toplu taşımayı teşvik etmesi, araç trafiğini azaltması gibi çözüm odaklı faaliyetlerde bulunması gerekirken halen eksik ve niteliksiz çözüm faaliyetleri uygulamaktadır.

2. Cadde ve Kaldırımlara İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Literatürde karşılaşılan “sağlıklı toplum” kavramı ile kastedilen toplum üyelerinin hepsinin sağlıklı olması değil, toplumda dezavantajlı görülen tüm birey ve grupların (engelli, yaşlı vs.) ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kentin dizayn edilmesidir. Bu durum sosyal dışlanmayı azaltarak engelli bireylerin eğitim, sağlık ve istihdam gibi sosyal politika fırsatlarından yararlanabilmesini sağlayacaktır. Bunun için engellilerin kent içerisinde problem yaşamadan dolaşımının sağlanması gerekmektedir.

Engelliler şehir içinde koltuk değneğiyle, tekerlekli sandalyeyle veya yaya olarak seyahat etmekte ve bu esnada çevresinde birden fazla fiziksel engel ile karşılaşabilmektedir. Engelli bireylerin fiziksel engelinden dolayı hareket kabiliyeti zaten sınırlıdır, bu duruma ek olarak çevresel şartların da engellilerin kullanımına uygunsuzluğu eklenince, engellilerin seyahat özgürlüğü neredeyse tamamen ortadan kalkmaktadır. Bu konuda 7 no’lu katılımcı,

“Öncelikle şehir planlamacılığında bize uygun yerler yapılması lazım. Ben Sincan’ın içinde cadde ve parklarda geziyorum. Belediye yapıyor ama biz söyledikten sonra yapıyor. Bunların önceden düşünülmesi lazım”

diyerek cadde ve parkların engelli bireylerin seyahati için uygun olmadığını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, belediyeye şikayete gitmeden gerekli düzenlemenin yapılmadığını ifade etmesi de kent planlarında engelli bireylere

yeterince odaklanılmadığını düşündürmektedir. Nitekim kaldırımlarda da bu sorunun sürdüğünü

“Belediye neredeyse her sene kaldırımları söküp tekrar yapıyor. Fakat hala bir standart oluşturabilmiş değiller. Sürekli engebelerle dolu kaldırımlar. Bir de elektrik panoları ve tabelalar var tabi. Bunlar içinde bir düzenlemenin getirilmesi şart”

diyen 4 no’lu katılımcı açık etmektedir.

Kentlerde mevcut olan yaya yolları, parklar, caddeler evrensel tasarım ile tasarlanmadığında, engellilerin yaşamını kolaylaştırmanın aksine onların hareket yeteneğini kullanırken zorlanmasına neden olmakta ve hareket alanını kısıtlayabilmektedir. Engellerle dolu olan mevcut söz konusu yollar, engelli bireylerin engel oranını arttırabilir veya sağlıklı bir bireyi engelli hale getirebilir. Birey, konutundan dışarı çıktığı ilk andan itibaren kaldırımların, caddelerin ve yolların ulaşılabilirlikten uzak olmasından dolayı sosyal dışlanmaya neden olan problemlerle de karşılaşabilmektedir. Kaldırım ve caddelerdeki mevcut durum özellikle engelli bireylerin hareket alanını daraltarak, bireyleri eve mahkûm edebilmektedir.

Caddelerin ve kaldırımların erişilebilirlikten uzak şekilde nitelendirilmesinin nedeni; kaldırımlardaki rampaların yüksek eğimi, yüksek kot farkları, kent mobilyalarının ve bilgilendirme levhalarının özensiz yerleştirilmesi, altyapı ve inşaat çalışmaları sırasında güvenlik önlemlerinin alınmaması, yaya yollarının bir süre sonra taşıt yollarıyla birleşmesidir (Bekci, 2012, s.35).

Bu konuda benzer sorunlar yaşadığını ifade eden 5 no’lu katılımcı;

“Karşıdan karşıya geçmek için kullanılan sesli sistemler ya sıkıntılı ya da hiç çalışmıyor. Mesela arabalar geçerken geçebileceğimizi söylüyor. Bu yüzden eğer bir görme engelli kendince yöntemler geliştirmediyse şehir içerisinde bir yerden başka bir yere giderken zorlanıyor. Halkta işi pek kolaylaştırmıyor. Kaldırımlara arabalarını park ediyorlar, esnaflar masalarını kaldırımlara koyuyor ya da zaten az sayıda ve sorunlu olan sarı çizgilerin üzerinde duruyorlar”

şeklinde açıklama yaparak 7 no'lu ve 4 no'lu katılımcılar ile paralel şekilde erişilebilirlik sorununa dikkat çekerek, yurtaşların engelli haklarına yeterli saygıyı göstermediklerinden de yakınmaktadır.

Ankara ilinde bulunan cadde ve sokaklardaki kaldırımlar belli iyileştirmeler olsa da evrensellik ve erişilebilirlik ilkelerinden genellikle uzak yapılar olarak inşa edilmiştir. Fiziksel engelliler, yaşlılar ve toplumun geri kalan fertlerinin güvenli ve rahat şekilde ulaşım sağlayabilmesi kaldırımların tasarımı ile yakından ilişkilidir. Ankara ilinde kaldırımlar genellikle dar bir şekilde tasarlanmış hatta bazı ara sokaklarda kaldırımların yapılmadığı tespit edilmiştir.

Yaya yolları, toplumun tüm kesiminin özellikle engellilerin rahatça kullanabilmeleri için geniş (en az 150 cm) ve eğimi az (en fazla %2) olmalıdır. Kaldırımda yürürken kazalara sebebiyet vermemesi ve engelli araçlarının da rahat kullanımı için kaldırım yüzeyleri kaygan, ıslak/kuru malzemeden yapılmamalıdır. Kaldırım yüksekliği pratik ve kullanışlı olması amacıyla 3 ile 15 santim arasında olmalıdır (İnşaat Mühendisleri Odası, 2018).

Engellilerin seyahat özgürlüğünü temin etmek yerel yönetimlerin sorumluluğu altındadır. Bu yüzden belediyeler kent düzenini planlama esnasında kaldırımları engellilerin kullanabileceği yükseklikte, tekerlekli sandalyelerin rahatça hareket edebileceği genişlikte ve rampalı şekilde yapması gerekir. Kaldırımların üzerine gelişigüzel konulan oturma bankları bireylerin özellikle engelli bireylerin hareket alanını kısıtlamaktadır. Bu yüzden kent mobilyaları toplumdaki hiçbir bireyi rahatsız etmeyecek şekilde planlı ve düzenli konumlandırılmalıdır.

3. Sarı İz Yollarına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın tavsiyesi sonucunda kaldırımların üzerine yapılan sarı şeritli yolların, engelli bireylerin yaşamını kolaylaştırması ve hareket alanlarını genişletmesi umulmuştur. Fakat güncel durum bunun aksi sonuçlarını göstermektedir. Konuyla ilgili 14 no'lu katılımcı;

“Sarı çizgiler artık kara mizah seviyesine geldi. En başta bu yollar mimari olarak hatalı. Malzemesi çok yanlış seçilmiş. Fazla kaygan ve yıpranmaya müsait. Özellikle kış aylarında bu sarı şeritlerin daha fazla tuzlanması gerekiyor aksi taktirde sağlıklı bir birey bile bu sarı şeritlerde kayıp sakatlanabilir. Ben

görme engelli bir birey olarak bu sarı çizgili yolları kullanmamaktayım. Kullanırsam biliyorum ki ya takılıp ya da kayıp düşebilirim. Ayrıca bu sarı yollar başka materyallerle de desteklenmeli ki bir anlam ifade edebilsin. Şimdi yeni yeni daha fazla karşılaştığımız sesli uyarı levhaları bizim için daha kullanışlı olmaktadır”

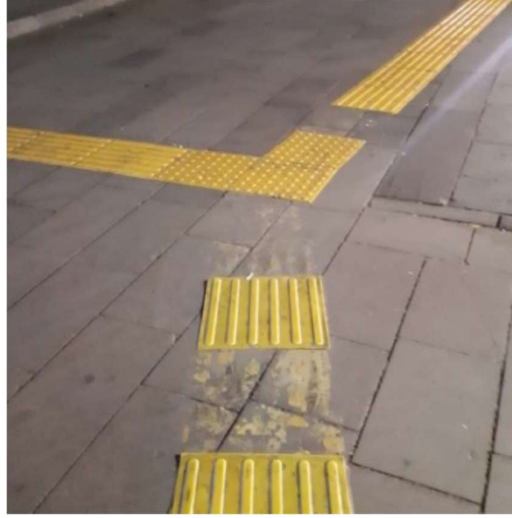
şeklinde şikayetlerde bulunurken, 8 no’lu katılımcı;

“Maalesef sarı çizgiler yardımcı olmak yerine daha çok engel oluyor. Çizgilerin sonu bir ağaca bir çukura ve daha birçok tehlikeli yere gidebiliyor. O yüzden birçok görme engellinin bu çizgileri kullandığını düşünmüyorum. Ayrıca çizgiler çok kopuk. Tehlikeli bölgelerde anında bitiyor. Bu yüzden onları kullanmak daha çok sorun yaratıyor”

şeklinde açıklama yapmış, 9 no’lu katılımcı ise;

“O sarı çizgilerin o kadar plansız programsız bir dizaynı var ki, hala ucu bir ağaca, trafoya, ya da bir tabelaya çıkan bir sürü sarı iz yolu var. Bu ihmallerden dolayı birçok engelli arkadaşımız özellikle başından çokça yaralanmaktadır. Başka bir problem ise, hala sarı çizgilerin ne manaya geldiğini bilmeyen ya da bilmediğini düşündüğüm bir grup var. Sarı çizgilerin üzerine masa sandalye atan lokanta-kafe sahipleri, yine bilinçsizce park edilen araçlar ya da ısrarla o çizgilerin üzerinde yürümeye çalışan insanlar gerçekten bu sarı çizgilerin kullanılmasını zorlaştırmaktadır. Tabi bir de iklimsel problemler var. Değişen hava koşullarından dolayı, bahse konu olan birçok sarı çizgili yol kullanılamaz hale gelmiştir”

şeklinde karşı karşıya kaldığı deneyimlerini paylaşmıştır. Aşağıda Sıhhiye Meydanı’ndan yer alan sarı iz fotoğrafı bu açıklamaları destekler mahiyettedir.

Şekil 36. Ankara Çankaya Meydanında Yerinden Sökülmüş İz Yolu (www.aa.com.tr, 2022).

Yapılan araştırmada Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin Cadde, bulvar ve sokaktaki kaldırımlar olmak üzere toplamda 131 kilometreyi “iz yolları” ile kapladığı tespit edilmiştir. Ancak olumsuz hava şartları, kötü kullanım, miadın dolması gibi nedenlerle yer yer sarı şeritler yerlerinden çıkarak veya deforme olarak misyonunu kaybetmiştir. Nitekim Gören Kalpler Derneği Başkanı Erol Sayyıdan da bu sarı izlerin kaygan plastikten yapıldığını ve yerlerinden söküldüğü için artık işlevselliğini kaybettiği belirtti.

B. Kamu Binalarına Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Engelli bireyler gerek konutlarında gerekse kamu binalarında pek çok engelle karşılaşabilmektedir. Birey kendi engelinden ziyade çevresindeki engeller nedeniyle erişim sorunları yaşamakta, eğitimden istihdama kadar geniş bir sahada bunun olumsuz sonuçlarıyla yüz yüze kalabilmektedirler

Kentte bulunan ve bireylerin engelsiz erişim sağlaması gereken alanlar; kamu binaları, kütüphane, konferans ve tiyatro salonları, hastaneler, eğitim kurumları, spor ve eğlence merkezleri, öğrenci yurtları ve üniversite kampüsleri akla ilk gelen yapılardır. Yapı itibarıyla farklı özelliklere sahip olan bu bina ve tesisler, toplumdaki her bir bireyin kullanımına uygun olması ve sunduğu hizmetlerle eşit erişim sağlanması gereken başat yapılardandır. Ancak söz konusu bina ve tesislere yolu düşen engelli bireylerin erişilebilirliği sınırlı olmaktadır.

Nitekim 18 no'lu katılımcı bu konuda,

“Önemli olan bireylerden çok devlet görevlilerinin engellileri düşünerek bir şeyler yapmasıdır. Örneğin kamu binası inşaatı yapıyorlar ama yapılan binaların çoğu engelli kullanımına uygun değil. Planlar engellilere yönelik oluşturulmuyor”

diye eleştiride bulunurken, 3 no'lu katılımcı;

“1980 ve 1990'lı yıllarda daha zordu yaşamımız. Bu dönemde bir nebze de olsa kolaylaştı. O zaman tekerlekli sandalyemiz bile yoktu. Şimdi akülü araba imkânımız var. Bunlarla hayatımızı idame ettiriyoruz. Yine de sıkıntılarımız çok fazla. Kamu kurum ve kuruluşlarının girişleri olsun, koridorlar veya yüksek katlar olsun imar planlarında biz engellilere uygun düzenlemeler yapılmadığı için zorlanıyoruz. Yani biz tekerlekli sandalye kullananlar olarak asansör olmadığı sürece bir apartmanın giriş katında oturmaya mecburuz. Üst katta oturarak ferah bir yaşantı sürelim diye bir düşüncemiz, rahatımız, lüksümüz yok bizim”

şeklinde görüş bildirmiş, 12 no'lu katılımcı ise;

“Özel ya da tüzel alanlarda engellilerin kentteki erişilebilirliğini artırmaya ve hayatlarını kolaylaştırmaya yönelik adımlar atılıyor şüphesiz. Ancak, yeterli mi? Hayır. Mesela birçok kurumun bina içi kullanımında eksikler var. Ben görme engelli bir birey olarak bunun zorluğunu ve eksikliğini sürekli hissediyorum. Örneğin hala birçok hastanede Braille alfabe ile yazılmış bilgilendirme tabelaları yok. Bununla birlikte navigasyon uygulamaları, bina içi erişim anlamında bir araç olamamaktadır. Yandex ya da Google bu konuda hala net bir çalışma yapmamaktadır”

şeklinde yaşadığı olumsuz deneyimleri aktarmıştır. Veriler, engelliler açısından kamu binalarına erişimde belli iyileştirmeler olsa bile yaşanan sorunlar olduğunu açık şekilde ortaya koymaktadır.

Kamu binalarında erişilebilirliğin artırılması, engellilerin sosyal imkân ve fırsatlardan yararlanabilmeleri için (eğitim, sağlık vb.) gereklidir. Fiziksel alanlarda gerçekleştirilen ulaşılabilirlik önlemleri, yalnızca fiziksel engeli olanlar

için değil, tüm dezavantajlı bireyler (yaşlılar, kadınlar, çocuklar) için de yararlıdır. Kentteki her türlü yapıyı, binayı toplumdaki tüm kesimlerin faydalanabileceği bir düzende sunmak yerel ve ulusal meclisin görevlerindedir. Bu duruma kentteki kamu binaları ve özel mülk apartmanları da dahildir.

C. Sosyal Yardımlara Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Sosyal yardımlar, toplumda dezavantajlı olarak görülen yoksul bireylere verilen nakdi yardımlardır. Sosyal yardımlar, kişinin mutlak yoksulluktan kurtulması ve temel ihtiyaçlarını karşılaması için devlet ve vakıflar tarafından verilmektedir. Eski toplumlarda gönüllük esası ile çalışan ve daha çok bireylerin hayırseverliği ile ölçülen sosyal yardımlar, günümüzde sistemli ve kuralları olan bir düzen haline dönüşmüştür.

Türkiye’de sosyal yardım uygulamalarından yararlanan engelli birey sayısı her yıl artmaya devam ederken, yardım miktarları da artmayı sürdürmektedir. 2005 yılında %70 ve üzeri engel oranına sahip ve engelli maaşı almayı hak eden kişi sayısı 84.072 iken, 2019 yılında bu sayı 287.820 kişiye ulaşmıştır. Yine %70 ve üzeri engel oranına sahip bireylere ayrılan bütçe 2005 yılı için 88 milyon iken, bu sayı 2019 yılında 2,287 milyon olmuştur. Engel oranı %40-69 arasında değişen ve engelli yardımı alan birey sayısı 2005 yılında 243.519 iken, 2019 senesinde bu sayı 352.125’ye erişmiştir. 2005 yılında %40-69 arasında engel oranına sahip, yardım alan engelli bireylere ayrılan bütçe 251 milyon iken bu sayı 2019 yılı sonunda 1,855 milyona ulaşmıştır (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2019).

2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Hakkında Kanun ile sosyal yardımlara ayrılan ödeneklerde anlamlı bir fark yaşandığı görülmekte ve anlaşılmaktadır. Yine aynı dönemde ekonomik gelişmelerin art arda gelmesi ve siyasi istikrarın sağlanması ile sosyal yaşamda reformların yapılmasına ve sürdürülebilir politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Ekonomideki bu büyüme ve istikrar, sosyal yardımlara ayrılan maddi kaynaklarının büyümesine ve sosyal yardımlardan faydalanan bireylerin artmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda sosyal yardımların çeşitliliği ve kalitesinde de iyileşme gözlenmiştir.

Türkiye’de sosyal yardım uygulamaları sadece nakdi yardımlar gibi kısıtlı bir alanı kapsamamaktadır. Sosyal yardımlar evde bakım hizmetleri, rehabilite hizmetleri gibi farklı yardım kollarından oluşan bir yapı halindedir.

Sosyal destek mahiyetinde Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin, Umut Evlerinin ve Gündüz Hizmet Veren Yatılı Kuruluşların sayısında anlamlı bir artış olduğu görülmekte ve anlaşılmaktadır. Ev tipi sosyal hizmet örneklerinden birisi olan “Umut Evleri” ile engelli bireylerin sosyal yaşama dahil edilerek onların bakım ve hizmetlerinin karşılanması hedeflenmiştir. Umud Evleri’nin temel hedefi; engelli bireyleri toplumdan ve çevrelerinden izole etmeyerek, toplumun bütünleşik yapısının oluşturulması ve bireylerin bakımının karşılanmasıdır. Müstakil bir ev veya bir apartman dairesi içinde, bakım elemanları ile sayıları 2 ile 6 arasında değişen engelli bireyin oluşturduğu bu merkezlere “Umut Evi” denmiştir. Bu ev tipi sosyal hizmet merkezleri engelli kullanımı için uygun tasarlanacak ve kapısına herhangi bir tabela asması gerekmeyecektir.

1 no’lu katılımcı;

“Bağlıca’da engelsiz yaşam, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi açıldı. Ücretsiz kurslar veriyorlar, konaklama hizmeti veriyorlar. Bunların hepsi ücretsiz. Bu Türkiye’de ilk defa yapılmıştır”

diyerek bu alanda yapılan yatırımlardan memnuniyetini dile getirmiştir.

Yapılan görüşmelerde yukarıdakilerin dışında da sosyal yardımlardan söz edilmektedir. 3 no’lu katılımcı;

“Sosyal yardımlar için kaymakamlığa başvurabilirler. Oradan sosyal yardım alabiliyorlar ama onların da belirli şartları var. Hane içine giren maaş, çalışan kişi sayısı, kişi başına düşen gelir miktarı, ev kendilerinin mi değil mi, engelli raporunu zaten kesinlikle istiyorlar. Engelli raporunun da belli bir yüzdesi var. Eğer birey bu şartları karşılıyorsa eve ziyarete geliyorlar, kaymakamlıktan uygun görüyorlar, aylıkları bağlanıyor”

şeklinde görüşlerini açıklarken, 15 no’lu katılımcı;

“Kaymakamlığın verdiği sosyal yardımlar var. Büyükşehir belediyesinin verdiği gıda yardımları var. Soba kullananlara bir-iki ton kömür veriliyor. Engel ve maddi durumuna göre gıda ve nakdi yardım yapıyor ama bunlar da yeterli

olmuyor. Eskiden engellilerin aldığı üç aylık maaşlar vardı, şimdi onlar aylığa dönüştürüldü. Haneye girecek kişi başına düşen gelir 480 liranın üzerindeyse o maaşı bağlamıyorlar. Ağır engelliler için bakım parası veriliyor. Türkiye’de ağır engelli sayısı diğer engellilere göre çok fazla değil. Kişi başına gelir asgari ücretin üçte ikisini geçmiyorsa ağır engelli yardımı veriliyor”

şeklinde kaymakamlıkların verdiği yardımlar hakkında açıklamada bulunmuştur.

Türkiye’de engel oranı en az %40 olan ve yardım talebinde bulunarak, belirli kriterleri karşılayan her bireye nakdi yardımda bulunulduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte Ankara ili sınırları içerisinde yaşayan engelli bireyler için büyükşehir belediyesi sosyal hizmetler, psikolojik destek hizmetleri, sağlık hizmetleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, temizlik ve bakım hizmetleri, fizik tedavi ve hidroterapi hizmetleri, asansörlü araç hizmeti, rehberlik, refakat ve danışmanlık hizmetleri vermektedir.

10 no’lu katılımcı yardımların denetlenmesiyle ilgili;

“Verilen yardımlar yeterli bence ama yapılan yardımlar benim gözlemlediğim kadarıyla pek fazla denetlenmiyor. Yardımı alan çoğu aile, onu engelli bireyin ihtiyaçları için değil kendi kişisel ihtiyaçları için kullanıyor. Bunun denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum. En azından yapılan yardımların engelli bireyler için kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesi gerekiyor”

şeklinde bir açıklamada bulunurken, 16 no’lu katılımcı;

“Ülkemizde nasıl ki taş, toprak, çiçekler farklıysa her engelli bireyde birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu yüzden sosyal yardımlar yapılırken engelli bireylerin sınıflandırılma zorunluluğu olmalıdır. Mesela, ben bir görme engellyim fakat sosyal ve iş hayatında bir zihinsel engelli veya işitme engelliyle aynı dezavantajlara sahip değiliz. Engelli yardımları, engel oranı yüzde kırkın üstünde olan bireylere veriliyor. Fakat bu durum ortaya şu adaletsizliği çıkartmaktadır. Birisi yüzde elli görme engeli ile çalışabilirken, diğer kişi yüzde elli duyma engeli ile iş bulamamaktadır. Bu yüzden bu iki kişinin aynı miktarda yardım almaması gerekmektedir. Ayrıca engellilere verilen yardımlarda asgari ücret ve limit ücretlerle aynı oranda zam almamaktadır”

şeklindeki açıklamasıyla yapılan yardımlar arasında bir denge gözetilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Engelli bireylere sağlanan nakdi yardımlara yönelik bir eleştiri ise şudur; yardım süresi uzadıkça çalışma hayatından uzaklaşan engelli bireyler, yardımlara bağımlı hale gelmektedir. Bu nedenle uygulanan sosyal yardım ve politikaların istihdam oluşturmaya yönelik olması hem ülke ekonomisi hem de yoksulluğun önlenmesi için önem teşkil etmektedir. Refah düzeyinin yükselmesi ve gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilebilmesi için, mevcut sosyal yardımların denetiminin arttırılması ve daha etkin hizmetlerin sunulması gerekir. Bunun için istihdam olanağı sağlayacak yeni sosyal politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak engelli bireylere yapılan sosyal yardımlarda erişilebilirlik ile ilgili büyük sorun bulunmadığı, engellilerin bu konuda düşük düzeyde şikayetleri olduğu söylenebilir.

D. Engellilerin Karar Alma Merkezlerine Erişimi ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Günümüz demokrasisinde siyasal sistemlerin gelişmişlik ölçütü, kamu idaresinin karar alma sürecindeki tutumu ile ölçülür. Karar alma mekanizması birbirinden farklı ve bağımsız olan kollardan oluşur. Böylece toplumu kapsayıcı ve bireylerin en fazla fayda sağlayabileceği politikaların uygulanması amaçlanır. Bu bağlamda siyasal yönetimin karşısında dengeleyici bir unsur olan sivil toplum kuruluşları yer almaktadır.

Doğru politika ve planların oluşturulabilmesi için engelli bireylerin karar alma sürecinde aktif şekilde yer alması mutlak gerçektir. Engelsiz şehirlerin tasarımında engelli bireylerin bilgi, tecrübe ve görüşlerine başvurmak başat bir konudur. Fakat mevcut durum incelendiğinde, karar alma sürecinde engellilerin temsiliyetleri konusunda katılımcıların genellikle memnuniyetsiz oldukları görülmüş ve anlaşılmıştır. Bu konuda 13 no'lu katılımcı;

“Engelli milletvekili, belediye başkanı, meclis üyesi yok denecek kadar az. Bizim kendi aramızda konuştuğumuz bir söz var. Her sağlıklı insan bir engelli adaydır. Öyle olmasını istemeyiz ama, eğer yöneticiler arasında ya da ailesinde

bir engelli olursa, bizim durumumuzu anlar ve bizim haklarımızı düzenlemek, bize de görev vermek için bir şeyler yaparlar”

şeklinde bir açıklama yaparken, 2 no’lu katılımcı;

“Türkiye’de yaklaşık 20 bin tane meclis üyesi var ama bunların toplamda sekizi engelli. Her belediye meclisinde bir engelli olursa kendi sorunlarımızı kendimiz belediye içerisinde çözeriz. Biz dışarıdan müdahale ettiğimiz zaman yapmıyorlar. İşin içine siyaset giriyor. Engelli politikalarında siyaset olmaması lazım”

şeklinde bir tespitte bulunmuş, 7 no’lu katılımcı;

“STK’lar ve sosyal hizmet uzmanları engelli politikalarında etkin şekilde görev almaktadır. Fakat STK’lar engellilere yönelik gerçekleştirilen faaliyetlerde, bazen bizim değil bürokratların yönlendirmesiyle hareket etmek zorunda kalmaktadır. Faaliyetlerini yürütürken, bazı durumlarda toplumun duyarına göre hareket etmekte. Aslında merkeze bizi, yani engelli bireyleri almalı. Bizim ihtiyaç ve taleplerimizi en iyi biz dile getirebiliriz”

şeklinde açıklama yaparken, 8 no’lu katılımcı;

“Yönetenler, engelli bireylerin oluşturduğu kuruluş ve derneklere maalesef engelliler için yapılacak olan düzenlemeler ve hizmetlerde pek başvuruyorlar. Bu yüzden de yapılan politikalar da eksiklikler oluyor. Bir şeyler yapılmaya çalışılıyor ama engellilere ve engelli kuruluşlarına danışılmadan yapıldığı için eksiklikler oluyor. Bu yüzden yapılan hizmetler hem engellilere kolaylık sağlamıyor hem de hazırlanan projeler işlevsiz kalıyor ve boşa gidiyor”

şeklinde görüş belirtmiş ve son olarak 12 no’lu katılımcı da;

“Meclis toplantılarında engellilere yönelik uygulama konuları sıklıkla denk geldiğimiz bir konu değil. İlgili STK’ların ise engellilerin sesini duyurmak adına çalışmalar yürüttüğünü düşünüyorum ancak yöneticilerle görüş alışverişi zayıf kalıyor”

şeklinde kendi deneyiminden memnuniyetsizliğini ifade etmiştir.

Katılımcıların görüşleri dikkate alındığında karar alma sürecinde engelli bireylere yeteri kadar danışılmadan kararlar alındığı ifade edilebilir. Oysaki demokratik yönetimlerde özellikle yerel meclislerde, sivil ya da sivil olmayan her

türlü yasal örgütün, toplumun paydaşlarıyla iş birliği yapması beklenir. Karar alma sürecinin tek elden yönetilmesi ve bu süreci yönetenlerin çevreden gelecek olan fikirlere karşı duyarsız olması, uygulanacak olan hizmet ve politikalarından toplumun sadece ayrıcalıklı zümresinin fayda görmesine sebebiyet verecektir. Bu durum toplumda bir kesimi memnun ederken diğer kesimi üzen kararlar alınmasına yol açacaktır.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2017 yılındaki açıklamasına göre; Türkiye'deki engelli nüfusun genel nüfusa oranı %6,9'dur. Toplam nüfusa oranı bu kadar yüksek olan azınlık bir grubun temsilci sayısı ise fazlasıyla düşüktür. Görmeyenleri Koruma Derneği Başkanı Veli Özağan yaptığı konuşmada 30 Mart 2014 seçimlerinde toplam 22 bin 300 belediye meclis üyesi seçildiğini ve bunların sadece 30 tanesinin engelli birey olduğu belirtmiştir. Engelli bireylerin seçilmesinde yasal olarak bir engel bulunmamaktadır fakat mevcut durum incelendiğinde toplam nüfusa oranla temsilci sayısı düşük kalmıştır.

Çevre, kent düzeni ve engelli nüfus hakkında birçok politikanın karar alma mekanizması olarak çalışan yerel meclisler, kent ve o kentte yaşayan bireyleri ilgilendiren birçok kararı yerel meclislerinde almaktadır. Engellilerin de bu süreçte aktif şekilde yer alması doğru ve sağlıklı bir erişilebilirlik için önemli ve gereklidir.

E. Temel Politikalara Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2011 yılında kurulmuştur. Bu bakanlığın kurulmasındaki amaç; sosyal politikaların tek bir elden planlı bir şekilde çıkması ve uygulanan politikalardan vatandaşların özellikle dezavantajlı grupların daha fazla fayda görmesini sağlamaktır. 2018 yılında bu bakanlığın ismi Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Kapsamı ve yetkileri ise artırılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile bakanlıklar arası birimlerin daha koordineli ve hızlı bir şekilde çalışması amaçlanmıştır. 2020 yılında kamu idaresi tarafından Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına verilen bütçenin Maliye Bakanlığı'ndan sonra en büyük ikinci bütçe olması, Türkiye'deki sosyal politikalara verilen önemi vurgulamaktadır.

“2000’li yıllardan sonra bize verilen değer arttı. İnsanların ve siyasilerin bize olan önyargıları kırıldı ve bizi anlamaya başladılar. STK’lar bir taraftan, engelliler ve aileleri diğer taraftan siyasi iktidara baskı yaptı ve hak ettiğimiz haklar verilmeye başlandı. Hatta bize daha fazlası verildi. Yine aynı dönemde sosyal yardımların miktarında ve politikalarda artış oldu.” (Katılımcı 9).

9 numaralı katılımcı engelli bireylere uygulanan politikalar için memnuniyeti bildirirken 5 ve 14 numaralı katılımcı aksi görüş bildirmişlerdir.

“Engellilere yönelik politikaları miktar olarak yeterli görsem de politikaların yanlış yapılması eleştirilecek bir durum. Engelli bireylerin, engelli olmayan bireyler ile eşit haklara sahip olması mutlaka olması gereken bir durum. Fakat bizlere pozitif ayrımcılık yapılması en büyük yanlış bence. Yani engellilere özel okulların açılması, iş alımlarında onlara özel kontenjanların açılması bunlar dışardan bakıldığında iyiymiş gibi görünse de toplumun engellilere bakış açısını etkileyen en önemli faktörlerden bence” (Katılımcı 5).

“Engellilere uygulanan politikalarda eleştirilecek olan nokta nicelikten çok niteliği olmalı. Politikaların sadece oy kaygısı güdülerek yapıldığı fikrindeyim. Evet yasalar veya yönetmelikler yönünden kâğıt üzerinde bir yasa var fakat bu durum gerçekte bize ne kadar fayda sağlıyor” (Katılımcı 14).

Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerdeki sosyal politikaların en büyük özelliği, merkezine hak kavramını alması ve vatandaşlarına ayırım gözetmeksizin eşitlikçi sosyal politika uygulayarak sosyal dışlanma kavramını ortadan kaldırmayı amaçlamakken Türkiye’de bu zihniyet 2005 yılında yürürlüğe giren “Engelliler Hakkında Kanun” sonrasında oluşmaya başlamıştır.

1. Sağlığa Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Toplum içindeki diğer nüfus gruplarına göre, sağlık durumları daha kırılgan ve hastalıklara karşı daha savunmasız olan engelli bireyler, sağlık sistemini aktif şekilde kullanmak ve olabildiğince fazla yarar görmek zorundadır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Dünya Sosyal Durumuna İlişki 2011 Raporuna göre sosyal hizmetler yaş, ırk, cinsiyet fark etmeksizin herkese açık olmalıdır (Dejong vd. 2002). Bu bağlamda sağlık hizmetlerinin ve sağlık merkezlerinin ulaşılabilir ve erişilebilir olması gerekmektedir.

1 no'lu katılımcı;

“Sağlık politikaları iyi durumda. Fizik tedaviden evde bakıma kadar bu imkanların hepsinden faydalanan arkadaşlarım var. Onların da bir şikâyette bulunduğu hatırlamıyorum. Ama burada eleştireceğimiz durum hastanelerin bizler için kullanımın kısıtlı olmasıdır. Hastaneler fazlasıyla kalabalık oluyor. Bu durum asansörler içinde geçerli. Ben tekerlekli sandalyeyle o merdivenleri çıkamam, bu yüzden asansörü kullanmam lazım. Ama o asansörlerin önleri hep kalabalık oluyor ve bekleyen insanların çoğu merdivenleri kullanabilecek durumda olan insanlar. İsim acil olsa bile beklemek zorunda kalıyorum”

diyerek, 6 no'lu katılımcı;

“Sağlık konusunda eleştirilecek bir taraf görmemekteyim. Evde bakıma kadar gelen sağlık personellerimiz bulunmaktadır. Bu çok iyi bir durum. Aksi takdirde engelli bireyi kendi başına bırakmış oluyorsunuz ve bu bazı engelli olma durumlarında engelli bireyin ölümüne sebep olabilir”

şeklinde 2 no'lu katılımcı;

“Sağlık personelimizin ilgi ve alakası bu konuda çok iyi. Ben değil ama bir arkadaşımın evden çıkamayacak derecede engeli mevcut. Onun için düzenli periyotlarda sağlık personelinin geldiğini ve ilgilendiğini biliyorum. Hastaneye gitmesi gereken bir durum olduğunda ise ambulansın geldiğini ve tekrar ambulansla evine götürüldüğünü anlatmıştı”

şeklinde sağlık hizmetlerinden duydukları memnuniyeti açıklamışlardır. Bununla birlikte bazı katılımcılar aksi yönde görüş bildirmişlerdir. Örneğin 18 no'lu katılımcı;

“Hastaneye her gittiğimde bir problemle karşılaşmaktayım. Bir kere hastane çalışanlarından en az birkaç tanesinin işaret dili bilmesi taraftarıyım. Fakat ben şimdiye kadar hiç karşılaşmadım. Sağlık personelimize acilen bu işaret dilinin öğretilmesi lazım. Mesela kaza için olay yerine giden sağlık personeli orada duyma engelli bir bireyle karşılaşırsa hastaya nasıl müdahale edecek. Duyma engelli yaralı hasta derdini nasıl aktaracak?”

şeklinde eleştiri yaparken, 14 no'lu katılımcı;

“Hastaneler genelde çok kalabalık olduğu için hastane personelinden yardım istediğim zaman yardım talebimi karşılayamıyorlar. Ben görme engelli bir birey olarak birçok kez gitmem gereken doktorun odasını bulamadım. Bir de hastanelerde sıra sistemi var. Size girişte barkod uzatılır. Fakat bu barkodların yazı boyutları çok küçük veya kabartması yok. Bu yüzden sürekli sıradaki diğer kişilerden yardım talep etme zorunda kalıyordum”

biçiminde yaşadığı deneyimi paylaşmış, 10 no’lu katılımcı;

“Hastane gibi kurum binalarında engelliler için yapılan düzenlemelerin yetersiz ve eksik olduğu kanısındayım. Bu kamu kurumlarını çok sık kullanmak durumundayım, fakat binaların eski olmasından kaynaklı olacak ki birçok zorlukla karşılaşmaktayım. Asansör kapasitesinin sınırlı olması ve benim gibi ortopedik engele sahip bireylerin merdiven kullanmak zorunda bırakılması bizi çok zorlamaktadır. Yeni yapılan kamu binalarını çok fazla kullanmadım ama bu binalarında engelli kullanımına uygun olmadığını ve sadece büyük ve gösterişli yapılar olduğu kanaatindeyim”

şeklinde öncekilere benzer eleştirilerde bulunmuş, 16 no’lu katılımcı da;

“Hastane gibi alanların kullanımı bizim için kötü şartlar barındırmakta. Ben bu konuda sert eleştirilerde bulunmak zorundayım. Çünkü bu durumdan ben ve diğer arkadaşlarım birçok kez zarar gördük. Ben bu konuda kanunların eksik olduğu görüşündeyim. Bu binaların sık sık yerel yönetimlerce veya Aile Bakanlığı tarafından denetlenmesi taraftarıyım”

diyerek yaşadığı tecrübelerden hareketle eleştiri yapmış, 7 no’lu katılımcı;

“Hastanelerin geneli engellerin kullanımına uygun oluyor ama hâlâ çok sayıda sağlık merkezi engelli kullanımına uygun değil. Engellerin kullanımına uygun olsa bile, birçok insan sorumsuzca davranarak engeller için yapılmış yönlendirici çizgilerin üzerinde duruyor. O çizgilerin kullanımını kısıtlayan çevresel engellerin koyulması, ortopedik engelliler için yapılmış asansörlerin sağlıklı bireyler tarafından daha fazla kullanılmaları gibi durumlar hastane binalarının engelli bireyler için rahat şekilde kullanımını fazlasıyla yok ediyor”

şeklinde benzer bir görüş açıklamıştır. Buna göre katılımcıların sağlık politikalarından memnun olduğunu ancak hastanelerin yapısı ve diğer hastaların tutumundan kaynaklı sorun yaşadığı ifade edilebilir.

Görüşmeler boyunca katılımcıların en çok eleştirdiği konuların başında sağlık hizmetlerinin verildiği mekanların ulaşılabilirlikten uzak olmasının geldiğini belirtmek gerekir. Katılımcılar genel olarak sağlık sisteminden ve mevcut personelden memnun olduğunu belirtirken, sağlık alanlarında karşılarına çıkan fiziki engeller, sağlık hizmetlerini sınırlı kullanmalarına veya tedavilerinin yarıda kalmasına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcıların hastanelerde rahatsız olduğu diğer bir konu ise; merdivenleri kullanabilecek olan sağlıklı vatandaşların ısrarla asansör kullanması ve bu yüzden asansör sırası oluşmasıdır. Bu durum engelli bireylerin hastanede daha fazla zaman harcamalarına ve işlerinin aksamalarına neden olmaktadır.

2. İstihdama Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

2005 yılı itibariyle yürürlüğe giren Engelliler Hakkında Kanun'dan bu yana, engelli bireyleri doğrudan etkileyen hukuk, politika ve kamuoyu tutumlarında önemli ölçüde değişiklik yaşanmıştır. Bu dönemden önce engelli olma durumu, bir kişinin “normal” yaşam faaliyetlerine katılmasının önünde bir engel olarak görülmüş ve sonuç olarak engelli kişi temel hizmet alanları olan eğitim, sağlık ve istihdamdan yoksun kalabilmişlerdir. Bu durum, kişinin engelli olma durumunu fiziki ve psikolojik olarak negatif yönde etkilemiş ve engelli bireyi işsizlik ve yoksulluğa itmiştir. Yıllar içinde engellilerin istihdamı ile ilgili kimi gelişmeler yaşanmış olsa da katılımcı görüşleri değerlendirildiğinde konuyla ilgili memnuniyetsizlik olduğu görülmekte ve anlaşılmaktadır. Bununla ilgili 17 no'lu katılımcı,

“Devlet engelli bireylere yönelik iki yılda bir düzenlenen engelli kamu personeli seçme sınavına (EKPS) girme hakkı tanımaktadır. Dolayısıyla kamu istihdamı bu yolla sağlanmaya çalışılmaktadır. Buraya kadar bir sorun görmüyorum. Fakat kura sistemiyle atama kısmına gelirsek orada işlerin karıştığını ve suistimallerin ortaya çıktığını düşünüyorum. Kura ile atama noktasında isimlerin önceden belirlenip, torpil vasıtasıyla atamaların yapıldığı kanısındayım”

diyerek torpil ve suistimal konusunu eleştirmiş, 2 no'lu katılımcı;

“Hükümetin şu an ilkokul, lise, üniversite düzeyinde EKPS sistemi var. Mesela Türkiye genelinde benim gibi ilkokul düzeyinde sadece 299 kişi alınacak.

Tüm eğitim düzeylerinde ise sadece 2500 kişi alıyorlar. Türkiye'deki engelli sayısına bakarsak 10 milyon engelli var. 2500 engelliye istihdam imkânı sağlanıyor. Bu anlamda istihdam çok kısıtlı kalıyor”

diyerek istihdamın yetersizliğine vurgu yapmış, 1 no'lu katılımcı;

“Hükümet engelliler için işyerlerinde %3 kota koydu. Devlet önce bir yaptırım yapmıştı, şimdi onu da kaldırdı. Öncesinde sen işçiyi al maaşının yarısını ben vereyim, vergisini ben karşılarım, sen sadece işçiyi çalıştır diyordu. Ama artık onu da kaldırdığı için, şimdi iş kurumuna gönderiyor engelliye, işveren ben aldım diyor baştan savma yapıyor almıyorlar”

şeklinde bir görüş beyan ederken, 12 no'lu katılımcı;

“İş hayatı ile ilgili en büyük problem; işverenler ve kurumların önyargıları”

şeklinde dışlanmadan söz etmiş, 17 no'lu katılımcı;

“İş hayatında işverenlerin engellilere olan önyargısı çok fazla. İşe alımdan, terfi sınavlarının değerlendirilme esnasında bireylerin fiziksel engelleri negatif bir etken olarak görülüyor ve bu durum, engelli bireyin kariyerinin önüne geçiyor. Benim iş bulma sürecinde en çok zorlandığım durum ise kariyer sitelerinde engelli olduğumu belirtince birçok ilanın sayfamdaki kalkmasıdır. Aslında o işi yaparken benim fiziksel engelim o işi yapmama engel değildir. O yüzden benim durumuma sahip bireylerin reddedilmeden önce işveren ile yüz yüze görüşmesi gerekir. Çünkü internet üzerinden karşıdaki kişiye engelini anlatmak çok zor”

diyerek yorum yapmış, 11 no'lu katılımcı;

“İş hayatına katılım sürecinde ya da devamında, engelli bireyler bir süre sosyal dışlanmaya uğrar ve önyargıların hedefine girerler. Özellikle bir husus vardır ki, sanırım başına gelmeyen bir engelli yurttaş yoktur. İşveren ya da kurum amiri, engelli çalışana “senin işe gelmene gerek yok. Biz nasıl olsa senin maaşını yatırıyoruz” diyor. Burada işyeri sahibinin niyeti iyi olabilir fakat engelli bireye iyilik yaptığını söyleyemeyiz. Orada paradan daha önemli olan şey engelli bireyin kendini toplumdaki dışlanmadığını hissetmesi, onu topluma yeniden kazandırmamız gerektiğidir”

şeklinde yaşadığı önyargı ve dışlanmadan söz ederek, işyerinde sosyalleşmeyenin önemine değinmiş, 2 no’lu katılımcı ise;

“Genelde özel sektörde çalışıyorlar. Özel sektörde de beden yüküyle çalışabilecekleri işlerde mesela kargo şirketlerinde yük taşımada çalışıyorlar. Arkadaşları, tanıdıkları vasıtasıyla girseler bile kadrolu değil ücretli olarak çalışıyorlar”

sözleriyle engellilerin kadroya alınmadan düşük ücretle çalıştırıldığını eleştirmiştir.

Engelli bireylerin istihdamını artırmak için en kolay ve kesin çözüm olarak yasalar görülmektedir. Birçok gelişmiş ülke yasalar yoluyla kamuda ve özel sektörde engelli istihdamını zorunlu tutmuştur. Ayrıca sosyal refah devleti olan Türkiye, engelli bireylerin istihdam edilme sürecini kolaylaştırmak için İŞKUR teşvikleriyle işvereni sübvansede etmektedir. T.C. Anayasası’nda yasalar engelli istihdamını arttırmak için kamuya ve özel sektöre kota koymuştur. 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel işyerlerinde en az %3’lük kısım engelli işçiden oluşmak zorundayken, kamuda bu sınır %4’tür. İşverenler bu kotaya uymazsa para cezası verilmektedir (İş kanunu, 2008).

Toplumun ve işverenlerin engelli bireylere olan önyargısı ve tutumu, engelli bireylerin istihdam edilme sürecine hiç katılamamalarına veya iş hayatlarının kısa sürmesine neden olmaktadır. İşverenler genellikle karşısındaki engelli bireyi “eksik”, “yoksun” gibi sıfatlarla tanımlamaktadır ve engelli bireyin o iş için yeterli olmadığını düşünmektedir. Bu durumu 15 no’lu katılımcı şu sözlerle belirtmiştir;

“Ben iyi bir üniversite ve bölümden mezun olmama rağmen, niteliklerime uygun gittiğim iş görüşmelerinde engelimden dolayı kabul edilmedim. Oysaki işin gerektirdiği nitelikler ile benim engelli olmam arasında da bir bağ yoktu. Çok kolayca yapabileceğim masa başı bir işti. Şu an iş arama sürecim çok şükür bitti ama arkadaşlarımdan geçmişte yaşadığım olaylara benzer şikayetleri hala duyuyorum” (15 no’lu katılımcı).

Engellilerin genellikle niteliksiz işlerde çalıştırılması ise sadece işverenlerden kaynaklanmamaktadır. Engelli bireylerin eğitim hayatı genellikle kendi yaşlarına göre daha erken sonlanmaktadır. Bu durum engelli bireylerin

daha düşük ücretlerde ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmalarına neden olmaktadır.

Engelli istihdamı, sadece yasaların zorunlu tutması veya işverenlere teşvik verilmesiyle çözülemeyecek kadar karmaşık bir süreçtir. Toplumun ve işverenlerin engelli bireylere karşı olan tutum ve önyargılarını değiştirmekte önemli bir rol oynayacaktır. Diğer bir önemli nokta ise işyerlerinin ve ulaşım ağlarının engelli bireylerin kullanabileceği bir şekilde tasarlanmasıdır. Aksi halde engelli birey, işyerine gidememekte veya orada verimli bir şekilde çalışmamaktadır. Bu durum engelli bireyin evde çalışmak zorunda kalmasına veya işsiz kalmasına neden olmaktadır.

3. Eğitime Erişim ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

TÜİK' in hazırlamış olduğu Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (2010) verilerine göre engellilerin %41,6'sı okuryazar değilken, %18,2'si ise okuryazar olup bir okul bitirmemiştir. %22,3'ü ilkokul mezunu iken, %10,3'ü ilköğretim/ortaokul ve dengi mezundur. Sadece %7,7'si lise ve daha üstü bir okuldan mezun olmuştur.

Engelli bireyler de tıpkı diğer yurttaşlar gibi iyi bir eğitim almayı hak etmektedir. Bireyin, eğitime erişim sağlayarak bu süreci başarıyla tamamlaması, kişisel ihtiyaçlarını karşılamasında ve yaşlıları ile aynı gelişimi gösterebilmesinde önem arz etmektedir. Bazı durumlarda bireyin kendi engeli onun eğitim hayatının önünde durmaktadır. Kolları, parmakları güçsüz veya eksik olan, görme veya işitme duyuları kısıtlı olan engelli bireyler yazı yazarken zorlanmakta veya yazı yazmak onlar için imkânsız hale gelmektedir. Bu durumda olan engelliler, herhangi bir zekâ problemi yaşamamalarına rağmen yukarıda sayılan sebeplerden dolayı eğitim hayatında geri kalmaktadır.

Eğitim kurumları erişilebilirlikten uzak olduğunda engelli bireyler için zaten zor olan eğitim süreci daha da zorlaşmaktadır. Katılımcılar eğitim kurumlarında çeşitli düzeylerde engellerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. 14 no'lu katılımcı bu konuda;

“Hocaların tutum ve davranış biçimi engelli bireylere karşı çok yanlış ve önyargılı olabilmekte. Lisede öğretmenlerim açık açık benim okumamı istemediklerini dile getirmekteydi veya bunu bana hissettiriliyordu. Bu benim

psikolojimde derin izler bıraktı. Ben sanki insanlara yük oluyormuşum gibi hissediyordum. O zaman ergendim ve kişiliğimin oluştuğu yaşlardı. Ben bu olaylar yüzünden kendimle problemler yaşadım o dönemde”

şeklinde yaşadığı dışlanmayı ifade ederken, 5 no’lu katılımcı;

“Bürokratların planladığı ve sürekli dile getirdiği eğitimde eşitlik pratikte halen tam anlamıyla uygulanabilir değildir. Eğitimde uygulamaya konulan politikalar iyi planlanıp, sıkı şekilde denetlenmelidir. Eğitime ulaşma fikrinin zorluğu, bürokratik süreçler, kişiyi maalesef eğitimden uzaklaştırmakta ve isteksizliği artırmaktadır. Dolayısı ile başvuru, kayıt vs. gibi süreçler olabildiğince sadeleştirilmelidir”

şeklinde bürokratik engelleri eleştiri konusu yapmış, 11 no’lu katılımcı;

“Sağlık konusunda, kendi adıma bugüne kadar ciddi bir engelle karşılaşmadım. Fakat eğitim konusu maalesef öyle değil. 2006 yılında, güzel sanatlar fakültelerine girmek amacıyla, üç ayrı üniversitede yetenek sınavına girdim. Üç üniversitenin ikisinde, iki aşamalı olan sınavların ilk aşamalarını gayet iyi puanlarla geçtim ve ikinci aşamalara girmeye hak kazandım. Fakat ağız birliği yapmışçasına iki üniversitenin bölüm başkanları da bana tek bir şey söylediler. “Bölümümüzde görme engelli öğrenci okutmaya yönelik yeterli altyapı olmadığı için sizi sınavdan geçiremiyoruz.” Eğitim hayatım boyunca karşılaştığım en mide bulandırıcı ve can sıkıcı hadise budur”

şeklinde üniversitelerdeki altyapının yetersizliğinden yakınmış, 4 no’lu katılımcı;

“İşitme engellilerin okulunda öğretmenlerin konuyla ilgili işaret dili yetersiz kalıyor. Öğrenciler kendilerinden bir iki yaş büyük abla abilerinden öğreniyorlar işaret dilini. Öğretmen konuşarak ve tahtaya yazarak normal eğitim vermeye devam ediyor, onlar da yazıyorlar. Eğitimci her ne kadar işaret dili mezunu da olsa oradaki eğitim yetersiz kalıyor, çocuklar da zaten okula yeni başladıkları için işaret dilleri kısıtlı kalıyor. Vücut diliyle anlaşıyorlar. Bir de bizde her işaretin Türkçe karşılığı yok maalesef. Bazı şeyleri çok uzun anlatmak zorunda kalıyoruz, anlamları havada kalıyor”

şeklinde açıklamalar yapmış, 16 no’lu katılımcı;

“Eğitim alanında çok fazla problem yaşanıyor. Özellikle de lise döneminde eğitimciler engelli bireylere nasıl eğitim verecekleri konusunda genelde bilgisiz oluyorlar ve diğer bireylerle eşit Şekilde eğitim almalarını sağlamak yerine onları ötekileştirerek eğitim sisteminin dışına atıyorlar. Eğitimcilerin engelli bireylere karşı yaptığı en büyük yanlışlar; engelli bireylere onun iyiliğine olduğunu dşunerek kolay sınav soruları hazırlamak veya bazen de engelli kişiye daha çok zorluk çıkartmak ve onun önünü engeller çıkartmak olabiliyor. Mesela görme engelli bir kişiye ders esnasında tahtada yazan bilgileri okumaması veya ortopedik engelli bir bireyi okulda asansör olmamasına rağmen st katlarda bir sınıfa vermeleri gibi”

tecrübe ve deneyim eksikliği yaşayan öğretmenlerle ilgili Şikayetlerde bulunmuştur.

Engelli bireylerin özel durumlarının eğitimciler ve politikacılar tarafından göz ardı edilmesi, eğitimde engelli bireyleri dezavantajlı konuma düşürmektedir. Bu durum engelli bireylerin eğitim sisteminden ötekileştirilmesine ve istenilen verimin alınamamasına neden olur. Engelli bireylerin eğitim hayatında bulunmaları onların sosyal, duygusal, düşünsel gelişim süreci açısından önemli olduğu tespit edilmiştir.

Engelli bireyler yaşıtları ile beraber, eşit koşullarda eğitim görmesi gerekirken okula devam sıkıntısı yaşayabilmektedirler. Bunun nedeni toplumdaki genel algıdan kaynaklanabilmektedir. Engelliler hakkında yeterince bilgilendirilmemiş olan kimseler engellilere önyargı ile yaklaşmakta ve onlarda zekâ geriliği olduğunu düşünmektedir. Bu durum, ebeveynler kendi çocuğunun normal okullarda eğitim almasını istemesine rağmen, engelli eğitim merkezlerinde eğitim almaya zorlamaktadırlar. Normal okula giden engelli öğrenciye ve ailesine yapılan mobbing sonucunda engelli bireyin eğitim hayatı sonlanmakta veya eğitimine evde devam etmek zorunda bırakılmaktadır. Bu durumda engelli birey içine kapanık büyümekte ve toplumun bütünleşik yapısı zedelenmektedir

Temel eğitimin yanında engelli bireylerin mesleki eğitime de yönlendirilmesi hem birey hem aile hem de toplum açısından değer taşımaktadır. Engelli birey mesleki eğitim olarak iş hayatına müdahil olması sonucunda aileye

ve topluma ekonomik destekte bulunacaktır. İstihdam sürecine katılamayarak ailesine ve sosyal yardımlara bağılı yaşamak zorunda bırakılan engelli bireylerin psikolojik problemler yaşadığı görülmüştür (Özgür, 2013).

Eğitim kurumları genellikle normal olarak tanımlanan sağlıklı bireylerin fiziksel şartları göz önünde bulundurularak inşa edilen yapılar arasındadır, bu yüzden okulların engelli bireyler için kullanımı genellikle problemlidir. Evrensellikten uzak inşa edilen eğitim kurumları, engelli bireylerin eğitim hayatlarının başlamadan bitmesine veya erken sonlanmasına neden olabilmektedir. Bu durum sadece engelli bireyi etkileyen bir unsur olarak algılanmamalıdır. Eğitim hizmetinden yoksun kalan engelli birey, gelecekte istihdam edilme konusunda da problemlerle karşılaşacak ve yoksulluğa düşecektir. Bu durum kamu idaresine olan bağımlı nüfusun ve devletin sosyal yardımlara ayırdığı bütçenin artması anlamına gelmektedir. Bu sebeple engelli bireyin eğitim hayatında karşılaştığı erişilebilirlik sorununun çözülmesi hayati bir mesele olduğu ifade edilebilir.

Sosyal devlet ilkesi gereğince Milli Eğitim Bakanlığı engelli bireylerin özel eğitim ihtiyacını karşılamaktadır. Özel eğitim kurumları, engelli bireyler için bir eğitim yuvası olmasının yanı sıra sosyalleşebilmeleri için büyük fırsat tanıyan mekanlar olarak değerlendirilir. Bu nedenle eğitimcilerin uzman kişilerce seçilmesi ve değerlendirilmesi gerekir.

Engelli bireylerin eğitim almasına yönelik açılan özel eğitim merkezleri için katılımcı 10 ve katılımcı 5 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir;

“Engelli okulları, engelli bireyi toplumdan izole bir ortamda yetiştirdiği için bu okulların kapatılması gerektiği görüşündeyim. Çünkü engelli kişi o okuldan mezun olduğunda, liseye başladığında eğer sosyal açıdan aktif bir birey değilse, engelli olmayan kişilerle öncesinde bir iletişimi yoksa uyum konusunda çok zorlanıyor. En sağlıklısının kaynaştırma eğitimi olduğunu düşünüyorum ama belirli düzenlemeler yapılması gerekiyor. Bireyin kaynaştırma sisteme birdenbire geçmesini sağlıklı bulmuyorum. Ülkemizde bir dönem yapıldığı gibi, yarı zamanlı kaynaştırma eğitimi ilkökul ve ortaokul için gerekli bence. Lise döneminde tam zamanlı kaynaştırma eğitime geçilmesinin daha sağlıklı olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 10).

“Ben kaynaştırma öğrencisi olarak okudum. Sınıf arkadaşlarımdan hiçbiri engelli değildi ama keşke benim gibi kaynaştırma öğrencilerden sınıfta çok daha fazla olsaydı. Bende sınıfta kendimi o kadar yalnız hissetmeseydim” (Katılımcı 5).

Yapılan görüşmeler sonucunda, engelli bireylerin özel eğitim merkezleri hakkında fikir birliği yaşadığı tespit edildi. Katılımcılar özel eğitim merkezlerinin engelli bireyler için birer fırsat olduğu konusunda hemfikir iken, bu okul sayılarının azaltılması gerektiğini ve sadece zihinsel engelli bireyler ve/veya çok ağır fiziksel engele sahip bireylerin bu okullarda eğitim alması gerektiği konusunda da hemfikirdir. Özellikle ortopedik engelli bireylerin kaynaştırma öğrenci olarak yaşlıları gibi normal eğitim merkezlerinde eğitim alması görüşü hakimdir. Görme-duyma bozukluğu gibi engele sahip bireylerin ise engel oranına göre sınıflarda kaynaştırma öğrenci olarak okutulması gerektiği, fakat engel oranı daha ağır ise yine aynı okulda fakat engelli öğrencilere ait sınıfta eğitim alması gerektiği görüşündedirler.

Böylece engelli öğrenci hem eğitimden geri kalmayacak hem de yaşlılarıyla okulda sosyalleşmek için fırsat bulacaktır.

VI. SONUÇ

Bu araştırmada, Ankara Çankaya’da ikamet eden engelli bireylerin erişilebilirlik konusunda bir sorun yaşıyıp yaşamadıkları bilimsel yöntem ve teknikler kullanılarak anlaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma bulguları, “fiziksel çevre”nin erişilebilirliği, “kamu binaları”nın erişilebilirliği, “sosyal yardımlar”a erişim, “karar alma merkezleri”nin erişilebilirliği, “sağlık” , “istihdam” ve “eğitim” alanındaki erişilebilirlik olmak üzere 7 farklı kategori içerisinde değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Veriler 7 kategoride de 2005 yılında yürürlüğe giren Engelliler Hakkında Kanun’dan sonra iyileşmeler olduğunu açık şekilde ortaya koysa da kimi sorunların sürdüğünü göstermiştir.

Engellilerin market, mağaza, lokanta, spor tesisi, sinema, tiyatro, park ve yeşil alanlar, tatil yerleri, oteller, bina, sokak, cadde, kaldırım gibi fiziksel çevrede bir başkasından destek görmeden kendi başlarına sorunsuzca hareket etmelerinde kısıtlılıklar yaşadıklarına ilişkin şikayetleri olduğu tespit edilmiştir. Bu şikayetlerin minibüs, otobüs ve raylı toplu taşıma için de geçerli olduğu anlaşılmıştır. Benzer şekilde kamu binalarında da erişilebilirlik ile ilgili sorunlar olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun onların istihdam, sosyal yaşama katılım ve toplumla bütünleşmeleri önünde bir bariyer oluşturduğu görülmüştür.

Bunun yanı sıra hem yerel yönetim hem de merkezi hükümet tarafından engelli bireylere verilen ayni ve nakdi yardımların olumlu sonuçlar ürettiği anlaşılmıştır. Genellikle işsiz ya da dar gelirli olan engelli bireylerin yaşamlarını idame ettirmede ve sosyal hayata katılmalarında, yaşam konforunun artmasında bu sosyal yardımların önemli bir payının olduğu tespit edilmiştir.

Engellilerin sıklıkla şikayetçi olduğu konulardan birinin de karar alma merkezlerinin erişilebilirliği konusu olmuştur. Buna göre, belediyeler, il meclis toplantıları, parlamento, konuyla ilgili müdürlükler vb. karar alma merkezlerinde kendilerinin görüşlerine yeteri kadar imkan verilmediği, kararların yukarıdan

alınmasından kaynaklı olarak işlevsel ve sürdürülebilir olmadığı katılımcılarca ifade edilmiştir. Tüm engel gruplarının temsilcilerinin karar alma merkezlerinde yer almasının ortak talepleri olduğu görülmüş ve anlaşılmıştır.

Veriler, engellilerin istihdama erişim ile ilgili yaygın sorunlar yaşadıklarını göstermiştir. İş bulamama veya düşük maaşlı işlerde çalıştırılma, önyargılar engelli popülasyonun karşı karşıya olduğu önemli bir sorun alanı yaratmıştır. Çalışmak, üretmek ve kendi emekleri ile ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak isteyen engelli popülasyonun iş bulamaması veya düşük maaşlı işlerde çalıştırılmasının açık şekilde onları sosyal, psikolojik, ekonomik zayıflığa ittiği görülmüş ve anlaşılmıştır. Başka bir ifadeyle engellilerin istihdam dışında kalıyor olmaları sosyo-iktisadi kısıtlılıklarla örülü dar bir yaşam sürmelerine sebep olmakta ve bu durum engellilerin engeli haline gelmektedir.

Sağlık konusu diğer bireylerde olduğu gibi engelliler içinde önemli bir meseledir. Görüşmeler boyunca katılımcıların en çok eleştirdiği konuların başında sağlık hizmetlerinin verildiği mekânların ulaşılabilirlikten uzak olmasının geldiği anlaşılmıştır. Katılımcılar genel olarak sağlık sisteminden ve mevcut personelden memnun olduğunu belirtirken, sağlık alanlarında karşılarına çıkan fiziki engellerin, sağlık hizmetlerini sınırlı kullanmalarına veya tedavilerinin yarıda kalmasına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Hastanelerdeki diğer hastaların, engelli bireylere gereken saygı ve hoşgörüyü göstermeyip erişilebilirliklerine ket vurmaları da sağlığa erişim ile ilgili bir sorun olarak tespit edilmiştir.

Eğitim kurumlarına engellilerin erişimi ile ilgili çeşitli sorunlar olduğu araştırma verilerinden görülmüş ve anlaşılmıştır. Engelli bireylerin özel durumlarının kimi öğrenci, eğitimci ve okul idarecileri tarafından göz ardı edilmesi onların okul hayatlarının kısa sürmesine ya da yarıda kalmasına yol açtığı tespit edilmiştir. Katılımcıların deneyimleri analiz edildiğinde eğitim kurumlarının genellikle normal olarak tanımlanan sağlıklı bireylerin fiziksel şartları göz önünde bulundurularak inşa edilen yapılar arasında olması nedeniyle okulların engelli bireyler için kullanımının da problemlili olduğu sonucuna varılmıştır. Evrensellikten uzak inşa edilen eğitim kurumları, engelli bireylerin eğitim hayatlarının başlamadan bitmesine veya erken sonlanmasına neden olabilmektedir. Yapılan yasal düzenlemeler ve uygulamaya konan projeler

yardımıyla eğitim kurumlarının eskiye oranla günümüzde engelliler açısından daha yaşanılabilir olduğu muhakkaktır ancak yine de kimi eksikliklerin olduğu da bir gerçektir.

Erişilebilirlik ile ilgili somut olarak ortaya konulan yukarıdaki sorunların asgariye düşürülmesi ile ilgili çözüm önerileri sunmak olanaklıdır. Çözümüne ilişkin bazı önerilere aşağıda yer verilmiştir.

Fiziksel Çevrenin Erişilebilirliğinin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Market, mağaza, lokanta, spor tesisi, sinema, tiyatro, park ve yeşil alanlar, tatil yerleri, oteller, bina, sokak, cadde, kaldırım gibi mekanların erişilebilirliğinin artırılması, eksik, hatalı, deforme olmuş unsurların evrensel tasarım ilkelerine göre düzenlenerek tamamlanması bunun yanı sıra toplu taşıma araçlarının yeniden dizayn edilmesi engellilerin kamusal alanlarda toplumdaki her birey gibi rahat ve engelsiz şekilde hareket edebilmelerine imkan sağlayacaktır.

Kamu Binalarının Erişilebilirliğinin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Engellilerin kamu binalarına giriş, çıkış ve iç alanlarda hareket özgürlüğü ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik iyileştirmeler yapılabilir. Kapalı olan engelli wc'lerinin sürekli açık tutulması, koridorların ve kapı aralıklarının standartlara uygun tasarlanması, engellilere ayrılan otopark alanlarının işgal edilmemesi konuyla ilgili diğer öneriler olarak sıralanabilir.

Sosyal Yardımlara Erişilebilirliğin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Sosyal yardımların muhtaç durumdaki engelli bireylerin yaşamlarında önemli bir yeri ve değeri bulunmaktadır. Muhtaç durumda olanlar için bu yardımların imkanlar dahilinde artırılması önerilebilir. Akülü tekerlekli sandalye, tekerlekli sandalye, beyaz baston, hasta bezi, gıda, yakacak, giysi yardımı gibi yardımların yanında nakdi yardımların sürdürülmesi, bu imkanlardan yararlanamayanların tespitinin yapılarak desteklenmesi önerilmektedir.

Karar Alma Merkezlerine Erişilebilirliğin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Engellilerin de karar alma süreçlerinde yer almasının doğru politika ve planlamaların oluşturulmasında katkısı yadsınamazdır. Engelsiz şehirlerin tasarımında, engelli hizmet ve politikalarında onların bilgi, tecrübe ve görüşlerine başvurmak başat bir konudur. Bu nedenle karar alma süreçlerinde engellilerin temsiliyetlerinin sağlanması önerilmektedir.

İstihdamda Erişilebilirliğin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Engelli bireylere mesleki eğitim verilerek iş hayatına hazır hale getirilebilirler.
- İş Kanunu'na göre 50 ve daha fazla işçi çalıştıran iş yerleri engelli birey çalıştırmakla yükümlüdür. Kamuda bu sınır %4 iken özel sektörde %3 tür. Fakat bu durum özel sektör için suiistimale açık hale gelmiştir. İşveren işçiye maaşını vererek, işyerine gelmesini önlemektedir. Bir engelli birey için istihdam edilmek sadece maaş demek değildir, ondan da öte sosyalleşmek adına büyük bir adımdır. Bu yüzden ilgili bakanlığın bu işyerlerinin denetlenmesi ve takip etmesi yararlı olabilir.
- İş Kanunu'nun 30. maddesine göre özel sektörde kota kapsamında veya kota kapsamından daha fazla engelli birey çalıştırılan işyerlerinde Hazine, işçilerin prim payının tamamı ödemektedir. Bu teşvik primlerinin çerçevesi genişletilmelidir. İşyerlerini engelli bireylerin erişilebilirliğine uygun hale getiren işverenlerde bu teşviklerden yararlanabilmelidir. Ayrıca bu teşvikler sadece mali boyutla sınırlandırılmamalıdır. Engelli bireylere işe girdikten sonra rehberlik hizmeti verilmesi, bireylerin işe uyumunu hızlandırabileceği gibi işten alınan verimi de arttıracaktır.
- İşyerlerinin engelli kullanımına uygun hale getirilmesi işveren için mali bir yük taşımaktadır. İşverenin, kendi işyerinin erişilebilirliğini artırmasına yönelik mali yardımlarda bulunulabilir.
- Engelli bireylerin istihdam edilmesinde kota sistemi tek başına yeterli gelmemektedir. Diğer istihdam artırmaya yönelik olan evden çalışma yöntemi, korumalı işyeri yöntemi, kişisel çalışma yöntemi gibi yöntemlere verilen teşviklerinde artırılması gerekmektedir. Engelli bireylerin bir araya gelerek kendi işyerlerini açması ve üretime teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Bu yöntemde yerel ve ulusal yönetimlerin teşvik ve destekleri önem arz

etmektedir. Hükümet tarafından engelli bireylere işyeri açmak için düşük faizli kredi sağlanması ve yerel yönetimlerce bu işyerlerinde üretilen malların teşhir ve tanıtımının yapılması yararlı olabilir.

Sağlık ile İlgili Erişilebilirliğin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Yeni yapılacak sağlık merkezlerinin (hastane, sağlık ocağı vb.) engelli kullanımına uygun olarak inşa edilmesi, eski dönemde inşa edilmiş olan tedavi merkezlerinin ise tekrardan planlanarak revize edilmesi sağlığa erişimi daha da arttırabilir.
- Engelli bireylerin sağlık dirençlerinin düşük olduğu göz önüne alınarak, onların sürekli doktor kontrolünde yaşaması gerekmektedir. Bu yüzden sağlık merkezlerine çok sık ve düzenli gitmesi gereken engelli bireyler için hastane içinde özel asansör hizmeti verilebilir. Çünkü hastanelerin mevcut hasta ve personel sayısı fazla olduğu için engelliler bu asansörleri kullanmak için uzun süre bekleyebilmekte, bu durum onları yormakta ve olumsuz etkilemektedir.
- Görme engellilerin kendi işlerini yardımsız halledebilmeleri için sağlık merkezlerindeki asansörlerde, bilgilendirme tabelalarında ve verilen sıra bekleme fişlerinde Braille alfabesi kullanılabilir.
- Engelli bireylerin, sağlık problemlerini doktora yeterli ve doğru şekilde anlatabilmesi için karşılıklı iletişim kurabilmeleri zaruridir. Dil ve konuşma engeli olan bireyler veya duyma engelli bireyler sağlık personeli ile iletişim kurmakta zorluk çekebilmektedir. Bu yüzden hastanede belli sayıda personele işaret dili eğitimi verilmesi yararlı olabilir.
- Engelli bireyler sadece sahip oldukları fiziksel engellerden dolayı erken yaşlardan itibaren, arkadaşları ve çevresi tarafından ötekileştirilmiş ve sosyal dışlanmaya açık hale getirilmiştir. Bu durum engelli bireylerin ileriki dönemlerde sosyalleşmesinin önünde psikolojik bir engel olarak durmaktadır. Bu yüzden her engelli bireye psikolojik danışman verilebilir. Özellikle genç yaşlarda psikolojik yardım alan engelli bireylerin, topluma dahil olması ve ileriki dönemde eğitim ve iş hayatında başarı sağlama ihtimali bu uygulama ile artabilir.

Eğitim ile İlgili Erişilebilirliğin Artırılmasına İlişkin Öneriler

- Eğitim merkezlerinin ulaşılabilirliği artırılabilir. Evrensel dizayna göre inşa edilen veya revize edilen okul, dersane, meslek edindirme kursları gibi eğitim kurumları, daha fazla sayıda engelli bireyin eğitim hayatına katılmasına imkan sağlayabilir.
- Bir bireyin engelli olması onun kendi yaşıtları gibi eğitim alamayacağı anlamına gelmemektedir. Ortopedik engele sahip bir öğrenci zekâ olarak diğer engelli bireylerden farklı değilse kendi yaşıtları gibi sıradan okullara gidebilmelidir.
- Okullardaki mevcut rehberlik öğretmenlerinin sayısı artırılmalıdır. Engelli bireyler küçük yaşlardan itibaren aileleri ve çevreleri tarafından ya çok korunmuş ya da ötekileştirilmiş olarak büyütülür. Bu durum onların iče kapanık olmalarına neden olmuştur. Engelli bireylerin matematik, Türkçe derslerini öğrenmesi kadar, kendi benliklerini keşfetmeleri ve sosyal hayata hazırlanmaları da önem arz eder. Rehberlik öğretmenleri bu durumda onların en büyük destekçisi olabilir.
- Toplumda genel olarak engelli bireylere nasıl muamele edilmesi gerektiği bilinci oluşmamıştır. Bu durum eğitimciler içinde geçerlidir. Eđitimcilere, engelli öğrencilere nasıl davranması gerektiği hakkında hizmet iči eğitimler verilebilir.
- Nasıl ki öğrencilere evrenselleşmenin bir adımı olarak yabancı dil eğitimi veriliyorsa, engelli bireyler ile engelli olmayan bireylerin daha sağlıklı anlaşabilmesi için her öğrenciye işaret dilinin öğretilmesi yararlı olabilir.

VII. KAYNAKLAR

TEZLER

ARSLAN, H., ve ALTINTAŞ, G. (2014). Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi, (Yüksek Lisans Tezi), Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .

ARSLAN, Y., ŞAHİN, H. M., GÜLNAR, U. ve ŞAHBUDAK, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman merkez örneği) , (Yüksek Lisans Tezi), Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Enstitüsü .

AVŞAROĞLU, S., ve ÇAVDAR, İ. (2018). Görme Engelli Çocuğa Sahip Anne-Babaların Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Enstitüsü .

BODUROĞLU, Ş. (2005). Konutlarda evrensel tasarım kavramı ve örnekler üzerinde analizi. Sanatta Yeterlik Tezi, (Yüksek Lisans Tezi), MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÇANKAYA, T., vd. (2020). Kronik Engelli Bireylerde Ortez ve Yardımcı Cihaz Memnuniyetinin, (Yüksek Lisans Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü .

DURMAZ, Ş. (2017). Engellilik ve İşgücü Piyasası, (Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Enstitüsü..

KAVAK, M. (2010). Evrensel tasarım yaklaşımı bağlamında kamusal mekânlar: Harbiye Kongre Vadisi örneği, (Doktora Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

YILDIZ, S (2014). Türkiye’de Turizm Tesislerinde Evrensel Tasarım İlkeleri Üzerine Bilgi Geliştirilmesi, İstanbul Örneğinde İrdeleme, (Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

MAKALELER

- AKMEŞE, P., vd. (2020). Pandemi Döneminde Yükseköğretimde Engelli Öğrenci El Kitabı. İzmir: İzmir Üniversiteler Platformu Engelsiz Üniversite Operasyon Grubu.
- ALAHAN, N. A., vd. (2015). Kronik Hastalığı Olan Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Bakım Verme. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(2), 1-5.
- ARIKAN, Ç. (2002). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 2(1).
- ASLAN, M. ve ŞEKER, S. (2013). Engellilere yönelik toplumsal algı ve dışlanmışlık (Siirt örneği). Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 449-463.
- ATAGÜN, M. İ., vd. (2011). Kronik Hastalıklarda Bakım Veren Yükü. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 3(3), 513-552.
- BABAOĞLU, C. (2018). Türkiye’de Anakentlerde Engellilere Yönelik Hizmetler ve Sorun Alanları. TESAM Akademi Enstitüsü , Dergisi, 79-110.
- BARIN, M. (2018). Konuşma Becerisi: Konuşma ve Yazı Dili. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (Özel Sayı), 1903-1913.
- BERKÜN, S. (2016). Avrupa Kenstsel Şartı 2 Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engellilere Yönelik İlkeleri ve Bursa Kentinde Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Erişilebilirliği. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 61-72.
- BOLTON, A., SHAEWİTZ, D., ve LARSON, M. (2019). Policies for Increasing Employment Among Opportunity Youth with Disabilities. National Collaborative on Workforce and Disability for Youth.
- BÜBER, B., vd. (2015). Şizofreniye Yönelik Damgalanmanın Önlenmesinde Sosyal Hizmet. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 14(1), 35-51.
- CONSULTİS. (2018). Engelliler için Yardımcı Teknolojiler. Engelli Bireylerin Destekli İstihdamı.

- ÇAĞLAR, S. (2012). Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı ve Türkiye' de Erişilebilirlikleri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 570.
- ÇİTİL, M., ve ÜÇÜNCÜ, M. K. (2018). Türkiye'de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku'nun Durumu. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(35), 233-278.
- ÇOLAK, Ü., ve HERGÜNER, B. (2016). Zihinsel Engellilerin İstihdamı ve Korumalı İşyeri Projesinin İşverenler Açısından Uygulanabilirliği: Trabzon Örneği. Itobiad: Journal of the Human ve Social Science Researches, 5(8), 2438.
- DEMİRBİLEK, M. (2013). Zihinsel Engelli Bireylerin Ailelerinin Gereksinimleri. Turkish Journal of Family Medicine and Primary, 7(3), 57-64.
- DUMAN, M. Z., KARAKURT, E., ve MEDİNE, M. (2015). Engelli Bireylerin Kentsel Yönetim Süreçlerine Katılımının Analizi: Van Kent Konseyi Örneği. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 11, 69-96.
- DURDURAN, Y., ve BODUR, S. (2009). Engellilerin Engellilik Durumları Dışındaki Sağlık Sorunları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. Selçuk Tıp Dergisi, 25(2), 69-77.
- EKEN, İ. (2020). Görme Engelli Kullanıcıların Mobil Erişilebilirliği: Kullanılabilirlik Yaklaşımı ile Sosyal Medya Uygulamalarının Analizi. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(1), 375-391.
- EMET, A. A. (2013). Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin Bilgiye Erişim Sorunları.
- EMİNİ, F. T., ve Ayaz, Ç. E. (2019). Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği. Journal of Awareness, 4(2), 239-248.
- ERDOĞAN, O. (2017). İnsan Hakları Bağlamında Engelli Kadınların Sosyo-Ekonomik Sorunları: Trabzon İli Örneği. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi,, 6(14), 89-114.

- ERKEN, G. (2004). Özürlülüğe İlişkin Modeller ve Sosyal Hizmet Uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 15(2), 31-38.
- ERSÖZ, H. (2010). 5272 Sayılı Yasa Öncesinde Türkiye' de Belediyelerin Sosyal Politika Alanındaki Deneyimleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(50), 133-151.
- FINKELSTEİN, V. (2001). *The Social Model Of Disability Repossessed*. Manchester Disability Coalition.
- GENÇ, Y., ve Barış, İ. (2015). Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Çağdaş Yaklaşım: Kurumsal Bakım Yerine Evde Bakım Hizmetlerinin Güçlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (10), 36-57.
- GÖLPINAR, Ş., HAMZADAYI, E., ve BAYAT, N. (2018). Konuşma Kaygı Düzeyi ile Konuşma Başarımı Arasındaki İlişki. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 75-85.
- GÜNGÖR, F., ve GÜNEŞ, G. (2011). Dünya'daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Değişen Özürlülük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 25-44.
- HACIHASANOĞLU, I. (2003). Evrensel tasarım. *Tasarım+ Kuram*, 2(3), 93-101.
- KARA, E. (2020). Covid-19 Pandemisindeki Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet İşgücünün İşlevi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 28-34.
- KARGIN, T. (2019). İşitme Engelli Bireyleri Mesleğe Hazırlama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 539-546.
- KAYGISIZ, E. G., Keskin, İ., ve Oğuz, N. (2011). Görme ve İşitme Engellilerin Üniversite İnternet Sayfalarına Erişebilirliği: Yedi Üniversite İnternet Sayfası Üzerinde Bir Değerlendirme. *Akademik Bilişim Konferans Bildirileri*. Malatya.
- KILIÇ, A. K., ve YILMAZ, S. (2018). Türkiye’de Ruhsal Hastalığı Olan Bireylere Yönelik Kurum Bakım Hizmetleri. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 5(1), 1-14.

- KOCABAŞ, Ç. (2018). Türkiye’de Engelli Memur İstihdamı. Engelli Bireylerin Destekli İstihdamı.
- KOÇAK, O., Arslan, H., ve Eti, S. (2017). Belediyelerde Sosyal Politika Uygulamaları ve Pendik Belediyesi Örneği. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 7(12), 119-144.
- KUMAŞ, Ö. A. (2020). Engellilik Kavramı. Ö. A. Kumaş içinde, Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- KUZGUN, İ. K. (2010). Türkiye' de Özürlü İşgücünün Ücret Karşılığı İstihdamında Politika Değişikliği ve Nedenleri. Toprak İşveren Dergisi(87), 1-5.
- KÜÇÜK, Y., ve ARIKAN, D. (2006). İşitme Engelli Çocukların Topluma Uyum Sorunlarının İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9(4), 22-30.
- KÜÇÜKALİ, A. (2015). Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(35), 96-111.
- MACE, R. L. , (1990), Definitions: Accessible, Adaptable, and Universal Design, The Center for Universal Design, N. C. State University, Raleigh.
- MORAİS, M. M., ve RAPSOVÁ, L. (2019). Psychological Bases Of Developing Social Competences Of Seniors With Disability. Australian Journal of Adult Learning, 59(2).
- MURAT, S. (2009). Genel Olarak Özürlülere Yönelik Çalışmalar ve İsmek Örneği. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 56, 21-89.
- OĞLAK, S. (2016). Evde Bakımın İhmal Edilen Boyutu: Sosyal Bakım. Turkey Klinikleri Journal Public Health Nursing. Special Topics, 2(3), 32-37.
- OKTEKİN, B., ve ÇAVUŞ, N. (2019). İşitme ve Konuşma Engelli Bireyler İçin İşaret Tanıma Sistemi Geliştirme. Folklor/Edebiyat Dergisi, 25(97-1), 575-590.

- ORAL, M., ve TUNCAY, T. (2012). Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rol ve Sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 23(2).
- ORAN, B. (2015). Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımını Sağlamada Bir Makul Dzenleme Yöntemi Olarak Kota Sistemini Engelli Bakış Açışıyla Yorumlamak. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 14(1), 64-82.
- ORHAN, S. (2013). Türkiye’de Özürlü Dostu Politikalar (Durum Analizi ve Öneriler). *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi Yayınları*. Ankara.
- OSTROOFF, E., (2001), “Universal Design: The New Paradigm”, *Universal Design Handbook*, Mcgraw-Hill.
- ÖNVER, M. ř. (2014). Yeti Yitimli Bireyleri Sakatlayan Kentsel Mekanlar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 37-60.
- ÖZBEY, F. (2018). Kariyer Danışmanlığı Yönergeleri. (A. Kitaplar, Dü.) Engelli Bireylerin Destekli İstihdamı.
- ÖZDEN, S. A. (2015). Koruyusu Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Sosyal Hizmetin Rolü 1. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 191-204.
- ÖZGÖKÇELER, S., ve ALPER, Y. (2010). Özürlüler Kanunu' nun Sosyal Model Açışından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 33-54.
- ÖZGÜL, H. (2015). Tanım, Kapsam ve Geliştirilen Politikalar Düzleminde Türkiye’de Erişilebilirlik. 62-79.
- ÖZŞENOL, F., vd. (2003). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile İşlevlerinin Değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), 156-164.
- SARI, H. Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 1-5.

- SEYDEL, E. H., Yıkılkan, H., ve Görpeliöğlu, S. (2016). Engelli Çocuk Yakınlarının Gereksinimleri ve Mevcut Hak ve Hizmetlerden Yararlanma Durumları. *Smyrna Tıp Dergisi*, 47-52.
- SQUİRES, M. E., vd. (2018). Emerging Adults: Perspectives of College Students with Disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 31(2), 121-134.
- STİKER, H. J. (2019). A history of disability. Michigan: University of Michigan Press.
- ŞAT, N., ve GÖVER, T. (2017). Engelliler İçin Belediyelerin Erişilebilirlik Sorumlulukları,: Çorum Engel Haritası Projesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 521-542.
- ŞENGÜL, S., ve BAYKAN, H. (2013). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresle Başa Çıkma Tutumları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14(1), 30-39.
- ŞİŞMAN, Y. (2012). Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(28), 69-85.
- TELLİOĞLU, S. (2019). Türkiye'de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(88), 818-832.
- THOMPSON, S. J., JOHNSTONE, C. J., & THURLOW, M. L. (2002). Universal Design Applied To Large-Scale Assessment (Synthesis Report 44). Minneapolis, MN: University Of Minnesota, National Center On Educational Outcomes.
- USLU, A., ve SHAKOURİ, N. (2014). Kentsel Peyzajda Engelli/Yaşlı Birey İçin Bağımsız Hareket Olanğı ve Evrensel Tasarım Kavramı. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7-14.
- WHO. (2020). World Healty Organization. Erişim adresi: <https://www.who.int/>.
- YARDIMCI, S. (2015). Sakatlık ve Siyaset. Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme Hibe Programı. İstanbul.

YILMAZ, F., ve Özservet, Y. Ç. (2013). Yerelden Engelsiz Tasarım Uygulamaları, Küçükçekmece Belediyesi Örneği. I. Ulusal “Engellileştirilenler” Sempozyumu, (s. 150-160). Konya.

ZOLA, I. K. (2005). Towards the Necessary Universalization of a Disability Policy. The Milbank Quarterly

KİTAPLAR

BETÜL, A., ve REYHAN, A. T. (2016). Engelli Bakımı Sosyal Bakım ve Kadın Emeği. Ankara: Nika Yayınevi .

BOYRAZ, Ş. (2010). Çalışma Hayatında Engelliler.

BURCU, E. (2007). Türkiye’de özürlü birey olma: temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

BURCU, E. (2015). Engellilik Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

CÜCELOĞLU, D. (2019). İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

FINKELSTEİN, V. (1993). The Commonality Of Disability.

GOLDSMİTH, S., (1984). Designing fort he Disabled, RIBA Publication, London

KAYA, F. (2010). Engelli Çocuklarda Depresyon ve Kaygı Düzeyi. Adana: Nobel Kitabevi.

KAYA, H. (2015). Engelli İnsanın Hakları (Cilt 1). Ankara: Liberte Yayınları.

SEYYAR, A. (2013). Bağcılar'da Engelli Politikaları ve Engellilere Yönelik Uygulamalar. Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul

SEYYAR, A. (2015). Dünya' da ve Türkiye' de Engelli Dostu Sosyal Politikalar. İstanbul: Rağbet Yayınları.

SEYYAR, A. (2015). Hasta Engelli ve Yaşlı Hizmetlerinde Bakım Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Rağbet Yayınları.

ŞİRİN, T. (2019). Zihinsel Engelli Kişilerin Yargıya Erişim Hakkı ve Ehliyet Sorunu. Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Engelli Hakları,

Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

UTKU, M. B. (2020). Engellilik Sorunları ve Çözümleri. M. Tekindal ve S. A. Özden içinde, Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

ÜNAL, C. (2019). İş Hukukunda Engellilik Temelinde Ayrımcılık. Marmara Üniversitesi Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Engelli Hakları, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIRIM, T., ve Dalak, M. (2019). Görme Engellilerin Yükseköğretime Girişinde Yaşanan Sorunlar. Ulusal ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Engelli Hakları, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL – 1 < <https://www.fabrica360.eu/post/inclusive-design-if-you-think-it-is-the-modern-term-for-accessibility-you-re-wrong>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 2 < <http://mimdap.org/2013/10/kanada-insan-haklari-muzesi-antoine-predock-mimarlar/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 3 < <https://tr.pinterest.com/pin/167759154858838621/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 4 < <https://www.pmmag.com/articles/100485-universal-design-assures-accessibility-for-all-ages-abilities>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 5 < <https://teamprj.com/portfolio/bursa-marka-avm-iii/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 6 < <http://www.universaldesignstyle.com/accessible-wheelchair-see-saw/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 7 < <https://www.yankodesign.com/2013/01/09/bathtub-convenience/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 8 < <https://www.stabilo.com/tr/ueruenler/easy-start/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 9 <<https://www.dezeen.com/2017/10/12/umbrellium-develops-interactive-road-crossing-that-only-appears-when-needed-technology/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 10 < <https://www.yankodesign.com/2017/08/25/a-right-minded-right-angled-handrail/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 11 < <https://www.sistemdizaynreklam.com/arac-ici-ekranlar>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 12

https://www.uysisguvenligi.com.tr/lib/resim_goster.asp?img=/images/products/00/42/42/4242_buyuk.jpg>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL –13 < <https://www.jcgt.se/sv/tillganglighetsanpassning/taktila-skyltar/taktilkarta/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 14 <<https://www.yankodesign.com/2009/09/08/blind-stick-with-eyes/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 15 < <https://www.muhendisbeyinler.net/wp-content/uploads/2017/08/metro-guvenlik-sistemleri-450x302.jpg>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 16 < <https://isgtedbir.com/is-ekipmanlari/kaldirma-araclari/asansor/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 17 < <https://varierchairs.com/chairs-peter-opsvik/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 18

<<https://www.udheit2018.com/universal-design-and-education?lightbox=dataItem-j9fqdyss3>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 19

< https://www.dezeen.com/2015/04/16/ikea-temporary-kitchen-concepts-pop-up-metod-milan2015/?utm_medium=email&utm_campaign=Daily%20Dezeen%

20Digest&utm_content=Daily%20Dezeen%20Digest+CID_55c748ecb48e45c0b37a36a76fbdfa36&utm_source=Dezeen+Mail&utm_term=Ikea+Temporary+presents+kitchen+concepts+at+Milan+pop-up>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 20 < [http://mimdap.org/2013/10/kanada-insan-hakları-muzesi-antoine-predock-mimarlar / >](http://mimdap.org/2013/10/kanada-insan-hakları-muzesi-antoine-predock-mimarlar/), erişim tarihi>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 21 < <https://tr.pinterest.com/pin/460070918156956151/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 22 < <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararası-mevzuat/>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 23 < [Avrupa kentsel şartı tbb.gov.tr](http://tbb.gov.tr)>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 24 < ab.gov.tr>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 25 < <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 26 < https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23004_1.pdf>, erişim tarihi

URL – 27 < https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23004_1.pdf>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 28 < <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23804.pdf>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 29 < <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>>, erişimin tarihi 25.08.2022.

URL – 30 < <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060712-15.htm>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 31 < <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/11/20101112-19.htm>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 32 < <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/05/20130503-1.htm>>, erişim tarihi 25.08.2022.

URL – 33 < <https://www.arkitera.com/proje/1-odul-adiyaman-aktif-yasam-merkezi-mimari-proje-yarismasi/>>, erişim tarihi 27.08.2022

- URL – 34 < <https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-tesisler/istanbul/besiktas-belediyesi-dilek-sabanci-parki>>, erişim tarihi 27.08.2022
- URL – 35 < <https://www.sabancivakfi.org/tr/sosyal-tesisler/istanbul/besiktas-belediyesi-dilek-sabanci-parki>>, erişim tarihi 27.08.2022
- URL – 36 < http://ertunc-design.com/?fwp_portfolio=oh-beard-3>, erişim tarihi 27.08.2022
- URL – 37 <<http://www.aa.com.tr/tr/yasam/gorme-engellilerden-sari-cizgi-cagrisi/1362925>>

EKLER

Ek-1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1.Toplum içerisinde engelli bireylere karşı önyargı ve sosyal dışlanmanın olduğunu düşünüyor musunuz eğer cevap evet ise nedenini açıklar mısınız?

2.Engelli bireylere verilen sosyal yardımların yeterli düzeyde olduğuna inanıyor musunuz?

3.Yerel ve ulusal meclis, engelli bireyleri etkileyecek olan bir politikanın planlanma sürecinde STK'ların ve engelli derneklerinin görüşlerine sizce yeterli ölçüde danışmakta mıdır?

4.İş hayatına katılım sürecinde karşınıza çıkan en büyük engeller nelerdir?

5.Devletin engelli istihdam politikalarından ne düzeyde haberdarsınız ve bu politikaları yeterli düzeyde buluyor musunuz?

6.Okul, hastane gibi kamu binalarının engelli kullanımına uygun dizayn edildiğini düşünüyor musunuz ve bu alanlarda karşılaştığınız zorluklar nelerdir?

7.Sağlık ve eğitim hizmetlerinden faydalanırken karşılaştığınız engelleri anlatır mısınız?

8. Sizce engelli bireylerin eğitim seviyesini ve oranını artırmak için uygulanması gereken hizmetler nelerdir?

9.Kent içerisinde seyahat özgürlüğünüzü kısıtlayan temel faktörler nelerdir?

10.Ankara ilindeki sarı iz yolları hakkında kişisel görüşünüz nedir?

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad: Yusef CHEBIB

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans: 2019, İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Mimarlık Bölümü

Yüksek Lisans: 2023, İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı,
Mimarlık

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

Chebib Y., Küçükali U. F., 2022. Kıyı Alanlarında Dolgu Yapılmasının Kentsel
Tasarım Bağlamında Değerlendirilmesi. 10. Uluslararası Mühendislik
Mimarlık ve Tasarım Kongresi, Aralık 24-26, 2022 İstanbul, Türkiye.

